

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

**Proměny míst
paměti: Textilana a
obchodní dům Ještěd**

Diplomová práce

KATEŘINA POŘÍZOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Jan Dostálík, PhD.

Katedra environmentálních studií

Environmentální studia

Brno 2019

ZADÁNÍ MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Pro: Kateřinu Pořízovou

UČO: 464697

Imatrik. ročník: 2016/2017

Vedoucí katedry Vám ve smyslu studijních předpisů o státních závěrečných zkouškách určuje

Téma magisterské diplomové práce: Proměny míst paměti: Textilana a obchodní dům Ještěd

Téma magisterské diplomové práce v angličtině: Transforming places of memory: Textilana and Department Store Ještěd

Zásady pro vypracování:

Posluchač(ka) zpracuje magisterskou diplomovou práci při využití všech svých věcných i metodologických znalostí a dostupné literatury. Nedílnou součástí práce jsou i její stručná **anotace, index a seznam použité literatury** (bližší viz "Pravidla k vypracování diplomové práce").

Rozsah diplomové práce: 18 000 – 29 000 slov.

Pokyny pro vypracování:

Cíle práce:

Aplikovat koncept „místo paměti“ na příkladu dvou lokalit ve městě Liberci: Textilana a obchodní dům Ještěd.
Popsat a interpretovat proměny míst – fyzické i významové.
Interpretovat dobová zobrazení (obraz, pohlednice, fotografie) obou míst.
Při interpretacích použít koncept „místní identity“, resp. „identity místa“.
Zasadit téma do kulturně-historických, společenských a environmentálních souvislostí.

Osnova:

Úvod
Klíčové pojmy, přístupy, teorie
Historie sledovaných míst
Analýza mediálních obrazů míst
Diskuse
Závěr

Ve své práci posluchač(ka) vyjde především z těchto zdrojů:

- BERGMANOVÁ, Vlasta. *Textilana v obrazech a datech*. Liberec: Technická univerzita, 2008.
- CÍLEK, Václav. DRESLEROVÁ, Dagmar. HÁJEK, Pavel. POKORNÝ, Petr. SÁDLO, Jiří. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. 3. upr. vyd. Praha: Malá Skála, 2008.
- CLARK, Peter. Urbánní dějiny a zelený prostor. *Lidé města*, 2010, roč. 12, č. 1. s. 135-146.
- HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. 1. vydání. Praha: SLON, 2010.
- KARPAŠ, Roman a kol. *Kniha o Liberci*. 2. vydání. Liberec: Dialog, 2004.
- LUPTÁK BURZOVÁ, Petra. DVOŘÁKOVÁ, Ilona. HEJNAL Ondřej. RŮŽIČKA, Michal. TOUŠEK, Ladislav. Paměť a prostor: Reprezenační strategie vzpomínání v postindustriálním městě. *Sociální studia*, 2014, roč. 10, č. 4, s. 107-126.
- LYNCH, Kevin. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2001.
- NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. Problematika míst. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 7-31.
- ROUS, Ivan. *Postindustriál*. Liberec: Knihy 555, 2016.
- SZTOMPKA, Piotr. *Vizuální sociologie: fotografie jako výzkumná metoda*. Praha: Slon, 2007.
- TERRAY, E. Berlín: křižovatka paměti. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 119-132.
- TRAMPOTA, Tomáš. VOJTĚCHOVSKÁ, Martina. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010.
- ZEMAN, Jaroslav. *LIBEREC, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*. Knihy 555, Liberec, 2011.

Datum zadání:

Mgr. Jan Dostalik, Ph.D.
Určený vedoucí diplomové práce

doc. Mgr. Bohuslav Binka, Ph.D.
Vedoucí katedry environmentálních studií

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala pod odborným vedením Mgr. Jana Dostálíka, PhD. samostatně. Veškeré prameny a literaturu, které jsem v práci využila, jsou řádně citovány a uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

V Brně dne 13. 12. 2019

Bc. Kateřina Pořízová

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu této práce, Mgr. Janu Dostálíkovi, PhD. za odborné vedení a cenné připomínky. Dále můj dík patří zaměstnancům Státního okresního archivu v Liberci a zaměstnancům Severočeského muzea Liberec. V neposlední řadě děkuji za podporu a trpělivost svému partnerovi, přátelům a rodině.

Anotace

Diplomová práce se zabývá dvěma již zaniklými místy paměti v Liberci: Textilanou (1806 – 2005) a Obchodním domem Ještěd (1978 – 2008), potažmo Soukenným náměstím. Práce reflektuje historický vývoj obou míst od roku 1800 po současnost. Důraz klade na fyzické a symbolické změny místa (budov, zeleně), ve kterých se odráží dobové hodnoty. Práce je specifickou aplikací konceptu *místo paměti* (Nora, 1998) a *place identity* (Proshansky et al., 1983). Na základě historické rešerše a vizuální sémiologické analýzy jsou zjištěny změny významů a pojetí zeleně v obou místech. Výsledkem je skladba obrazů paměti s interpretací hodnotových proměn míst a pojmenování hlavních místo-tvorných principů. Výzkum reflektuje proměny v národní identitě a poukazuje na roli přírody ve vymezení národních identit a ideologií.

Klíčová slova: Místo paměti, místní identita (place identity), Liberec, Textilana, Obchodní dům Ještěd.

Počet slov: 26 556

Annotation

This diploma thesis deals with two already defunct places of memory in Liberec: Textilana (1806 – 2005) and Department Store Ještěd (1978 – 2008), respectively Soukenné square. The work reflects the historical development of both places from 1800 to the present. The emphasis is on physical and symbolic changes in location (individual buildings, greenery) in which the values of the time are reflected. This paper presents a specific application of the concept of *place of memory* (Nora, 1998) and *place identity* (Proshansky et al., 1983). Based on the historical research and visual semiological analysis are found changing meanings, as well as the concept of greenery of both places. The result is a composition of memory image with interpretation of the value changes of places. The research points to changes in national identity of these places and points out the role of nature in defining national identities and ideology.

Keywords: Place of memory, Place Identity, Liberec, Textilana, Department Store Ještěd

Number of words: 26 556

1 Obsah

1	Obsah	13
2	Základní pojmy a charakteristika	16
2.1	Krajina – město – místo	16
2.1.1	Krajina	16
2.1.2	Město	17
2.1.3	Místo	18
2.2	Dualita.....	19
2.2.1	Místo a paměť	20
2.2.1.1	Paměť místa	20
2.2.1.2	Místo paměti	21
2.2.2	Místo a identita	23
2.2.2.1	Identita místa.....	23
2.2.2.2	Místní identita (<i>Place identity</i>)	24
2.2.3	Zpět k dualitě	25
2.3	Místo jako domov, domovina	26
2.4	Charakteristika Liberce	27
2.4.1	Poloha a základní údaje	27
2.4.2	Místa výzkumu	29
2.4.2.1	Textilana	30
2.4.2.2	Soukenné náměstí	31
2.4.3	Liberec před sledovanou dobou.....	32
3	Historická rešerše doplněná o vizuální analýzu	34
3.1	Cíle a metodologie výzkumu	34
3.1.1	Časové rozmezí.....	35
3.1.2	Historická rešerše.....	36
3.1.3	Vizuální analýza	37
3.1.3.1	Kritéria výběru vizuálních reprezentací.....	38
3.1.3.2	Rizika metody	39
4	Historie míst.....	40
4.1.1	Soukenné náměstí na počátku 19. století (<i>Tuchplatz</i>).....	40
4.1.2	Cesta mezi Soukenným náměstím a Textilanou na počátku 19. století.....	40

4.1.3	Textilana na počátku 19. století.....	41
4.2	Textilní Liberec	41
4.3	Válečný a meziválečný Liberec (1914 – 1945).....	48
4.4	Poválečný Liberec (1945 – 1989)	51
4.5	Demokratický Liberec (1989 – 2019)	57
4.5.1	Soukenné náměstí 1989 - 2019	57
4.5.2	Textilana 1989 - 2019	60
5	Dobové obrazy, fotografie a jejich interpretace	62
5.1	Textilana.....	62
5.2	Soukenné náměstí.....	79
6	Shrnutí.....	103
6.1	Shrnutí principů v místě Textilana	103
6.2	Shrnutí principů v místě Soukenné náměstí	105
7	Zařazení do konceptů.....	108
7.1	Zařazení Textilany do konceptů	108
7.2	Zařazení Soukenného náměstí do konceptů	109
8	Závěr	113
9	Seznam použitých zdrojů:	115

Úvod

V Liberci, městě na severu Čech, došlo k demolici dvou míst, které ho v minulosti symbolizovaly – Textilana (1806 – 2005) a obchodní dům Ještěd (1978 – 2008). OD Ještěd uvolnil místo na Soukenném náměstí novému obchodnímu centru Forum Liberec (2009), které bylo financováno nizozemskou nadnárodní firmou. Textilana byla po odstřelu komínu srovnána se zemí, pozemek se zbylým torzem tkalcovny vlny (1908) se od té doby střídá v rukou jednotlivých investorů. Co předcházelo samotnému bourání, proč musela místa zmizet? Čeho byla symbolem? Jak se měnil vývoj symboliky a fyzické podoby míst? Jakou roli měly přírodní prvky v symbolice míst? To jsou některé z otázek, na které se pokusí odpovědět tato práce.

Diplomová práce se bude zabývat podobou (symbolickou i fyzickou) těchto dvou míst – dvou bodů v síti města, která spolu vzájemně interagují. Vyjdeme-li z definice, že místa paměti „*jsou zrcadly světa nebo určité epochy*“ (Nora, 1998), pak jsou tato místa informačním zdrojem, který vypovídá o kontextu jeho jednotlivých časových vrstev. Tato diplomová práce se snaží popsat měnící se podobu a význam obou míst v čase, tj. od roku 1800 po současnost (2019).

Koncept míst paměti bude v práci propojen s konceptem *identity místa*, což se odrazí v metodách výzkumu. Tím bude historická rešerše doplněná o vizuální sémiologickou analýzu zobrazování obou míst. Zobrazování míst je prostředkem k upevňování významů, hodnot a ideologického rámování místa. Pomocí analýzy bude možné sledovat změny v hodnotách, které místa nesou v čase. V práci bude kladena pozornost na kulturní znaky (např. symboly moci) a na přírodu jako znak. Metody nastíní, jak je pojmána přírodní složka obou míst v čase a jak toto pojetí odráží společenské hodnoty doby. Interpretace zasadí zjištěné proměny a znaky identity do kulturně-historických, společenských a environmentálních souvislostí.

Co je třeba uvést hned v úvodu je, že sama z Liberce pocházím. Obě místa (OD Ještěd i Textilana) jsem zažila, mám s nimi spojené vzpomínky na dětství a dospívání. Troufám si říct, že mě jejich bourání zasáhlo, a to hlavně v případě OD Ještěd. Tento osobní vztah stejně jako i znalost města může částečně ovlivnit interpretaci, ačkoli se pokusím o zachování akademického nadhledu.

2 Základní pojmy a charakteristika

2.1 Krajina – město – místo

S pojmem *místo* se operuje na poli geografie, urbanismu, architektury, environmentální psychologie či sociální ekologie (města). *Místo* je možné definovat pomocí vymezení vůči jiným pojmům, např. *místo – prostor*. Tak je tomu v urbanismu, městském plánování, sociologii (Gieryn, 2000), geografii (Tuan, 1977) či environmentální psychologii. Prostor představuje konstantu běžně spojovanou s kategorií času. V tomto směru je velmi obecným pojmem. Nejsou jasně vymezené aspekty, které by prostor definovaly, jak upozorňuje např. Lapintie (2007). Pro tuto diplomovou práci je proto vybrána trojice pojmů *krajina – město – místo*. Pojmy v sobě odrážejí souvztažnost místa vůči okolnímu světu, který se skládá z umělého (stavěného) a přirozeného (přírodního).

2.1.1 Krajina

Pojem krajina nemá jednu striktní definici. Jak uvádí Kučera (2009: 6): „*krajina je velmi často spíše cítěný nežli striktně definovaný pojem*“. Definování krajiny se mění z pohledu zájmu, oboru či na základě její sledované charakteristiky - např. prostorové, historické, ekologické či estetické (Kučera, 2009: 6).

Pro tuto práci je zásadní definice krajiny, která vychází ze samotného slova: „*krajina je území vymezené svými kraji, vzdaluje se mimo dosah, je to území na jeho kraji*“ Cílek et al. (2008: 11). Jedná o území pozorované z dostatečné vzdálenosti. Díky vzdálenosti se zrak neupíná k jednotlivostem, ale nazírá na propojený celek. Se vzdáleností pozorovatele pracuje i Dadejík a Stibral (2009: 21), pro které je krajina „*zrakově vnímatelná část převážně suchozemského povrchu země, který má horizont a je nahlédnutelný z distance*“.

Krajina je často spojována s přívlastkem kulturní. Příroda je v tomto pojetí chápána jako médium, které je přetvářeno člověkem. Sousloví *kulturní krajina* je obecně pojené s obdobím neolitu, kdy se člověk naučil ovládat přirozené prostředí

ke svému prospěchu (Gojda, 2000: 57). Tento proces přeměny je možné nazvat koevolucí člověka a přírody, „během něž se aktéři vzájemně přizpůsobují a ovlivňují zpětnými vazbami“ (Cílek et.al., 2008: 15).

Krajina je zdrojem intenzivně využívaným i prožívaným. Definice krajiny i prožitek v ní je dává do spojitosti s drobnými sakrálními památkami (Klvač, 2009, Hájek, 2003 či Cílek, 2005). Podle Cílka (2005: 17): „*architektura bud' zvýrazňuje a doplňuje přirozenou krásu krajiny (hrady, Ještěd), nebo ji zastírá neofunkcionalistickým podhoubím*“.

2.1.2 Město

Od definice a etymologie pojmu *krajina* lze vyvodit význam slova *město*. Horyna (in Hájek 2003: 7) vysvětluje, že jestliže je krajina krajem, nutně musí být nějaký střed. Oním středem je lidské sídlo – město. Lze říci, že krajina je matricí, která svým tvarem, podmínkami a vlastnostmi určuje vzhled samotného města. Stejně jako krajina utváří město, tak i město ovlivňuje podobu okolní krajiny.

Město je centrum demografických, ekonomických, sociálních, politických a kulturních funkcí a jako takové je předmětem zájmu urbánních dějin. Jak poznamenává P. Clark (2010: 138), o město se stále více zajímají historikové umění a architektury, objevily se i první známky nového diskursu pod vlivem environmentalistů a ekologů. Ve stejném duchu o krajině a městu uvažuje i Alfrey a Clark (1993), kteří pracují s konceptem *zdeděné krajiny* (*The concept of inherited landscape*). V přístupu *zdeděné krajiny* je na krajinu a město nazíráno jako na informační zdroj. Zdroj, který utváří dějinný orientační kontext města a krajiny.

Jak poznamenává Spirn (1985: 57): „*město je součástí přírody*“, ve které zároveň většina lidí bydlí. Česká města v roce 2012 zabírala 27% rozlohy ČR a žilo v nich 70% obyvatel (Frelich, 2012). V globálním měřítku je číslo žijících ve městě sice nižší, stále ale převyšuje počet žijících mimo něj. Podle odhadů OSN v roce 2016 ve městech žilo 54,5 % světové populace (United Nations, 2016). To spolu s velikostí plochy, kterou města zabírají, dělá města „*nezanedbatelná pro další environmentální*

snahy, neboť právě překotným růstem měst a počtu jejich obyvatel dochází k nejdramatičtějším změnám“ (Hledíková, 2009: 70).

Ke stejnému závěru dochází i Gehl (2012: 6 – 7), který přichází s kritériem živého, zdravého, bezpečného a udržitelného města. Požadavek trvanlivosti (trvalost, stálost, stabilita) je kritériem, které od architektury města požadoval již Vitruvius.

Pro práci je stěžejní Hájkovo (2003: 20) smýšlení nad městem, které představuje „*ohnisko, mocenské i ekonomické*“, ve kterém se „*každá nová ustanovená moc v rámci svých možností snaží prostřednictvím města zviditelnit*“ a využít město „*pro reprezentaci vlastních představ, zastavět ho svou vlastní, ideologicky zatíženou architekturou*“.

2.1.3 Místo

Místo je opět interdisciplinárním pojmem. V této práci je k němu přistupováno jako k unikátnímu a konkrétní bodu na síti procesů města a krajiny. Podle sociologa Gieryna (2000) lze místo definovat třemi podmínky. První podmínkou je konkrétní geografická lokace. Dále ho jde charakterizovat pomocí poměru umělého – stavěného (budovy, ulice) a přirozeného – přírodního (strom, řeka). V těchto fyzických kulisách dochází k třetí podmínce, tj. sociálním procesům a sociálním vazbám (Barker, 2006) či žité každodennosti (Lefebvre, 1991). Místo je nositelem osobních, kolektivních a kulturních významů, které mu jsou přiděleny (Altman a Low, 1992). Význam místa se pojí s konkrétními emocemi, znalostmi a zkušenostmi (Tuan, 2011: 6).

Environmentální, mocenské, politické, kulturní či ekonomické změny jsou na úrovni místa (oproti úrovni města, státu, světa) snáze uchopitelné, jelikož mají konkrétní podobu. Tato podoba se promítá do konkrétní zkušenosti jedince. Na základě zkušenosti vzniká vztah člověka k jednotlivým místům, potažmo environmentu. To je důvodem, proč je podle Lewické (2008: 211) místo klíčovým pojmem v konceptech environmentální psychologie, jako jsou např.: *Sense of Place, Place meaning, Place attachment, Place identity, Place dependence* a další.

Další přístupem k místu je holistické pojetí místa jako fenoménu. Norbert-Schultz (2010: 8) místo chápe jako „*kvalitativní, celostní jev, který nemůžeme redukovat na žádnou z jeho vlastností*“. Jednou ze specifických vlastností místa je podle Norbert-Schultze i tzv. *genius loci*, čili Duch místa. Jedná se o atmosféru, samotnou podstatu místa (Norbert-Schultz, 2010: 8). Genius loci lze těžko pojmenovat, objektivizovat, kvantifikovat či zprostředkovat. Jedná se o strukturu, která dokáže formovat člověka (Sádlo, 2009: 2) a kterou člověk vnímá. Genius loci dělá místo jedinečným, odlišným od všech ostatních.

Místo je prostředkem základních lidských potřeb – potřeby orientace a identifikace, a je tak základní oporou pro lidskou existenci (Norbert-Schultz, 2010). Podle Lynche (1960) jsou místa podjednotkami města, které se skládají z elementů (cesty, křižovatky, stromy, vysoké budovy apod.). Díky těmto podjednotkám a elementům se jedinec orientuje ve městě. Lynchův přístup je spojen s mentálními a později i kognitivními mapami. Mapy zaznamenávají způsob, jakým se jedinec orientuje mezi jednotlivými místy, ze kterých je složeno město.

Podstatnou charakteristikou je, že místo není nikdy zcela stabilní, ale je dynamicky transformováno. Mění se jeho fyzická i symbolická podoba, stejně jako jeho pojmenování. Podle Davida (2016: 31) jsou toponyma „*příběhy, které vyprávíme o sobě a o světě, v němž žijeme*“.

2.2 Dualita

Zcela na začátku je třeba uvést dvojí přístup k místu, potažmo městu a krajině. V přístupu prvním je místo nositelem identity a paměti. Je hybatelem, který formuje člověka – má vlastní paměť i identitu a předurčuje, co se v něm bude dít. Místo je jedinečné a díky tomu má svoji vlastní identitu. Tato jedinečnost je dána pamětí, kterou místo má. Jedinec může identitu a paměť místa vnímat, číst. Tento přístup se promítá do kapitoly *Paměť místa* a kapitoly *Identita místa*.

Přístup druhý pohlíží na člověka jako na nositele paměti a identity. Ve druhém přístupu je člověk (kolektiv) oním aktivním nositelem paměti a identity. Místo je „pouze“ dějištěm pro vznik vzpomínky a prostředkem ke vzniku místní identity.

Je obtěžkáno znaky, které mu jsou dány člověkem (tj. kolektivem, kulturou) a které jsou zároveň člověkem (kolektivem) čteny. Jedinec je tím, kdo se s ním může identifikovat. Místo je rámcem (ať už fyzickým či symbolickým) vzpomínky, ale člověk (kolektiv) je tím, kdo má schopnost paměti. Tento přístup se promítá do kapitoly *Místo paměti a Místní identita* (place identity).

V obou případech panuje shoda, že se místo skládá z jednotlivých časových vrstev. Ačkoli se na první pohled zdá, že se tyto dva přístupy vzájemně vylučují, autoři běžně pracují s oběma přístupy zároveň. Jmenujme např. Kučeru (2009), Sádla (2009), Ferenčuhovou (2011) či Lewickou (2008).

2.2.1 Místo a paměť

2.2.1.1 Paměť místa

V první řadě je třeba uvést přístup, který se na paměť dívá jako na vlastnost místa (na příkladu krajiny popsáno např. Sádlem, 2009 či Kučerou, 2009). Tato paměť je definována jako schopnost místa znovu oživit své uplynulé časové vrstvy (Sádlo, 2009: 3). Jedná se o paměť, která se týká fyzických vlastností místa.

Sádlo však myšlenku paměti míst rozvíjí dále a mluví o jakémsi zakořenění tradičních lidských činností do daných míst. Tyto činnosti¹ lidé vykonávají bez vědomého navázání na onu paměť místa. Podle Sádla (2006: 28) se jedná o „spontánně znovuzrozenou tradiční sociální strukturu v novém kontextu“, která je „nejsilnější pamětí krajiny“. O stejném momentu mluví i Cílek (2005: 43): „Archeologové kopající v pískovcových převisích Českého ráje zjistili, že v 80 % případů našli pravěké osídlení v místech, kde si svá nocležiště udělali i moderní trempové. Je tady i dosti velká skupina převisů, kde lidé opakovaně sídlí z nějakých mimoracionálních důvodů, protože se jim to místo líbí“.

---

¹ Sádlo např. hovoří o archetypu obecního pastevece v místě Kladenských hald, do kterých chodí obecní pastevec psů, jenž je analogií k obecnímu pastevcovi krav z 19. století.

2.2.1.2 Místo paměti

Fenomén paměti se v dnešní době staví do popředí zájmu sociálních věd. Paměť je schopnost všítipit, nést a aktualizovat informaci, která má základ ve zkušenosti, prožitku či v naučeném. Krajním stavem paměti je očistné či nucené zapomínání. Tato kapitola se opírá především o poznatky autorů Halbwachse a Assmanna, kteří se dotýkají konceptu *míst paměti* Pierra Nory (1931).

Nora (1998) nechápe místo jako geograficko-historický údaj, ale jako zdroj informací o minulosti. Místem paměti není jen lokalita – ale je jím rozuměna i událost, instituce, postava, umělecké dílo či píseň. Jedná se o prostředek pro udržení kolektivní paměti a národního vědomí. Místa paměti kotví paměť, na kterou je díky němu možné navazovat (Hlavačka, 2014: 602).

Nora svojí statí *Mezi pamětí a historií* (v češtině 1998) reagoval na moderní vliv historie, pod jejíž tíhou dochází k objektivnímu, odosobněnému a neemočnímu vnímání minulosti. Historie podává minulost překotně, skáče od data k datu, a nijak nenavazuje na přítomnost. Podle Nory (1998) je paměť živoucím přenosem a emočním kolektivním spojením, které minulé poutá k přítomnému.

Místa paměti jsou místy, která odráží jednotlivé časové vrstvy a národní či lokální procesy. Jsou památníky nejen na jednotlivé události, ale i na každou národní epochu, během které existují. Jedná se o místa, která mají schopnost transformace – mění svoji fyzickou podobu, symboliku a význam. Každá tato proměna zrcadlí charakter doby. Schopnost transformace je závislá na kolektivní paměti, ve které jsou místa uchována. Jak konkretizuje Halbwachs (2010: 194): „*existují staré hotely, které pamatují doby dostavníků, kde se lidé ubytovávají jen proto, že jsou v místě, jež je stále ještě vepsáno v paměti obyvatel*“.

Vyjdeme-li z Norova chápání konceptu, je třeba se zaměřit na jeho dvě kritéria – *kolektivní kritérium* a *národní kritérium*. Národní kritérium je úzce spojené s národní identitou, v měřítku menším i s identitou místa.

2.2.1.2.1 Kolektivní kritérium

Podle Nory (1998: 8) „*paměť je život, který vždy nesou skupiny*“. Jeho chápání kolektivity a rozdílu mezi pamětí a historií je velmi podobný pohledu Halbwachse (2010).

V tuto chvíli je třeba pochopit postavení kolektivní paměti vůči individuální paměti. Dle Halbwachse (2010) nelze popřít individuální paměť jedince, ale zároveň ji autor staví do podřadné pozice vůči paměti kolektivní. Jedinec má vlastní paměť, která se opírá paměť kolektivní. Nositeli kolektivní paměti jsou sociální skupiny. Oba autoři se shodují, že existuje tolik pamětí, kolik existuje skupin (Nora, 1998: 9). Vztah individuální a kolektivní paměti shrnuje Houžvička (2007: 17): „*individuální paměť je místem specifického propojení kolektivních pamětí různých sociálních skupin*“.

Halbwachs závislost individuální paměti na kolektivní vysvětluje na komunikaci a jazyku, „*kteří si člověk půjčuje od svého okolí*“ (1985: 94). Paměť přežívá díky komunikaci a lokalizaci vzpomínek do konkrétních míst paměti (Assmann, 2001 či Halbwachs, 2010). Paměť přetrvává díky fyzickému prostředí, které se stává jejím referenčním rámcem. Místa paměti jsou dějištěm střetu kolektivních interpretací, jak dané místo reprezentovat (Lupták Burzová et al., 2016).

2.2.1.2.2 Národní kritérium

Místa paměti jsou symboly své doby, často symboly moci. Jsou proto velebeny či naopak hanobeny, podle aktuálního mocenského hybatele. Dle Novotné (2010: 129) je jen omezený počet možností, jak s místem jako symbolem naložit: „*při vypořádávání se symbolem minulosti jde symbol odstranit, „zmuzejnit“ nebo změnit*“. Jinými slovy Halbwachse (2010: 221) „*je nutné bořit oltáře starých bohů a ničit jejich chrámy, pokud chceme vymazat z paměti lidí zastaralou víru*“.

Podle Hlavačky (2014: 603) je národní kolektivní paměť zkoušena neustálými změnami na úrovni politického vedení, dále silícím významem univerzální paměti v důsledku globalizace a rostoucím vlivem médií. Orwellovo (2000: 43) „*kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost, kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost,*“ je zpodobněno ve formování míst paměti. V kolektivní paměti dochází k neustálým přepisům, škrtnům

a mizení jednotlivých míst, která fungují jako symboly politických a sociálních hodnot. Tento proces je podrobně popsán na konkrétních symbolech Berlína (Terray, 1989).

Norova národní kritérium je spjata s národní identitou, v menším měřítku tak i s *místní identitou*, potažmo *identitou místa*. Jak uvádí Hlavačka, důvodem je, že „*tato místa mají velkou symbolickou hodnotu, jež je pro společnost (národ) či sociální skupinu základem pro vytváření identity*“ (2014: 602).

Konkrétním vyústěním Norova konceptu je vytvoření seznamu míst paměti, díky kterým má společnost navázat na národní identitu. K realizaci došlo např. v Německu (Schulze a Francois, 2001), dále vznikl projekt *Středoevropská místa paměti* (2009). Čistě česká místa paměti jsou k nalezení v projektu *Paměť národa* (2008) od *Post Bellum*. Tato místa paměti jsou uchopeny jiným způsobem, než k nim přistupuje Nora, jelikož se jedná o významná místa posledních dvou totalitních režimů.

2.2.1.2.3 Místa paměti a výzkum

V českém prostředí jsou místa paměti dávány do spojitosti s klíčovými místy druhé světové války a holocaustu. Zde se koncept často dotýká konceptu kolektivního traumatu (např. Dobrovolná, 2012). Dalším tematickým okruhem výzkumů jsou místa paměti, k jejichž přepisu došlo se změnou režimu (např. Novotná, 2010). Dalším typem výzkumu je zkoumání zaniklých míst paměti (např. Lupták Burzová, et.al., 2014). Posledním příkladem může být Gibas, který pracuje s *místy prázdnoty* (2014) jako součástí těžební krajiny. Místa prázdnoty mohou představovat specifickou transformaci míst paměti, která se mění v *ne-místa* (Auge 2014).

2.2.2 Místo a identita

2.2.2.1 Identita místa

Tento přístup vidí identitu jako vlastnost, kterou nese místo. Podle Ferenčuhové (2011: 72) identita místa představuje „*jeho zvláštnost a zároveň základ odlišnosti od jiných míst*“. Představitelem tohoto přístupu je teoretik a urbanista Lynch (1960). Identita v jeho pojetí znamená jedinečnost, díky které je vytvářen mentální obraz města neboli *image*. Jedinec,

potazmo kolektiv, je tím, kdo onu jedinečnost čte a skrze kterou se v místech, tj. městě, orientuje.

Pro tuto práci je určující také poznámka Lewické (2008: 212): „*místní identita znamená dvě věci: stálost – stejnost, neměnnost (nepřetržité trvání, plynutí) a jedinečnost – rozpoznatelnost, odlišnost*“. Identita místa je specifickým charakterem, který definuje své a tím odlišuje od ostatního (Hodúlová, 2017: 21).

Opakem těchto charakteristik je Relphův termín bez místa (*placelessness*), který představuje „místo“ jako: „*uniformní, postrádající specifičnost/ zvláštnost místní lokality, které ztrácí svoji jedinečnost se slabou identitou, kde se lidé mohou cítit odcizení*“ (Vávra, 2010: 46). Jako příklad těchto míst jsou uvedeny např. dopravní terminály, letiště, nádraží či nákupní střediska. Jiným termínem jsou pak *ne-místa*, ta jsou „*metaforou pro místa, která v sobě nenesou historické významy a nerozvíjí uchovávání kulturní identity*“ (Szaló, 2006: 151).

Identita místa (Ferenčuhová, 2011), image místa (Lynch, 1960) a *genius loci* místa (Norbert-Schultz, 2010) mají společnou podstatu, tou je jedinečnost jako vlastnost místa.

2.2.2.2 Místní identita (*Place identity*)

Tento druhý přístup operuje na rozdíl od *identity místa* s identitou lidskou (kolektivní). Pojem *identita* je nelehké definovat. Pohled jednotlivých autorů se odlišuje na základě vědeckých oborů a disciplín. Důvodem může být, že „*lidská identita je kontextuální a velmi mnohovrstevnatý sociální a psychologický fenomén*“ (Müller, 2007). Ve spojení s místem se jasně nabízí environmentálně-psychologický koncept *Place identity*, čili místní identity. I tento koncept je ze strany autorů píšících v diskursu

environmentální psychologie kategorizován odlišně², na což upozorňuje i Hernández et. al. (2007: 311), ačkoli např. Proshansky s konceptem pracuje již v roce 1983.

Podstatou identity, a to nejen té místní, je sebe-pojetí. Mluvíme-li o *place identity*, pak je stěžejní vztah člověka k místu, potažmo environmentu. Place identity lze označit za proces, při kterém vzniká vazba jedince k místu na základě jeho percepce a zkušenosti s tímto místem (Vávra, 2010: 464). Gifford mluví o situaci, kdy člověk „zažije podobnost mezi sebou a místem a toto poznání o fyzickém prostředí (vzpomínka, myšlenka, hodnota, preference) zahrne do svého sebe-pojetí“ (2014: 560). Výsledkem je proces identifikace, při kterém místo slouží k definování toho, kým se jedinec cítí být (Prohansky et. al., 1987: 22). Čili místo je prostředkem k sebeurčení.

S takovou definicí lze pracovat i na kolektivní úrovni, jelikož jsou místa zdrojem kolektivních zkušeností a hodnot (Szaló. 2006). Kolektivní místní identita představuje identifikaci skupiny s konkrétním místem, díky kterému se skupina charakterizuje.

Místa představují sdílený rámec hodnot, se kterými se jedinec může identifikovat (Szaló, 2006). Příslušnost daných míst je deklarována pomocí symbolů a ikon. Stejně tak i místo samo se může stát ikonou, symbolem. Podle Zicha (2003) při procesu místní identity dochází k identifikaci se sociálním obsahem daného místa. Stejně tak Gouveia et. al. (2010: 336) přichází s přirovnáním „číst město jako symbol“. V jejich pojetí jsou místa symboly, které nesou význam. S předkládanými významy a hodnotami se jedinec (kolektiv) může buď identifikovat, nebo se vůči nim vymezit. Vymezením se vzniká negativní identita založená na odlišnostech (Semian, 2010).

2.2.3 Zpět k dualitě

Lewicka (2008) pracuje s oběma typy identity – *identitou místa* a *místní identitou*. Tyto dva přístupy se vzájemně nevylučují. Identita je na jedné straně

---

² Místní identita stojí vedle *place dependence* jako součást konceptu *place attachment*, jiní autoři naopak uvádí, že oba koncepty znamenají totéž. Často je místní identita jednou z dimenzí, a to s *place attachment*, konceptu *sense of place*. O vymezení jednotlivých pojmů více Krivánková (2017) či Niesner (2017).

vlastností místa, a místo je zároveň prostředkem k jedincovu či kolektivnímu sebeurčení. Místo je potažmo zdrojem reprezentací, tj. znaků a symbolů, které předkládají jeho hodnotovou orientaci. S těmito hodnotami se jedinec (kolektiv) může buď identifikovat, nebo se vůči nim vymezit. Z těchto předpokladů vychází i tato diplomová práce. Stěžejním ukotvením pro následný výzkum je koncept *míst paměti*, jak jej chápe Nora (1998), ačkoli v závěrečném zařazení do konceptů dojde k zařazení i do konceptu *paměti místa*.

2.3 Místo jako domov, domovina

Vraťme se k národnímu kritériu Norova konceptu míst paměti, jehož těžištěm je nacionalismus, čili národní identita. Na prvním místě je třeba zmínit, že v tomto kontextu je pojem *národ* brán jako sociální konstrukt. Národní identita je pak jednou z kolektivních sociálních identit (Řeháková a Vlachová, 2004: 489). Označení *stát* je naopak objektivní, politicko-právní útvar, proti kterému vedle pojmu *národ* stojí i pojmenování jako *vlast*, *otčina*, *ale i metropole* figuruje také označení *domovina*. Všechny tyto pojmy operují s dědictvím po předcích, ke kterému se váže citová vazba, vazba úcty, svěřeného „bohatství“. Podstatou vyjmenovaných označení je kolektivní zařazení identity. Národní identita vychází z pocitu domova, jež je pomyslným středobodem, od kterého se odvíjí orientace ve světě a životě jedince (Szaló, 2006: 148). Tuto myšlenku pak Szaló (2006: 148) rozvíjí: „*ideologický potenciál symbolické moci domova spočívá v tom, že může být souběžně interpretován v podobě nacionalisticky pojaté vlasti i v podobě lokálně pojatého bydliště blízkých*“. Na jedné straně je tedy domov mikrosvět rodinné komunity žijící pospolu, na straně druhé je domovina jako nacionalisticky pojatá vlast.

Podle Řehákové, Vlachové (2004: 489) jsou za příslušníky národa považováni jedinci, kteří sdílejí stejný jazyk, historii a kulturu. Národní identita je odpovědí na otázky *Kdo jsme? Kam kráčíme?* (Kohák, 2010: 9), na které je nutno hledat odpověď v minulosti národa. Domovina, německy *Heimat*, je specifickým příkladem odpovědi na výše zmíněné otázky. Pojem vznikl koncem 19. století v Německu jako reakce na rozpínání průmyslových měst do okolní krajiny, se kterou poté mizí tradiční hodnoty (Sosnovcová, 2009: 67). Jak shrnuje Kohák (2010: 95), příslušnost k německému národu je cítěna tak, že „*národnost není náhoda, je to Úděl – svaté poslání*“.

Pod domovinou si lze představit fenomén uctívání regionální tradice německých a německy mluvících oblastí, až mytologicky pojaté vztahování se k minulosti, úctu a lpění na kořenech vlasti, které jsou základem předurčení moci dnešní, tzv. *Heimatstil* (Styl domoviny). Heimatstil je patrný především v architektuře, kde je využíváno místních materiálů, folklorního a tradičního vzhledu, poukazující na regionalismus, jako např. strmé sedlové střechy (nejlépe doškové) či dřevěné okenice (Sosnovcová, 2009). Jedná se o styl, který formuje místo tak, aby z něj byla patrná národní tradice, historie. Toto zobrazení národní identity v architektuře následně formuje jedince – jeho hodnoty a to, tím kým se cítí být. Domovina byla spojena nejen s ochranou kulturního dědictví a tradic, ale také s ochranou venkovské krajiny, přírody a hodnot venkova (Pařízková, 2011).

Heimatstil je možný sledovat v oblasti Sudet, čili i v Liberci. Jako *Domovina* je přímo pojmenována i jedna část *místa Textilana*, kterým se zabývá tato diplomová práce. Heimatstil, stejně tak i každý jiný styl, je třeba vnímat jako vyústění konkrétních podmínek doby a místa. Následující kapitoly proto přibližují město Liberec a jeho historický vývoj.

2.4 Charakteristika Liberce

2.4.1 Poloha a základní údaje

Jak navrhl Zeman (2011: 6), chceme-li sledovat urbanistický vývoj města, musíme začít od jeho terénních podmínek. Liberec se nachází na severu Čech, je ústředním městem libereckého kraje, 5. největším v České republice. Město je v pohraničí Sudet a je součástí Euroregionu Nisa. Celková rozloha města činí 106,09 km² s 26 katastrálními územími. Liberec je situován v kotlině mezi Ještědsko-kozákovským hřebenem (Ještěd 1012 m. n. m.) a Jizerskými horami.

2.4.1.1 Bioregion – Žitavský

Jak uvádí Culek (2013) Liberec se nalézá v Žitavském bioregionu, který je tvořen plochou vrchovinou na žulách a ledovcových sedimentech s pronikou neovulkanitů. Okolí Liberce není typickou částí bioregionu, jelikož je tvořeno uzavřenou chladnou Libereckou kotlinou a vyššími kopci přecházejícími v Jizerské

hory. V nižších plochých úsecích jsou rozšířeny pokryvy, především glacifluviální písky a štěrkopísky, méně sprašové hlíny. V liberecké kotlině převládají žuly (Culek et.al., 2013). Tak je tomu i v případě obou pozorovaných míst, jelikož se nalézají při vodním toku Harcovského potoka (Soukenné náměstí taktéž poblíž Lužické Nisy). Částečně jsou místa tvořena naplavenými nezpevněnými nivními sedimenty (převážně písek), hlavním prvkem je pak žula. Žulová hornina je viditelná po celé délce Josefinina Údolí, kde stávala Textilana. Podle půdní mapy se v místě Textilany nachází hnědá půda kyselá a v místě Soukenného náměstí je půdním podloží stagnoglej (MapoMat, 2019).

2.4.1.1.2 Vodstvo

Městem protéká řeka Lužická Nisa svažující se od úpatí Ještědu. Nisa pramení v povodí Černé Studnice a teče na sever – protéká Jabloncem, poté Libercem. Z Liberce odtéká k německé hranici, do tzv. Trojmezí, kde tvoří přírodní hranici Čech, Německa a Polska. Lužická Nisa má jako přítok Bílou Nisu, která se stává její součástí ještě před Libercem. Vzhledem k nadmořské výšce pramenů má řeka spád. K pravostranným přítokům patří Černá Nisa obtékající centrum města. K soutoku řek dochází v místě, kde Lužická Nisa opouští Liberec. Dalším pravostranným přítokem Lužické Nisy je Harcovský potok, který plní přehradu v centru města. Tento potok teče přes místo Textilanu, dále k Soukennému náměstí, za kterým k samotnému soutoku dochází.

Přímo na samotném pozemku Textilany se nachází původní umělá vodní nádrž. Tu dělí od výše zmíněné přehradu pouhých 620m vzdušnou čarou (Mapy.cz, 2019). Přehrada je dnes využívána k rekreačním účelům, dříve k regulaci povodní. V Jizerských horách je nádrží více, ty společně tvoří přehradní systém. Josefodolská přehrada je zdrojem pitné vody pro město. Zde je potřeba zmínit i původní rašelinná jezírka. Jak uvádí Farský (2015: 15), aktuálně dochází k dotační podpoře na vytváření a údržbu drobných vodních tůní pro obojživelníky.

2.4.1.1.3 Podnebí

Podnebí je chladné s bohatými srážkami – v Liberci je průměrná teplota 7,1°C a 918 mm srážek. Místa spadají do klimatické MT4 – Mírně teplá oblasti (MapoMat.cz, 2019). Území je plně vystaveno oceánskému západnímu

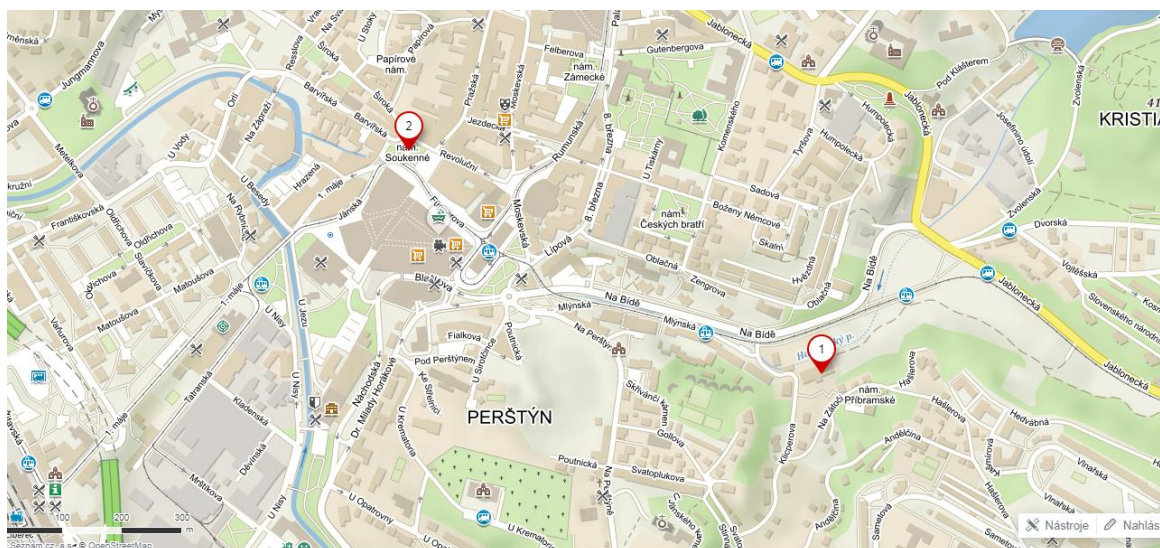
a severozápadnímu proudění, které zde nabíhá na prudce se zdvihající Jizerské hory a Ještěd.

2.4.1.1.4 Zeleň a lesy

Dle Culka (2013: 251) jsou potenciální vegetací bioregionu acidofilní doubravy, dubohabrové háje a bikové bučiny. Jizerské hory v nejvyšších horských polohách pokrývá přirozený smrkový les. Kyselé acidofilní smrčiny jsou střídány smrčinou podmáčenou až rašelinnou. Na pásmo smrčín navazuje v nižších polohách smíšený les a komplex bučin. Původní jedlo-bučiny se v nižších polohách nedochovaly. Neustálým intenzivním hospodařením se velká část přírodních lesů proměnila na monokultury smrku, Jizerské hory nejsou výjimkou (Sýkorová, 2015: 12).

V Liberci jsou plochy zeleně roztroušeny jednotlivě v podobě menších parků, nejvíce jich nalezneme na okrajích města, např. v Lidových Sadech, kde park přechází v lesy CHKO Jizerských hor. Zeleň centra je typická svojí malou vzájemnou návazností. Aktuálně největší zelenou plochu zabírá bývalý hřbitov na Budyšínské ulici, poté park u libereckého zámku a ZOO (Statutární město Liberec, neuvedeno). Další nezanedbatelnou zelení jsou zahrady vil a škol.

2.4.2 Místa výzkumu

Obr. č. 1: 1 - Textilana, 2 - Soukenné nám., měřítko 1: 10 000. Zdroj: mapy.cz, 2019

2.4.2.1 Textilana

Obr. č. 2: Území Textilany v roce 2015, letecká mapa 1: 10000. Zdroj: mapy.cz, 2019

Je území rozkládající se podél Harcovského potoka, který v těchto místech protéká pod zemí. Území je podle aktuálního územního plánu (Statutární město Liberec, 2019) označeno jako městská plocha se smíšeným využitím. Jedná se o biotop silně ovlivněný člověkem (dle metodiky Chytrý et.al., 2001). V místě Textilany můžeme mluvit o sukcesi s občasnou regulací, patrné tu jsou nálety pionýrských dřevin. Zeleň se vyskytuje na březích řeky, v okolí přehrady a užitkové nádrže – rybníka, který je veden jako významný krajinný prvek (Statutární město Liberec, nevedno) a biotop *Rákosiny eutrofních stojatých vod* (Chytrý et. al., 2001). Rybník se nachází v ústí údolí, na opačném konci než je budova tzv. *Blaupunktu*. Vegetací jsou porostlé blízké svahy sídliště, kde zeleň slouží k odhlučnění a stabilizaci terénu (Kunratická, Broumovská, Králův Háj).

Místo spadá do čtvrti Liberec V – Kristiánov. Území má po obvodu cca 2 km, plocha je zhruba 74356 m². Blaupunkt, zbylé torzo, které sloužilo jako reprezentativní vstup do budovy, nese souřadnice: 50.7638292N, 15.0653386E. Územím prochází tramvajová trať vedoucí z Liberce do Jablonce nad Nisou, zde je zastávka s názvem *Textilana*. Místo je výraznou křižovatkou automobilové a městské hromadné dopravy.

Křižovatku tvoří ulice ve směru od Vratislavic a Jablonce nad Nisou (Jablonecká ulice) pokračující do centra (Fügnerova ulice – terminál MHD) a na ni kolmá Klášterní ulice. Místem prochází nadzemní parovod, který paralelně lemuje ulici Jabloneckou a tramvajovou trať. Pro výzkum je třeba zahrnout i lokalitu Liebiegova městečka (zmiňovaná Domovina) a další výstavbu, která určují významový kontext místa – viz historická rešerše.

2.4.2.2 Soukenné náměstí

Obr. č. 3: Území Soukenného náměstí v roce 2015, letecká mapa 1: 10000.
Zdroj: mapy.cz, 2019

Soukenné náměstí je centrálním místem dolního centra Liberce. Jedná se o biotop silně ovlivněný člověkem (dle metodiky Chytrý et.al., 2001). Soukenné náměstí je křižovatkou historických cest, ulic Pražské, Revoluční, Barvířské, Široké, Janské a 1. máje. Území má po obvodu 389 m, plocha je území je 9436 m², souřadnice Soukenného náměstí (střed parkové plochy) jsou: 50.7669881N, 15.0555539E. Jedná se o městskou čtvrť Liberec III - Jeřáb. Opět je třeba zahrnout i další okolní místa, který souvisí s významem Soukenného náměstí.

Soukenném náměstí je ve svém středu parkově upraveno – je zde použita parková okrasná zeleň. Poblíž obchodního centra Fórum, které je součástí Soukenného

náměstí, se nachází park Na Rybníčku. Harcovský potok vede pod samotným Soukenným náměstím, zpět na povrch se dostává až za zdi lékárny tvořící hranici Soukenného náměstí, kde se vlévá do Lužické Nisy.

2.4.3 Liberec před sledovanou dobou

Abychom lépe pochopili význam obou míst, je třeba v krátkosti nastínit historii vzniku města. Tato část zmíní procesy, které město (čili i obě místa) formovaly – jeho urbanistický vývoj, mocenské uspořádání, ekonomiku a přístup k přírodním zdrojům. To umožní lépe pochopit úlohu soukenického průmyslu a roli Lužické Nisy s Harcovským potokem, které jsou základním místo-tvorným prvkem (voda) a procesem (soukenictví) při vzniku obou míst.

Liberec je vcelku mladé město – první zmínka o Liberci je z roku 1352, a to ve spojitosti s farním kostelem. Lze vytušit, že když došlo k první německé kolonizaci území, jednalo se o kopcovité území lesů. Osada *Reichenberg* (Bohatý Kopec/Hora) byla umístěna na vyvýšené ostrožině mezi tokem Lužické a Černé Nisy (Zeman, 2011), na dnešním Náměstí E. Beneše. Mezi libereckými historiky panuje domněnka, že před samotným Reichenbergem tu stála starší ves *Habersdorf*. Ta měla dle Rouse (2009), Zemana (2011) či Karpaše (2004) stát v místech brodu (dnešní terminál MHD) poblíž domu *U Zeleného stromu*. Do dnešních dob se historický výklad Habersdorfu různí. Důležité je, že se geograficky jedná o blízké okolí Soukenného náměstí. Jestliže ves existovala, musela být sužována povodněmi, které sebou přinášel Harcovský potok.

Město v době předhusitské popsal Bock (2011: 4-5) jako území s obecním lesem, občinou a lánovou plužinou (orná půda, les, pastvina) pro 8 usedlostí o 50 obyvatelích. V 15. století došlo k rozvoji soukenické výroby, i tak městečko dál zaostávalo za jinými středověkými městy (Zeman, 2011). Roku 1558 město připadlo do rukou rodu Redernů, kteří nechali vystavět městský mlýn. Ten byl jako jedna z prvních staveb kamenná v jinak celodřevěném Liberci. Jako takové městečko často podléhalo požárům. Rod udělil právo vařit pivo, díky kterému byla zřízena první zásobárna pitné vody – studna na náměstí (Rous, 2009). Nastupující hospodářský rozvoj města byl korunován r. 1577, kdy byl Liberec povýšen na město. Málo úrodná půda

podhůří nutila k větší soustředěnosti na řemeslnou výrobu. Pěstování lnu bylo doplněno o chov ovcí (Bergmanová, 2008). Soukenických cech město získalo r. 1597. Vláda Redernů byla ukončena Bitvou na Bílé hoře a roku 1622 liberecké panství připadlo Albrechtovi z Valdštejna.

Albrecht nechal vystavit městskou valchu s barvírnou, mlýn naopak zkonfiskoval (Bergmanová, 2008). Soukeníkům, kteří do města přicházeli za prací, věnoval novou čtvrť Nové město (dnešní Sokolské náměstí s Valdštejnskými domky) nacházející se při obchodní cestě do Lužice. Město se tak rozrostlo ve své horní části poblíž liberecké radnice a kostela sv. Antonína. K růstu docházelo i poblíž Harcovského potoka. Tady byl růst spontánní a bez jakékoli urbanistické koncepce (Zeman, 2011). Po zavraždění Albrechta z Valdštejna se v polovině 17. století Liberec stal majetkem rodu Clam-Gallasů. Suroviny se zdražovaly, lid je musel kupovat z panského skladu a převážně v dobách Karla Christiana Platze z Ehrentalu došlo k největšímu odlivu obyvatel (Bergmanová, 2008). Roku 1680 bylo město zasaženo morem, v okolí města byly zakládány nové vesnice (dnes jsou jeho součástí) a došlo ke kolonizaci Ještědského svahu i Jizerských hor (Zeman, 2011).

Osmnácté století opět přineslo městu hospodářský rozmach. Zrušení nevolnictví (1781) zapříčinilo příliv nových obyvatel. Do jinak téměř německého města začali přicházet i Češi z vnitrozemí. První podnikatelské počiny byly roku 1784 podpořeny zákazem na dovoz zahraničních výrobků pro veřejný prodej týkající se textilního odvětví (Bergmanová, 2008). Obrat můžeme sledovat i v materiálech použitých na výstavbu města. Od poloviny 18. stol. byly nově budované domy bohatých soukeníků již zděné. Je třeba zmínit výstavbu dvou nových částí – Filipova vrchnostenského městečka (dnešní Nerudovo nám.) a Kristiánova při zámeckém areálu. Jak uvádí Zeman (2011: 10): „Urbanistické řešení obou lokací na principu zahradního města je na svou dobu zcela unikátní a na našem území zcela ojedinělé“. Koncepce zahradního města je patrná v rozvolněnosti, provzdušnění a obklopením domů zelení. Příčinou této urbanistické změny – absolutně nové tendence mohl být úbytek zeleně, která až doposud obklopovala město. Jak upozorňuje Ruda a Technik (1980: 50) zeleň ustoupila zemědělsky obdělávaným plochám a novým čtvrtím či vískám. Na tuto dobu navazuje následující historická rešerše.

3 Historická rešerše doplněná o vizuální analýzu

3.1 Cíle a metodologie výzkumu

Tento výzkum představuje specifickou aplikaci konceptu *míst paměti* a *místní identity/ identity místa*. Cílem výzkumu je zasadit sociologicko-historický koncept *místo paměti* do širších environmentálních, kulturně-historických a společenských kontextů.

Hlavní výzkumná otázka pro tuto práci je: Jak se proměňovala fyzická a symbolická podoba (čili význam) obou míst v jednotlivých časových vrstvách od roku 1800 po současnost? Jaké hodnoty se odráží v podobě míst? K nalezení odpovědi na tuto otázku napomůže vedlejší výzkumná otázka: Jak byla daná místa vyobrazována?

Hlavními metodami výzkumu jsou historická rešerše a vizuální analýza. Vizuální analýza umožní sledovat vyobrazování míst v jednotlivých časových vrstvách. V části vizuální analýzy je pozornost zaměřena na jednotlivé znaky a symboly užitě v obrazových reprezentacích obou míst. Připomeňme, že „*znaky a symboly se staly součástí naší sociální a kulturní identity a spolu s námi se i ony mění a vyvíjejí*“ (Trampota a Vojtěchovská, 2010: 6). Tato práce se soustředuje:

1) Na jedince (potažmo) skupiny a jejich možné sociální interakce v daných místech, jež by mohly být součástí kolektivní identity.

2) Na symboly a znaky, se kterými se jedinec / skupina v daném místě mohla identifikovat nebo se naopak vůči nim vymezit. Zaměření se na symboliku míst, popř. symboliku jednotlivých budov:

a) v případě Soukenného náměstí (obchodní dům Baťa, palác Dunaj, palác Nisa, obchodní dům Ještěd a další)

b) v případě Textilany na jednotlivé stavební projekty rodiny Liebiegových (Domovina, Výšina, Vyhlídková věž Lidové Sady a další).

Následné interpretaci taktéž napomůže sledování zásahů do krajiny a práce se zelení či řekou. Tyto přírodní místo-tvorné prvky lze vnímat jako znak a symbol.

K interpretaci fyzických a symbolických proměn obou míst poslouží historické poznatky a fotografie obou představovaných míst. Výsledkem bude sled obrazů paměti, jak byla místa reprezentována v čase. V rámci syntézy těchto dvou metod – historické rešerše a vizuální sémiologické analýzy, dojde k interpretaci významů míst a pojmenování hlavních místo-tvorných principů. Ty budou následně zasazeny do výše uvedených konceptů *míst paměti*, *paměti místa*, *místní identity (place identity)* a *identity místa*. Ačkoli výzkum sleduje „pouze“ místa zájmu, výpovědní hodnota bude poplatná na celé město, případně i další místa po ČR (Norovo národní kritérium).

Práce je kvalitativního zaměření, což je, jak uvádí Niesner (2014: 17), v rámci konceptu *Place identity* oproti psychometrickým studiím méně časté. Snahou výzkumu je zaměřit se na delší časový úsek, ne jen na aktuální časovou vrstvu. Tím budou propojeny koncepty identity s pamětí místa, čemuž odpovídají vybrané metody. Analýza vyobrazování míst představuje využití fotografického materiálu, který je oproti mapám a kresbě mentálních map opomíjen. Metody kognitivních a mentálních map, hloubkové rozhovory nebo jiné metody založené na verbálním projevu jsou pro účely tohoto výzkumu nepoužitelné. Důvodem je, že nemohou obsáhnout starší časové vrstvy. Výše zmíněné metody pracují s „žijící pamětí“, ne s její transformací.

3.1.1 Časové rozmezí

Práce se snaží zjistit, jaký význam nese místo Textilana a Soukenné náměstí (s obchodním domem Ještěd v jedné ze svých vrstev) v době od roku 1800 po současnost. Roku 1800 začala být místa výrazněji formována: na Soukenném náměstí se objevily první kamenné stavby, v údolí za městem se započalo s vysoušením břehů pro výstavbu první přádelny budoucí Textilany – viz následující text). Jedná se o rok, kdy byl do Liberce dovezen první textilní stroj (Rous, 2016: 71), což výrazně ovlivňuje podobu obou míst, potažmo města. Dalším důvodem je i samotný fakt, že vynález fotografie je taktéž datován do této doby. Práce je členěna na jednotlivé časové vrstvy, etapy:

1800 – 1914 (Začátek války 1. světové války)

1914 – 1945 (Konec druhé světové války)

1945 – 1989 (Sametová revoluce)

1989 – 2005 (Odstřel komína Textilany) – 2009 (Bourání OD Ještěd) –
Současnost (2019)

Tato práce zahrnuje i dobu modernity a post-modernity. Pojem modernita představuje odklon od schémat feudální společnosti, které s procesy industrializace, racionalizace, sekularizace a vznik národních států, který vrcholí obdobím kapitalismu (Martuccelli, 2008). Jako přechodové stádium mezi modernitou a post-modernitou může být Becka *reflexivní modernizace* (2004). Podle Baumana se současná společnost nachází v době *tekuté modernity* (2002). Příčinnost a důsledek již neplatí, chaos a nejistota je určujícím „řádem“. Znaky tekuté modernity a post-modernity jsou individualismus, globalizace a techno-optimismus spojený s internetem, se kterým souvisí oddělení jednotek času a prostoru (Bauman, 2002).

Práce by díky obraznosti mohla objasnit jinak těžko čitelné souvislosti doby, která vrcholí zbouráním obou sledovaných míst.

3.1.2 Historická rešerše

Historická část se zaměřuje na proměny fyzické i symbolické podoby obou míst, které zrcadlí proměny významů místa a zároveň odráží i procesy města a krajiny. Historická část vyjde především z místní literatury, tzn. literárního zpracování historie libereckých autorů, jelikož se jedná o formu vytváření kolektivní paměti. Jak upozorňuje Šmídová (2010: 60): „*minulost přežívá díky tomu, že ji lidé stále činně aktualizují, zpracovávají, komunikují*“.

Dalším zdrojem je dobový obrazový materiál, který poslouží k popisu fyzických změn v místě, např. proměn parkové plochy Soukenného náměstí apod. V neposlední řadě historická rešerše vychází z porovnání historických map. Nápomocna bude i online

mapová aplikace Marushka, která obsahuje historické mapy a dobové názvy. V práci bude užita aktuální podoba názvů ulic a budov, a to z důvodu čtenářovi snadnější orientace. Má-li toponymum či jeho přejmenování svoji výpovědní hodnotu, pak bude uvedeno. Historická část bude psána v přítomném čase včetně citací. Obě místa budou popisována chronologicky a současně najednou. Tím bude jinak plochému popisu dodán kontext informující o interakcích mezi těmito místy – čili jakási dynamika vývoje města a krajiny, akcí a reakcí, příčin a důsledků. Na historickou část naváže vizuální analýza.

3.1.3 Vizuální analýza

Využití vizuální analýzy se v tomto případě nabízí, jelikož: „*paměť je vztahem, který udržují jedinci a skupiny vzhledem k onomu dříve tím, že vytváří symbolické obrazy, reprezentace*“ (Šmídová 2010: 60). Jedná se o poměrně moderní přístup, podle Gibase a kol. (2017: 536) je větší příklon k vizualitě jedním z důležitých tematických posunů v sociálních vědách. Fotografie je prostředkem, který zaznamenává moment, tj. časový údaj (časovou vrstvu), a místo, tj. geografický údaj. Jinými slovy se jedná o „*vzpomínky na místa a chvíle*“ (Anděl, 2004: 34).

Jestliže, jak poznamenává Anděl (2004 :10): „*fotografie dodnes formují představy o místech, která sdílíme s ostatními členy společenství jakožto součást lokální identity*“, pak je lze analyzovat jako prostředky místní identity. Díky vizuální analýze fotografií lze sledovat fixování významů, hodnot i popularitu míst.

V rámci vizuální analýzy je užita metoda sémiologické analýzy, kterou lze chápat jako součást vizuální sociologie. Sémiologická analýza vychází z myšlenky, že „*obraz je znakem nebo soustavou znaků, za nimiž se skrývají významy*“ (Sztompka, 2007: 84). Analýza obrazů pomáhá pojmenovávat explicitní a odhalovat i jinak skryté významy v symbolické rovině – umožňuje interpretovat asociační a konotační významy. Vzhledem k tomu opět můžeme použít příměr zrcadla – v zobrazování, reprezentaci míst se zrcadlí významy (role, symboly) jim připisované.

Cílem pro tuto část je zjistit, jak jsou místa zobrazována a reprezentována v čase. Výzkumná podotázka pro tuto část zní: Jaké znaky (symboly, ikony, včetně konotací s těmito znaky) jsou využity pro reprezentaci, zobrazení obou míst? Spojíme-li vizuální analýzu s místa paměti a identitou, nabízí se hledání znaků národní či kolektivní identity. Vizuální sémiologická analýza je závislá na kulturním, historickém a společenském prostředí s jeho hodnotami a zvyklostmi.

3.1.3.1 Kritéria výběru vizuálních reprezentací

Výběr obrazů, fotografií byl proveden v dubnu – srpnu roku 2019. Největším zdrojem vizuálních reprezentací je Státní okresní archiv Liberec. Návštěvník má v archivu možnost zadat hesla, na základě kterých vidí miniatury příslušných fotografií. Zadávaná hesla byla v podobě názvů míst (Textilana, Soukenné náměstí, Domovina, OD Ještěd, Liebieg, Palác Nisa apod.) Dalším zdrojem fotografií byla sbírka fotografií a pohlednic Severočeského muzea Liberec. Výběr vizuálních reprezentací proběhl dle následujících kritérií:

1) Přibližné určení doby vzniku – interval vymezení doby max. 20 let.

2) Veřejná dostupnost fotografie – tj. muzeum, internet, knihy, SOkA Liberec.

3) Znak identity místa/ *Place identity* – vypovídající o hodnotách, moci či příslušnosti místa, se kterou se jedinec může identifikovat, nebo naopak vymezit. Tato příslušnost místa je určena znaky, kterými mohou být oficiální symboly (vlajky, loga, značky, ideologické či náboženské symboly), stejně jako znaky s konotačními významy vznikajícími na základě kultury a kolektivní zkušenosti.

4) Fotografie musí být vždy z každé časové etapy a z demolice samotné, jelikož tu lze chápat jako proces *bourání paměti* (Freiwilling, 2015). Pro místo Textilana platí, že se jedná vždy o fotografii interiéru a exteriéru v každé časové etapy, pro etapu *demokratického Liberce* (1989 – 2018) se jedná pouze o fotografii z bourání, tj. exteriéru. Jako exteriér je brán nejen venkovní pohled na místo z dálky jako takové (či jeho část), ale i místa, která k Textilaně významově patří. V této části výzkumu se jedná o zaměstnaneckou kolonii Domovina, která je důležitou částí místa

ve vytváření místní identity. Jedná se o domov zaměstnanců Textilany a zároveň, jak bylo uvedeno výš, místo odkazující na národní identitu.

3.1.3.2 Rizika metody

Skrze přepis historie nelze obsáhnout onu paměť, paměť je až posledním článkem v řetězci vývoje místa. Historickou rešerší nemůžeme obsáhnout všechny skutečnosti, pocity, příběhy, jedince ani kolektivy, které v místech fungovaly a formovaly je. Jak upozorňuje Štětka (2004: 81), přepisem historie vždy dochází „*k redukci complexity sociálního systému*“.

I metoda vizuální analýzy má své limity. Analýza je metodou, při které výzkumník nalézá obrazy, jež jsou produkcí druhých. Což znamená, že obrazy jsou někdy více a jindy méně autentické. Pro tuto práci je důležité, že i strojená fotografie má výpovědní hodnotu, právě pro onu manipulativnost. Autentické, spontánní fotografie, „momentky“ naopak dávají tušit všední realitu dne, která více vypovídá o skutečnosti. Je nesnadné onu autenticitu či strojenost vždy rozpoznat, proto je nutné určit si kritéria, u kterých není ona „pravdivost“ na prvním místě. Co je na tomto místě nutné podotknout, je i jakýsi filtr dějin, kterým nejen historie samotná, ale i archiv vizuálních reprezentací, prochází. Jak Anděl (2004: 83) dodává: „*Nejen zhotovení fotografie a její zveřejnění, ale dokonce i její samo fyzické uchování předpokládá volbu, na níž se podílí autor mnohdy spolu s dalšími jednotlivci a institucemi, na kterou mají vliv politické, hospodářské i kulturní okolnosti. Fotografický archiv jako součást kolektivní paměti je tak sám výsledkem procesu neustálé interpretace a reinterpretace.*“.

I interpretace tohoto výzkumu je subjektivní reinterpetací interpretací. Dalším úskalím může být výzkumníkova citová vazba/nesympatie, nostalgické vzpomínky, osobní zážitky a zkušenosti s místy.

4 Historie míst

4.1.1 Soukenné náměstí na počátku 19. století (*Tuchplatz*)

Popis vychází z tušené podoby podle Mohra (2005). Nacházíme se na předměstí Liberce. S městem na kopci (náměstí s radnicí) je místo spojeno ulicí Pražskou a s ní paralelní cestou vedoucí přes oblast Habersdorfu (místo dřívějšího brodu). Střet cest tu tvoří rozšířený prostor, několikrát přemostěný. Jde o chudou soukenickou čtvrť. Moc sídlí ve městě – tj. v okolí náměstí a zámku. Čtvrť je vlhká, protkaná Harcovským potokem a mlýnským náhonem vedoucím z Lužické Nisy. Potok se tu při jarních povodních vylévá do stran. Srdcem plácku je již zmíněný městský mlýn (1559), který se rozkládá na rybníce. Voda tu roztáčí mlýnské kolo na spodní vodu, dále pokračuje náhonem mezi ulicí Širokou a Barvířskou do řeky Nisy. Území je několikrát přemostěno, kromě tekoucí vody je tu nejspíš i bažina v důsledku povodní. Místo nese název *Tuchplatz* čili Soukenné náměstí. Jak pojmenování napovídá, lidé tu vyrábí, barví a suší sukno (Bergmanová, 2008). Jsou to ti chudší, kteří tu na předměstí bydlí a pracují v dřevěných přízemních domcích přímo nad vodou. Voda jim je zdrojem síly a zároveň je zbavuje veškerého odpadu, včetně toho lidského. V roce 1802 zde přibývá měšťanský, již kamenný, dům s barevnou fasádou od stavitele J. J. Kuntze. Během dvaceti pěti let se z něj stává známý hostinec pojmenovaný jako Německý dům (*Deutes Haus*). Jak uvádí Taller (1996: 66) v hostinci „*je burza libereckých soukeníků, kteří se scházejí v hostinci i před ním, aby se sjednotili v cenách sukna*“.

4.1.2 Cesta mezi Soukenným náměstím a Textilanou na počátku 19. století

Od mlýna proti proudu meandrujícího Harcovského potoka je vytvořen protipovodňový val na místě dřívějšího brodu (Rous, 2009: 36). Dále proti proudu potoka se za městem nalézá čtvrť Na Bídě (*Sorge*), nad kterou je vrch s popravištěm. Proti proudu je na příbytky větší pusto, sbíhají se zde tři údolí. Podle Rudy (1973) se tu potok na jaře vylévá do šířky, v létě je vody málo. Zde se nalézá druhé místo zájmu.

4.1.3 Textilana na počátku 19. století

Popis vychází z poznatků Rudy (1973). Okolo roku 1800 je místo součástí krajiny, ne města. Jedná se o údolí s potokem, jehož svahy jsou porostlé lesem. Na loučkách při potoce lidé suší a bílí prádlo a vede tu úzká pěšinka spojující Liberec s blízkou vsí Harcov. Tudy podél vody „vodí liberečtí měšťané své rodiny na výlet do Harcova“ (Ruda, 1973: 6). Toto místo si hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas roku 1806 vybírá pro svoji budoucí barvírnu příze. Hrabě potřebuje dostatek vody neustále, proto začíná chytat vody Lučního potůčku (přítok Harcovského potoka) a vytvoří rybník, na jehož naplnění stačí jarní tání. V polovině května se začíná s vysoušením podmáčené louky. Za velké slávy se 12. 6. 1806 pokládá základní kámen (s listinou obsahující aktuální ceny surovin) budoucí barvírny příze. Dělníci jako výplatu dostávají peníze či potraviny samotné, hraběcí manufaktura je slavnostně otevřena za čtyři měsíce. Údolí s manufakturou odted' nese jméno – Josefinino Údolí po hraběnce Clam-Gallasové. Barvírna se skládá ze dvou jednopatrových budov, do kterých je voda přiváděna zděným akvaduktem z rybníčku. Voda pohání vodní kolo, které dává do pohybu několik jednoduchých strojů. Když není vody dostatek, slouží tu jako zdroj energie žentour tažený koněm. Hned o dva roky později manufaktura končí, je prodána pražské společnosti *Karl Ballabane*. Společnost místo přebudovává – z budov barevny se třemi rybníčky se roku 1808 stává přádelna, která přežívá státní bankrot.

4.2 Textilní Liberec

V roce 1825 je Liberec spojen císařskou silnicí s Prahou. Silnice vede od náměstí (radnice), sbíhá Pražskou ulicí a dál pokračuje přes Soukenné náměstí, ze kterého ústí do nově probourané ulice Soukenné. Hostinec Německý dům, kde se dohadují obchody a ceny sukna je nejvíce navštěvovaným podnikem tohoto místa (Ruda a Technika, 1980)

Na druhém místě, v Josefinině Údolí, je roku 1828 přádelna prodána J. Liebiegovi s bratrem přicházejícím z Broumova (Ruda, 1973). Přádelna je předělána na dvoj-budovu tkalcovny s parní barvírnou (1835). Pod kotli se pálí dřevo, jizerská rašelina i hnědé uhlí (Ruda a Technik, 1980). Hnědé uhlí pochází z dolu poblíž Žitavy. J. Liebieg je v této době členem spolku *Reichenber Kohlenbau-Verein* (Spolek

pro hledání uhlí) vlastníci hnědouhelný důl (Bergmanová, 2008). Liebieg se zajímá o možnost těžby černého uhlí přímo pod Libercem, od toho však upouští (Rous, 2009). Je vystavena nová tkalcovna s již mechanickými stavy (Bergmanová, 2008). Roku 1838 je do firmy zaveden první parní stroj. Vše je k továrně dováženo koňmi. Od roku 1842 mají tovární zaměstnanci nárok na bezplatné lékařské ošetření s léky a na poloviční mzdu v době nemoci (Bergmanová, 2008).

Menší manufaktury na Soukenném náměstí se pomalu přizpůsobují skokovému přechodu na stroje. Jen těžko se mohou vyrovnat Liebiegově strojní výbavě. I zde se časem objevují parní stroje a z lokality se stává místo manufaktur a továren. Podnik Liebieg&Co je osvětlen plynem (1843) z americké a železnobrodské břidlice, což prodlužuje pracovní dobu na 13 hodin denně (Bergmanová, 2008: 35).

I přes Liebiegovu sociální politiku téměř dojde k likvidaci strojů, které lidem berou práci (1842). Dochází k přílivu nových obyvatel z vnitrozemí Čech i okolních česky mluvících hor – to sebou přináší kromě národnostních střetů i bytovou tíseň (Ruda, Technik 1980). Bytová krize se spolu s kumulovaným textilním průmyslem projevuje v narůstající zástavbě Soukenného náměstí a jeho okolí. Lze tu najít dřevěné kůlny chudých, továrny i obytné paláce bohatých, vše stavěného bez jakéhokoli urbanistického plánování (Zeman, 2011).

V roce 1848 nechává Liebieg vystavět novou mechanickou tkalcovnu zvanou *Amerika* vybavenou střešními okny se stropním osvětlením – jedná se o první použití vícetraktové haly s osvětlením a šedovými světlíky (Fragner, 2007). Dosavadní obchod je narušen, zajaté postupy přestanou platit. Politicky činný Liebieg je zastáncem celní jednoty s Německem (Karpaš, 2004) – Liebiegovo pro-německé směřování je očividné, není důvodu, proč by mělo být zastírané³. V továrně probíhá výuka první textilní školy (1852) v němčině, češtinu je naopak možný slyšet odpracujících dělníků na Soukenném

---

³ Liberec je označován za druhé hlavní město v zemi a první německé město v Čechách. Jak uvádí Kořalka (1996: 29): „*Bezmála jediné hlasy, které odmítají začlenění Čech do geograficko-politického Německa, jsou z řad českého národního hnutí. O Čechách se stále důrazněji píše jako o německé říšské zemi a o Praze jako o starém německém městě.*“.

náměstí, jak píše Němcová (Karpaš, 2002). Liebieg žádá o koncesi (1952) na výstavbu železnice na trase Pardubice – Liberec. Důvodem je usnadnění dovozu uhlí pomocí vlastních vleček (Rous, 2016), možnost těžby ve větší vzdálenosti od továrny (Ruda a Technik, 1980) a propojení továrny s dalšími podniky rodiny, např.: Svárov, Haratice či Smiřice (Bergmanová, 2008).

Počet Liebiegových zaměstnanců narůstá, je nutné řešit nedostatek bytů. Je započata výstavba deseti řadových dvoupodlažních domů vyrůstají ve Svatoplukově ulici na kopci nad továrním komplexem (1853). Byty mají vlastní kamna, společný sklep, půdu, dřevník i toaletu (Zeman, 2011). Liebieg přichází s poukázkami na jídlo jako součást výplaty, což zajišťuje navrácení financí zpět do podniku (Zeman, 2011). Výhodou je, že poukazu jsou použity na koupi jídla, ne alkoholu (Bergmanová, 2008).

V roce 1854 je vydlážděním regulováno koryto Harcovského potoka Na Bídě. Rous (2010: 41) k tomu dodává: *„spolu s maximálním využíváním krajiny se také vytvořil názor, že přírodu je třeba udržovat, aby poskytovala maximum a zároveň lahodila oku“*. Tovární komplex se rozrůstá o plynárnu v údolí Klicperovy ulice, která je napojena na kouřovod odvádějící kouř na vrchol kopce (Rous, 2009).

Prvního máje 1859 do města přijíždí první vlak, což rapidně zvyšuje dopravní ruch na Soukenném náměstí, kde vzniká křižovatka s novou ulicí Nádražní. Je zbouráno několik dřevěných domů a místo je zarovnáno do roviny (Ruda a Technik, 1980). Se vznikem železnice souvisí cestopisná literatura – cestovatel přichází do interakce s průmyslovým městem a eviduje nástup industrializace (Faktorová a Stibral, 2016). V případě Liberce se jedná např. o Nerudu (viz textová příloha č. 1), který se pohybuje v okolí Soukenného náměstí v r. 1865 kvůli schůzce se členy spolku *Česká Beseda* (Ruda a Technik, 1970). Město se této době potýká s tyfem, jeho příčinou je prosakování odpadních jímek místních továren do podzemní vody (Rous, 2009).

Liebieg pokračuje v budování sociálního zázemí pro své zaměstnance. Tovární areál s přilehlým zaměstnaneckým bydlením se r. 1866 rozrůstá o mateřskou školu a školu (Bergmanová, 2008). I tím si Liebiegovi vysluhují šlechtický titul a erb rodu (o něm více Řeháček, 2011). J. Liebieg umírá, firmu přebírají jeho dva synové (1870), kteří kupují rodinnou vilu ve čtvrti Kristiánov v blízkosti zámku (Zeman, 2011).

Na Soukenném náměstí je městský mlýn prodán do soukromých rukou. Jeho potokem napájený rybník je zasypán a je tu vystavěna plynárna (1873) dodávající plyn do městských lamp (Rous, 2009).

Liebiegův podnik roste tentokrát ve vertikálním směru – továrna získává další prvenství – podle Národních listů z roku 1873 je jedenašedesátí metrový liberecký komín u přádelny vlny nejvyšším v Čechách (Vonka, 2014).

Období obecně označované za hospodářskou krizi do Liberce přichází okolo roku 1874. Krize znamená definitivní konec malovýroby v okolí Soukenného náměstí (Bock, 2016). Domy mění svůj účel, stávají se z nich hostince (např. U města Žitavy, U města Salzburg) ale i Kittelova lékárna (Taller, 1997). Kvůli mostkům, hospůdkám a otevřeným kanálům je lokalita nazývána Libereckými Benátkami (Bock, 2016). I nadále se žije přímo nad kanály v dřevěných vesnických domcích s malinkými pozemky (viz obr. č. 4)

Dopravní potíže se v okolí Soukenného náměstí kumulují i přes rušení tovární výroby v okolí (Ruda a Technik, 1980). Na náměstí je postaven obchodní dům *Brüder Bayer* (1887) a je sem výše zmíněná lékárna (Bock, 2016).

Osmdesátá léta v místě textilního podniku znamenají výstavbu na Jánském vrchu nad továrnou a kolonií, kde dojde ke stavbě vlastního neorománského kostela sv. Vincence z Paoli. Důvodem je nedostatek duchovních míst v prudce populačně vzrostlém Liberci, stavba primárně slouží k uspokojování duchovních potřeb zaměstnanců firmy (Zeman, 2011).

Neúnosná doprava v okolí Soukenného náměstí je třeba řešit, proto dochází k průzkumu v ústí Nádražní ulice (9. – 12. 9. 1894, 6:00 – 19:00): průměrná denní frekvence je 11450 osob, 55 omnibusů, 106 drožek, 526 nákladních povozů, 32 psích spřežení, 30 kočárků a 298 ručních vozíků (Taller, 1997: 20). Situaci je řešena linkou pouliční dráhy (1897).

Tramvajová jede od nádraží do Lidových Sadů – na úpatí Jizerských hor, rekreační a výletní oblasti. Rod Liebiegů na kopci v blízkosti konečné nechává vystavět výletní restauraci (Výšinu) s vyhlídkou připomínající rytířskou tvrz. Ta je spojena turistickou stezkou – budovanou německým spolkem pro ještědské a Jizerské hory, s romanticky pojatou zahradní restaurací na konečné tramvajové zastávce (Zeman, 2011). I tu nechává vystavět H. Liebieg, a to na místě stávající restaurace *Belveder*. Tvrz i restaurace jsou postaveny z materiálu zbořených historických budov (viz obr. č. 5.) v Norimberku (Zeman, 2011).

Liebiegovi investují do výstavby nové Liberecké radnice (1893). Příspěvek rodiny Liebiegových je 100 000 zlatých – oproti tomu dává např. pojišťovna, která účet založila 30 000 zlatých (Zeman, 2011). Roku 1896 na protějším svahu Josefinina Údolí než je kolonie dojde k výstavbě rodinné vily – *Zámeček*, stavěné ve stylu německé neorenesance s imitací hrázdění (Zeman, 2011).

Obr. č. 5: Fotografie nalezena v archivu, dle mého se jedná právě o zachráněné zbytky norimberských budov (cca 90. léta 19. stol.). Zdroj: SOkA Liberec

Na Soukenném náměstí 20. století jsou vodní zdroje nepoužívaného mlýna skryty do stok, jejich nezakrytá část kanálu obtéká dům Brüder Bayer. Přívalové deště v noci z 29. na 30. července 1897 dávají vzniknout jedné z největších povodní v Liberci, Jizerských horách, Krkonoších, Polsku a Německu (Rous, 2015). Důvodem povodní je kromě síly srážek i regulace toků a úprava cest, které nejsou již úvozové, ale kamenné a budované na vyvýšeném terénu (Rous, 2015). Podle Rouse (2015: 41) „*vyvýšené cesty fungují jako hráz a voda se proto hrne přímo do domů*“. Technik a Ruda (1980: 77) dodávají, že příčinou povodní mohlo být neřízené kácení porostu Jizerských hor a Ještědu v 18. a 19. století. Síla povodně je znát na továrních podnicích, které jsou stavěny v bezprostřední blízkosti toků, proto továrníci zakládají vodní družstvo projektující přehradu v Jizerských horách a ve městě poblíž Textilany (Rous, 2015). Povodeň zasahuje i do okolí Soukenného náměstí.

Komíny jsou i nadále typickým prvkem libereckých panoramat. V okolí Soukenného náměstí se jedná o podniky, které přežily krizi či továrny z dob expanze 90. let např: Illchmannova tkalcovnu, Schützeho úpravna suken, továrna Demuth & Söhne (Karpaš, 2002). Tramvajová linka vede k vybavenosti obchody a živnostenskými dílnami podél její trasy včetně Soukenného náměstí (Bock, 2016). Tomu nasvědčuje modernizace v roce 1903, firma *Bayer* přestavuje svůj obchodní dům na secesní sloh s drogerií *U Černého psa*. O rok později se jedná o křižovatku již čtyři tramvajových linek.

V Josefině Údolí vzniká přehrada, ta má kromě ochrany před povodní zajistit stálý přísun čisté vody pro praní a barvení látek (Bergmanová, 2008). K rodinné vile Liebiegových je dostavěna garáž, automobilová dílna s benzínovou věží – H. Liebieg je prvním vlastníkem automobilu v Liberci a Česku (Zeman, 2011). Liebieg je jedním z organizátorů Výstavy německých Čech (1906), kvůli té vzniká nová čtvrť pojmenovaná po Liebiegových.

V roce 1909 se část továrního komplexu stěhuje do nové železo-betonové haly (Fanta a Kühn). Hala je první takovou stavbou v Liberci, vzniká tu reprezentativní vstup – do podniku se vchází ulicí Mlýnskou, která prochází středem továrního areálu (Zeman, 2011).

Je zahájena výstavba Liebiegova městečka, zaměstnanecké kolonie (1911), a to v místě stávajícího továrního parku. Plánovitě vysázená zeleň je charakteristickým prvkem kolonie budované v duchu zahradního města (Zeman, 2011). Osmdesát domů je umístěných v severním svahu Hrnčířského vrchu. Skrz nájemné a sociální vybavenost (hostinec, obchod s produkty z dalších Liebiegových podniků) se navrací výplaty zpět do firmy (Zeman, 2011). V těchto domech bydlí zaměstnanci, které si vedení chce ve firmě udržet – proto nájemníci platí méně než v ostatních domech města (Zeman, 2011).

V roce 1914 je do továrny zaveden elektrický pohon. Pro narůstající potřeby elektrických zdrojů města je těsně před válkou vystavena elektrárna (Andělské Hora), která dodává třetinu vyrobené energie do Liebiegovy továrny (Bergmanová, 2008). Je zavedeno vyplácení starobních důchodů pro dlouhodobé zaměstnance (zákonem ustanoveno o 10 let později).

Mezitím se Soukenné náměstí stává křižovatkou dalšího typu dopravy, v Barvířské ulici je umístěna výrobní RAF (Reichenberg Automobile Fabrik). Kupcem výroby je H. Liebieg s dalšími průmyslníky (Liberec: Reichenberg, neuvedeno). Tramvajová stanice je doplněna o čekárnu a veřejné záchodky. V roce 1914 je tu otevřeno čtvrté liberecké secesní kino.

4.3 Válečný a meziválečný Liberec (1914 – 1945)

Téma světové války v Liberci by vyšlo na knihu, podrobnější o tomto např. Karpaš (2004) či Jilemnická (2006). Firma Liebieg&Co poskytuje příplatky rodinám odvedených (Karpaš, 2004), ihned se zapojuje do výroby pro armádu a dává k dispozici zásoby vlny a bavlny, které jsou brzy spotřebovány (Bergmanová, 2008). Část továrny je dána armádě na opravu výstroje, což firmě zaručuje přísun pracovní síly v podobě zajatců. V továrně je zřízen malý vojenský špitál a výrobní dek, ušitých z věcí a materiálů vybraných ve sbírce (Jilemnická, 2006). Firma vyplácí podpory, půjčky a aktivně se však podílí i na dobročinných finančních projektech (Karpaš 2004). Sortiment je přizpůsoben válečným podmínkám – vyrábí se pytlovina, bavlněný a vlněný materiál je nahrazen papírem (Bergmanová, 2008).

Nemyslitelný proces, kdy ženy nastupují na místa mužů, je patrný na Soukenném náměstí. Ženy pracují jako průvodčí, řidičem zůstává muž (Jákl, 2007).

Je započata (1916) výstavba sídliště *Domovina* pro válečné vysloužilce, tj. dřívější zaměstnance Liebiegovy továrny. Domovina, 27 sdružených domů navazujících na Liebiegovo městečko, se také rozkládá v kopci. Domy mají štítovou orientaci a oproti domům Liebiegova městečka více připomínají vesnický rostlou zástavbu (Zemana, 2011). Na výstavbě se částečně podílí i město, kterému je Domovina dána do správy.

V zimě 1917 domácnosti na Soukenném náměstí (nejen) trpí nedostatkem jídla a uhlí (Karpaš, 2004). Nedostatek uhlí se projeví na provozu Liebiegovy továrny, ta se potýká i s pozastavením příjmu elektřiny (Bergmanová, 2002). U firmy dochází k hladovým stávkám (Jilemnická, 2006).

Po ukončení války nacionální cítění silně ovládá Liberec. Jak uvádí Jilemnická (2006: 60), z jídelních listů mizí anglické či francouzské názvy, vše je překládáno do německého jazyka. Jako pozdrav tu platí jedině *Grüß Gott* na místo běžně používaného *Adieu* (Karpaš, 2004: 267).

Po válce hledá Liebieg&Co nová místa odbytu, proto uspořádá liberecké veletrhy. Pracovní doba trvá osm hodin a je téměř bez přestávky (Bergmanová, 2008). Ve dvacátých letech je u továrny vystaven pětipodlažní objekt s mýtnicí, pekárnou a hostincem. Mýto platí každý automobil, co do města vjíždí. Umístění mýtnice je strategicky u Liebiegovy továrny, kam přijíždí obchodníci a továrníci (Zeman, 2011). Roku 1922 je do krytého svahu kolonie zasazen pomník zaměstnancům továrny, kteří padli ve válce.

Po pětiletém sporu jsou v roce 1924 ulice vedle německého jména označeny i českými názvy (Bock, 2016). Jedním z cílů územního plánu (1927) je přestavba dolního centra v okolí Soukenného náměstí (Bock, 2016). Zásadní změna přichází, když je zcela zakryt zbytek Harcovského potoka (1928). Dále je zbourán klasicistní hostinec Německý dům, a to i přes to, že je památkově chráněný (Zeman, 2011). Na jeho místě je postaven palác Dunaj – pojišťovna *Donau* vídeňské společnosti. Pojišťovna se nachází v prvním patře, nad ní jsou obytné a prodejní plochy, spolky a kanceláře. Osmipatrový pasážový dům, je nazýván „*prvním libereckým mrakodrapem*“ (Karpaš 2004: 295). Roku 1929 je zbořen bývalý městský mlýn. Následně je zbourán obchodní dům *Brüder Bayer s drogerií U Černého Psa* zasahující do středu prostranství (Karpaš, 2004). Tímto krokem je místu dán tvar náměstí, v jehož středu je časem travnatá plocha s veřejnými záchodky v podzemí. Drogerie je přesunuta do trojbokého domu na opačné straně náměstí (viz obr. č. 6).

Roku 1932 vedle paláce Dunaj vyrůstá obchodní dům Baťa. Jedná se o nejvyšší dům zlínské značky v České republice (Bock, 2016). Jedná se o železobetonová stavba se zakulaceným nárožím a prosklenými pásy Zeman (2011).

V místech bývalého městského mlýna nechává pojišťovna *Assicurazioni Generali a Moldavia generali* postavit palác Nisa (1936). V přízemí této desetipodlažní budovy je umístěna kavárna *Winkler*. Ke kavárně patří venkovní tribuna pro orchestr. V dalších patrech je hotelové a nájemní bydlení.

Obr. č. 6: Soukenné náměstí, 30. léta 20. století (naproti budova Dunaj, vlevo vysoká budova OD Baťa, vpravo Drogerie u Černého psa, u zastávky v travnaté středové ploše je vchod do podzemních toalet). Zdroj: Severočeské muzeum Liberec

Během třicátých let na textilní firmu doléhá krize. S hospodářskou krizí gradují národnostní třenice, německé vedení firmy z krize viní české obyvatelstvo (Bergmanová, 2008). T. Liebieg, který je prezidentem *Hlavního svazu německého průmyslu*, investuje do volební kampaně a podpory tisku nastupujícím henleinovcům a vylučuje židovské podnikatele ze spolku (Karpaš, 2004). V září 1938 firmě přichází zakázka na výrobu praporů a vlajek s hákovým křížem, což je vzpruhou pro upadající podnik (Bergmanová, 2008). Po Mnichovské konferenci T. Liebieg vítá Hitlera na liberecké radnici a děkuje mu za vysvobození Sudet od českého útlak (Karpaš, 2004). Češi a antifašisté jsou do 12. 10. 1938 z továrny propuštěni (Bergmanová, 2008). Liebiegův podnik se na začátku války rychle přeorientovává na válečnou výrobu, což mu zaručuje dostatek zakázek (Bergmanová, 2008). V místě továrny Liebieg&Co dává vedení podniku dávat vystavět protiletický kryt pro 600 osob v místech bývalé plynárny (Rous, 2009). Podle Rous (2009: 184) se mělo počítat s převedením výroby pod zem. V této době se do železobetonové budovy stěhuje výroba německé firmy *Blaupunktwerke*. Pracují zde vězni, kteří montují lampy do válečných vysílaček (Bergmanová, 2008).

Židovské a české obchody, továrny a vily se na Soukenném náměstí a ve čtvrti Libereckých Benátek se ze dne na den vyprazdňují (viz textová příloha č. 2). Počty odcházejících obyvatel, tj. Čechů, Židů a demokratických Němců, se různí a neexistují shrnutí, která by uváděla přesná čísla (více Karpaš, 2004). Soukenné náměstí je přejmenováno na *Konrad Henlein Platz* (1939) a stává se náměstím Velkého Liberce, kdy je město centrem Sudetské Župy sloučeno s okolními obcemi. Oblast okolo tohoto náměstí je vyhlášena za zvláště ohroženou při náletech (Karpaš, 2004). Proto je v okolí vybudováno několik protiletectkých obranných krytů, jejich počet mluví o vysoké hustotě budov a lidí (Rous, 2009).

V továrně Liebieg&Co se pracuje ještě 8. května r. 1945, až 9. května dopoledně je zastavena práce, zaměstnanci opouští areál a střídá je Rudá armáda (Bergmanová, 2008).

4.4 Poválečný Liberec (1945 – 1989)

Konec května se za vedení prozatímní revoluční rady nese pod heslem „*Roztočit kola výroby a znovu rozjet řádný provoz továrny*“ (Bergmanová, 2008: 70). Němečtí zaměstnanci a vedení firmy jsou v rámci divokého odsunu posíláni do sběrných táborů, na nucené práce a do Německa. Liebiegovi jsou odsouzeni za propagaci nacistického hnutí a majetek ve výši 140 milionů korun propadá ve prospěch republiky (Bergmanová, 2008).

Sídelní různorodost Liberce lze reflektovat právě na zaměstnancích továrny *Jan Liebieg*, kde v roce 1946 pracuje stále ještě 40% Němců (Bergmanová, 2008). Důvodem je jejich kvalifikace a odbornost. Zkušení Němci jsou vyhledáváni v intervenčních táborech a do továrny se vrací, dokud nepředají své dovednosti, poté musí odejít ze závodu, města i republiky.

Konrad Henlein Platz je 28. 10. 1945 přejmenován na *Soukenné náměstí*. Do jeho okolí a domovů se vrací Češi vyhnání před válkou, stejně jako sem přichází „*nadšenci, lupiči a zlodějičci*“ (Šolc in Nosálek, 2015: 62). Znárodněné továrny a domy jsou přidělovány novým majitelům, ty neobydlené zdemolovány. Drobné živnosti

a hospůdky jsou rušeny jako přebytečné, nebo jsou dány do státní správy (Bock, 2016). V roce 1946 je náměstí přejmenováno na *Gottwaldovo*.

V závodě se první dvouletka odráží v nenápadných vzorech a chudé škále barev. Prioritou poválečných let je zaučování nových pracovníků, kteří mají nahradit ty německé, kterých je v roce 1947 10% (Bergmanová, 2008). Dvouletka končí organizací Severočeských výstavních trhů za hesla „*Budujeme osvobozené kraje*“ (Bergmanová, 2008). Symbolem se stává stylizovaná ovčí hlava umístěna v trojúhelníku s nápisem *Textilana*. V únoru 1948 jsou vytvořeny závodní Lidové milice.

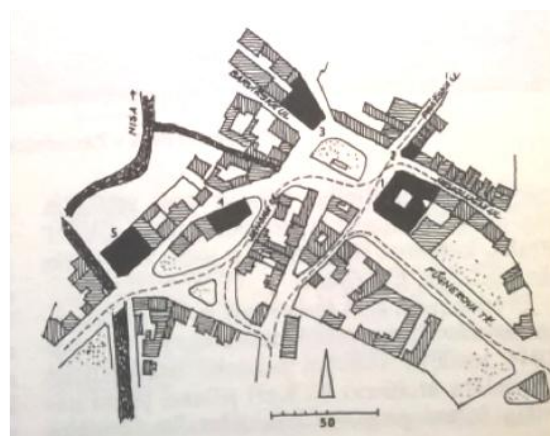
V ulici Fügnerova je budováno nádraží MHD. Zástavba přilehlých ulic prořídne v duchu zlepšení hygieny (viz obr. č. 8). Technik dostává za úkol navrhnout územní plán s přestavbou dolního centra v okolí Gottwaldova náměstí, zde mimo jiné řeší zvládnutí narůstající dopravy⁴. Dopravě ustupuje trojboký dům *U Černého psa* s drogerií. Ulice Jánská je rozšířena, tím je Gottwaldovo náměstí napojeno na ul. 1. máje se sídlem libereckého sekretariátu KSČ. Parkově pojatý střed je osázen stromy stříbrnými smrky a jehličnatými keři. Záhy je vzniklý záhon svázán do geometrických tvarů a obrazců jako jsou kopečkovité kruhy s palmami, paprsky či motýli (viz obr. č. 7)

---

⁴ Jak uvádí Landa (2011: 104) : „(Technik) předpokládal až pětinasobný nárůst dopravy během dalších padesáti let, což mu tehdy nikdo nechtěl věřit. Hustota tranzitu však v současné době jeho odhad mnohonásobně překračuje.“

Obr. č. 7: Úprava středu Gottwaldova nám. 50. let 20. století. Zdroj: Severočeské muzeum Liberec

Obr. č. 8: Stav Gottwaldova nám. 1940 a 1960 (1 – palác Dunaj, 2 – OD Baťa, 3 – palác Nisa, 4 – kino, 5 – OV KSČ. Zdroj: Ruda a Technik (1980: 191)

Textilana otevírá dvouleté podnikové obory. V roce 1949 se Textilana (ČVZ) osamostatňuje a funguje jako samostatný závod. Na počátku 50. let zasahuje vývoj areálu do uliční sítě města – je rozhodnuto o uzavření Mlýnské ulice, která je zčásti zastřešena. Jak Rous (2016: 33) dokresluje: „nové haly se jednoduše přistavěly k již existujícím, na svém místě zůstal i secesní krytý most nad Mlýnskou ulicí“. Následující

rok je Textilana propojena s Gottwaldovým náměstím pomocí tramvajové dopravy ve směru Liberec – Jablonec n. N. Tramvajové koleje prochází přímo mezi budovami Textilany. Dále je otevřena podniková střední průmyslová škola Textilany (1954).

Současný stav neuspořádaného Gottwaldova náměstí není stále řešen. Novou studii místa má na starost Hubáčkův ateliér (1959-61). Architekti se inspirovali realizacemi skandinávských měst, především módní Tapiolou ve Finsku (Ročenka liberecké architektury, 2007). V roce 1961 je vypsaná soutěž na návrh obchodního domu, který by byl součástí Gottwaldova náměstí. Mezníkem se stává mezinárodní sympozium v Liberci (1966) uspořádané díky starostovi Moulisovi (Švácha, 2010). Ten vede město v duchu demokratického socialismu. Masák vypracovává studii tohoto území založenou na spojení s humanitními vědami (Ročenka liberecké architektury, 2007).

Podnik i veřejnost volá po novém odbytí v centru města (Bergmanová, 2002). Iniciativy se chopí její obchodní sdružení *Textil Liberec* jako investor (Karpaš, 2004). S vypracováním studie obchodního domu je osloven Hubáček a Masák pod hlavičkou ateliéru *SIAL*. Moulis dává architektům plnou autonomii za vidiny osvětlení města (Zeman, 2011). Detaily v interiéru a na exteriéru jsou svěřeny *Školce SIAL* (ateliér studentů a architektů). Stavbě Ještědu započaté roku 1968 předchází vybourání větší části mezi ulicemi Jánskou a bývalou Náchodskou ulicí. Objekty, které jsou zde demolovány, hodnotí Karpaš (2004: 500) jako nesmírně cenné, mezi nimi i obchod pojmenovaný Ještěd.

Šedesátá léta znamenají období prudkého růstu Textilany. Textilana přichází s výrobou umělých polyesterových vláken – za hesla „*Tesil pro každého!*“ (Bergmanová, 2008: 118). Textilana buduje vlastní sociální program, který navazuje na předchozí projekty společnosti Liebig&Co. Vedle bydlení, lékařského zázemí (praktický lékař, zubař a gynekolog, rehabilitace), jeslí a školky, podnik zajišťuje firemní jídelnu, vlastní zahradnictví, saunu, střediska ROH v Jinolicích i Bulharsku a stará se o volnočasové vyžití svých zaměstnanců a jejich dětí. Zde lze jmenovat např. organizaci pionýrských táborů, vedení tělovýchovné jednotky Jiskra, která provozuje horolezecký, volejbalový a pingpongový oddíl. Každoročně je pořádán závod *O textilanský šátek* (Bergmanová 2008).

Zelený střed náměstí mezitím opouští geometrické tvary a v části u paláce Dunaj jsou pěstovány volně květiny (podle barvy nejspíš měsíček lékařský), viz obr. č. 9.

Ruská invaze v srpnu 1968 je v uvolněné atmosféře města obrovskou katastrofou projevující se v každodenním životě všech. Invazi zažívá v Liberci i Havel, který tu v okruhu svých přátel (architekti SIAL a avantgarda libereckého divadla) tráví srpnové dny. Osudné ráno vysílá živě z libereckého rozhlasu (Karpaš, 2004). Těžko si představit nebo jakkoli rekonstruovat dalekosáhlé emoce či příběhy, které se v této době odehrávají. Z Karpašovy (2004: 473) poznámky je patrné, jak okupace narušila společenské interakce na jednom z námi sledovaných míst: *„Polky, které pracují v Textiláně, jsou poslány na onen osudný srpnový týden domů – stěžují si, že se k nim lidé nechovají dobře, a že když chtějí použít městskou dopravu, Liberečané je odkazují na jejich polské tanky“*.

O rok později, na první výročí 21. srpna 1969, se na komínu Textilany objevuje nápis *„Husák je vůl“*. Uctění památky loňského srpna se koná na náměstí u radnice, odkud jsou lidé rozháněni lidovou milicí a přesouvají se na Gottwaldovo náměstí. Tady jsou při boji s kameny rozbity výlohy domu Baťa a Dunaj. Dostatek kamení poskytuje právě stavba obchodního domu Ještěd (Karpaš, 2004).

Základním tvarem půdorysu OD Ještěd je tzv. *cluster*, čili vzájemně se propojující buňky. Záměrem autorů je vytvořit zastřešené tržiště, které se rozprostírá na křižovatce cest. Organický tvar stavby má propojit rozhárané okolí dolního centra. Samotný obchodní dům je složený ze tří samostatných pavilonů, které jsou propojeny průchody a terasami plástvového tvaru. Tyto tři části mají společné sklady a expedici. Uvnitř přízemí najdeme pivnici, prodejnu tabáku a novin, vinárnu, mléčný bar či restauraci. V roce 1978 je do provozu uveden *Pavilon A* obchodního domu Ještěd zasahující do Gottwaldova náměstí. Další dva pavilony, *B* a *C*, o další rok později. Na stavbu je vyvinuta vlastní ocel *Atmofix* a žlutých dlaždiček.

Obr. č. 9: Gottwaldovo náměstí 60. léta 20. století. Zdroj: Severočeské muzeum Liberec

Textilana modernizuje podnik, jehož předností má být pokrytí všech procesů výroby. Místo je definováno „obrovskou kontinuální úpravnou, kde zboží procházelo jednotlivými stroji v plné šíři“ (Bergmanová 2008: 129). Nad Textilanou na protějším břehu údolí než je Liebiegovo městečko, je vystavěno sídliště Králův Háj, do kterého Textilana dodává teplo (Bergmanová, 2008). Na Liebiegovo městečko navazuje sídliště Broumovská. Při výstavbě tohoto sídliště je rozhodnuto, že do roku 1985 bude zrušena kotelna s kouřícím komínem (Bergmanová, 2008).

V osmdesátých letech Textilana utvrzuje svoji pozice největšího závodu v rámci národního podniku. Stává se investorem další stavby dolního centra. Podnik postrádá místo módních přehlídek, přidává se ke sdílení nákladů na výstavbu Domu kultury ROH. Pro svůj tvar brzy nese přezdívku „Rakev“ (Karpaš, 2004).

V roce 1987 je podniku dána samospráva (Bergmanová, 2008). Zásobování tohoto roku je považováno za nejhorší v posledních letech, okresní zpráva SNB z 24. 10. 1989 uvádí: „je zapotřebí věnovat pozornost zásobování obyvatelstva a bezporuchové dopravě pracujících do zaměstnání“, jinak prý není důvod očekávat vzpouru (Karpaš, 2004: 527). Na Gottwaldova náměstí je vystavěn *Dům politické výchovy* (1989). Dům je provozně napojený na sídlo ÚV KSČ.

Jak blíže informuje Karpaš (2004: 527), v pondělí 20. 11. 1989 několik stovek středoškoláků a učňů uspořádá průvod od radnice na Gottwaldovo náměstí až k sekretariátu KSČ. Tady jsou studenti provolávána politická hesla. Druhý den původně ekologická manifestace v Liberci u radnice přeroste ve spontánní akci na podporu studentů. Manifestace se opět přemístí před ÚV KSČ.

4.5 Demokratický Liberec (1989 – 2019)

Propojení se mezi oběma místy po revoluci třicetiletí, jsou v následujícím textu obě místa popsána zvlášť.

4.5.1 Soukenné náměstí 1989 - 2019

Správní změny začínají 4. ledna sněmem Občanského fóra v Domě kultury (Karpaš, 2004). Sídlo ÚV KSČ přechází do majetku obchodní banky. Sousední budova je v rukou města a užívá ho jazyková škola. Následnou privatizací město ztrácí kontrolu nad městskými domy. Palác Dunaj kupuje soukromník A. Kendík (prodejna potravin) stejně jako palác Nisa (kavárna a byty). Dům obuvi Baťa opět provozuje stejnojmenná firma (1992). V OD Ještěd zaniká patronátní prodejna Textilany a kupuje ho firma *K-Market* (Landa, 2011). Karpaš (2004: 664) situaci 90. let komentuje následovně: *„Změny probíhají živelně a město nemá možnost, zvláště po privatizaci domů, jejich skladbu ovlivňovat. Střed města začínají stále více ovládat silné, obvykle zahraniční firmy.“*

Soukenné náměstí je od roku 1992 součástí historického centra s památkovou zónou (Bock, 2016). OD Ještěd je provozován nadnárodní firmou *Tesco Stores ČR a.s* (1996). Z obchodního domu mizí originální prodejna tabáku ve tvaru krabičky od zápalek od školky Sial (Zeman, 2011). Od počátku 90. let se objevují snahy o demolicí OD Ještěd (Landa, 2011). Vyrůstá tu palác Centrum (1994 – 1997) pro svůj tvar nazývaný *Lod'*, který přiléhá na kino pojmenované nově Lípa. Nový terminál MHD Fügnerova (1996) je vizuálně propojen se Soukenným náměstím kruhovitými lavičky z betonu s dřevěnými sedátky a opěrkou (viz obr. č. 10). Na Soukenném náměstí je umístěna kulatá budova trafika při okraji středové plochy u paláce Nisa.

Obr. č. 10: OD Ještěd se Soukenným náměstím, 2006. Zdroj: Wikipedie, 2019.

V plánu developerů je budovat další obchodní centrum *Amadeus*, které by mělo pohltit i památkově chráněný *Dům U Zeleného stromu*. Po rozhodnutí Okresního úřadu jsou práce pozastaveny (Zeman, 2011).

V roce 1998 je firmou *Quadro* započata výstavba parkovacího domu poblíž *OD Tesco* (dříve OD Ještěd). Na protější straně Soukenného náměstí vyrůstá *OD Atlas* (2000), který vlastní belgický investor (Zeman, 2011). V sousedním domě je i nadále *Lékárna U Orla*. Téhož roku je na libereckém magistrátu oznámeno, že firma *Quadro* nemá finance na dostavení parkingu. Stavby se ujímá dodavatel firmy *Syner*, který ji po dokončení prodává městu.

Volné prostranství před Kinem Lípa je na přelomu milénia vyplněno zužující se prosklenou budovou *Bank Creditas* (Zeman, 2011). Pod lípou před touto budovou je umístěna socha *Zlatá něha* autora L. Rittsteina (více Spolek za estetiku ve veřejném prostoru, neuvedeno).

V lednu 2005 se poprvé objevuje zpráva, že liberecká radnice povolí nizozemské společnosti *MultiDevelopment Corporation* přestavbu dolního centra, včetně bourání OD Tesco, dříve Ještěd. V reakci na první zmínky o demolici obchodního domu je podána petice. Na té se podílí jak architekti, tak i laická veřejnost, cílem je zachránit

bývalý OD Ještěd. Následně Jiří Suchomel podává návrh na zápis OD Ještěd do seznamu kulturních památek, k tomu nedojde (Machová, 2009). V případě kladného vyjádření by šlo o krok, který obchodní dům zachrání stejně jako v případě *OD Máj* (3. 1. 2007) a *OD Kotva* (30. 4. 2019) v Praze. Společnostem MultiDevelopment a Tesco nestojí v cestě nic k tomu postavit nové obchodní centrum *Forum Liberec*, jehož návrh vypracovává liberecký architekt Radim Kousal.

Hned naproti plánovanému Foru roku 2006 vystavuje firma Syner další obchodní centrum – *OC Delta* (původně plánovaný *Amadeus*), který vyplňuje řadu domů mezi palácem Dunaj a terminálem Fügnerova.

V březnu 2007 se obrací zaměstnanec památkového ústavu Jiří Křížek a architekt David Vávra na Ministerstvo kultury – cílem je znovuotevření případu o prohlášení Ještědu za památku (Ročenka liberecké architektury, 2009). Neuspějí ani nyní. V srpnu se do případu zapojuje ombudsman Otakar Motejl, který kontroluje postup neuznání Ještědu památkou (viz text. příloha č. 5). Kontrola končí lednovou kritikou Ministerstva kultury. O demolici jsou liberečtí informováni médii půl roku dopředu – mluvčí společnosti ubezpečuje, že nedojde k přerušení prodeje: „*bude to tak, že v jeden den skončí prodej ve staré budově a hned další den začne v nových prostorách*“ (Vrabec, 2008).

Výstavba OC Forum následně probíhá ve dvou etapách: nejprve je postavena nová část OC Forum (2006 – 2008), poté má být zbourán OD Ještěd, na jehož místě bude dostavěna zbývající plocha budoucího OC Forum (2008 – 2010). Celá megalomanská akce výstavby a bourání je započata přesunem jírovce maďalu, který byl uznán za významný krajinný prvek (iDNES.cz, 2007).

V březnu 2009 se začíná bourat OD Ještěd, který je v květnu již absolutně srovnán se zemí. Petr Krajčí, kurátor architektonických sbírek Technického muzea v Praze, vyzobává detaily ze stavby, které se mu daří zachránit (Machová, 2009). Nedojde k žádnému bližšímu zmapování celé stavby, které by mohlo být podkladem pro hledání její nové funkce, jak upozorňuje Čermáková (2011). V říjnu 2010 je uspořádána výstava *Už nejdu do Ještědu* (Dobeš, 2010).

V památkovém katalogu (2015) je bourání Ještědu komentováno následovně: „pravděpodobně nejosobitější stavba svého druhu v České republice stála až do roku 2009, kdy byla barbarsky zbořena přes protesty laické i odborné veřejnosti, aby uvolnila místo fádnímu velkokapacitnímu obchodnímu centru Forum“. Podle Doudové (2011: 137) jde o „bezvýznamný bílý kontejner“. Forum nabízí klasické komerční složení obchodu a služeb, téměř obdobné jako v ostatních obchodních centrech, včetně multikina Landa (2011). Vedle něho nemá kino Lípa šanci, diváků ubývá, až je kino, bez nutné digitalizace a podpory města, v roce 2012 uzavřeno úplně (Rejsková, 2009).

Soukenné náměstí revitalizací dle Kousalova návrhu (2012). Při té dojde k rozdělení zelených ploch na čtyři ostrůvky a jsou pokáceny vzrostlé smrky. Podél ostrůvků jsou umístěny lavičky, kterých je 75. Místo projde kompletním vydlážděním. Celý projekt vede firma Syner, která zakázku vyhrává s jiným návrhem, než který poté realizuje (více Liberec: Reichenberg, 2012). Odlišnost návrhu od realizace, cena (18 milionů), „rozviklaná“ dlažba a fakt, že lavičky dodala firma *Siacity* (jednatelem je stále Kousal), je předmětem kritiky (Lubas, 2013). Vlna nespokojenosti se nese za skandování hesla *Betonová lobby, liberecké hobby* (Lubas, 2012). I po revitalizaci stojí v náměstí kruhovitá stavba, dříve trafika, nyní Kebab (viz obrazová příloha č. 8 – 11).

4.5.2 Textilana 1989 - 2019

Liberecký textilní průmysl a strojírenství jsou změnou ekonomických podmínek zasaženy nejvíce (Bock, 2016). Restrukturalizace je nutná na všech úrovních. Bergmanová (2008: 155), která byla sama zaměstnankyní Textilany, to komentuje takto: „bylo nutno po čtyřicetiletém fungování velmi špatné socialistické pracovní morálky zavést tvrdá pravidla kapitalismu“. Textil, umělá vlákna nejsou poptávána, kvalita doháněná kvantitou je najednou nepřijatelná. Fenomén výroby od „A do Z“ ze dne na den přestává být předností. Dochází k propouštění, ale zároveň jsou najímáni cizinci jako levná pracovní síla (Bergmanová, 2002).

Roku 1991 je ustanoven investiční privatizační fond *Textinvest a.s.*, o rok později je *Textilana a.s.* zařazena do druhé vlny privatizace za hodnoty 1 miliardy Kč

(Bergmanová, 2002). Nenachází se žádný vážný zájemce na odkup, 42% zůstává ve správě fondu národního majetku (Bergmanová, 2002). Vedení Textilany se pokouší o vysazení kotelny z provozu – její provoz je za hranicí zisku, teplo dodávané Textilanou by však městu chybělo. Obyvatelé sídliště Broumovská si ztěžují na znečištění a kouř kotelny, ve které se topí uhlím – denně se tu přepraví 5 000 tun prašného paliva (Bergmanová, 2002).

V roce 2000 je 50% akcií skoupeno firmou *Centrotext*, 30% patří společnosti *Expandia* a 20% drobným vlastníkům (Bergmanová, 2002). Věřitelé (*Komerční banka* a *Poštovní banka*) přinucují vedení obchodní organizace *Centrotext* prodat a 13. prosince 2000 je vyhlášen na *Centrotex* konkurs (Bergmanová, 2002). Ve veřejné dražbě (2003) je devítihektarový areál prodán investiční společnosti *Modele* (Holandsko) za 90 milionů korun (Bergmanová, 2002).

V roce 2004 se v místě Textilany začalo bourat, poslední tečkou je odstřel továrního komína 5. 3. 2005. Zbytky ruin komína a dalších staveb jsou rozvezeny po údolí, plocha ale není zdaleka rovná. V údolí má vyrůst megalomanské obchodní a zábavní centrum *Hollandia*, následně se mluví o obřím obchodně-zábavním centru *Promenáda*, ani ten není realizován (Prokopová, 2015). Důvodem je přehršel komerčních ploch v samém středu Liberce.

Novým investorem je *Central Europe Group* sídlící v Nizozemsku, která přichází s novým návrhem – na pozemcích má vyrůst bytové městečko (Pavličková, 2018). Byty mají být zasazeny do parkové zeleně s pouliční sítí. Heslo celého projektu zní *bydlení, odpočinek a práce* (Vávra, 2008). V úvahu připadá i o nová liberecké nemocnici či podnikatelský inkubátor spojený s nanotechnologiemi (Prokopová, 2015). To samé se opakuje v roce 2018, Liberec od koupě ustupuje, jako důvod je uváděna ekologická zátěž místa (Pavličková, 2018).

Od roku 2017 dochází k návrhům o uznání Liebiegova městečka za památkovou zónu. Důvodem je zateplování, výměna střech a oken, která jsou cenným prvkem výstavby, za okna plastová (Pavličková, 2017). V roce 1993 se návrh objevil poprvé (Pavličková, 2017).

5 Dobové obrazy, fotografie a jejich interpretace

5.1 Textilana

Obr. č. 11: 1830 – 1840, *Johann Liebig & Company*. Zdroj: *Bergmanová, 2008: 22*

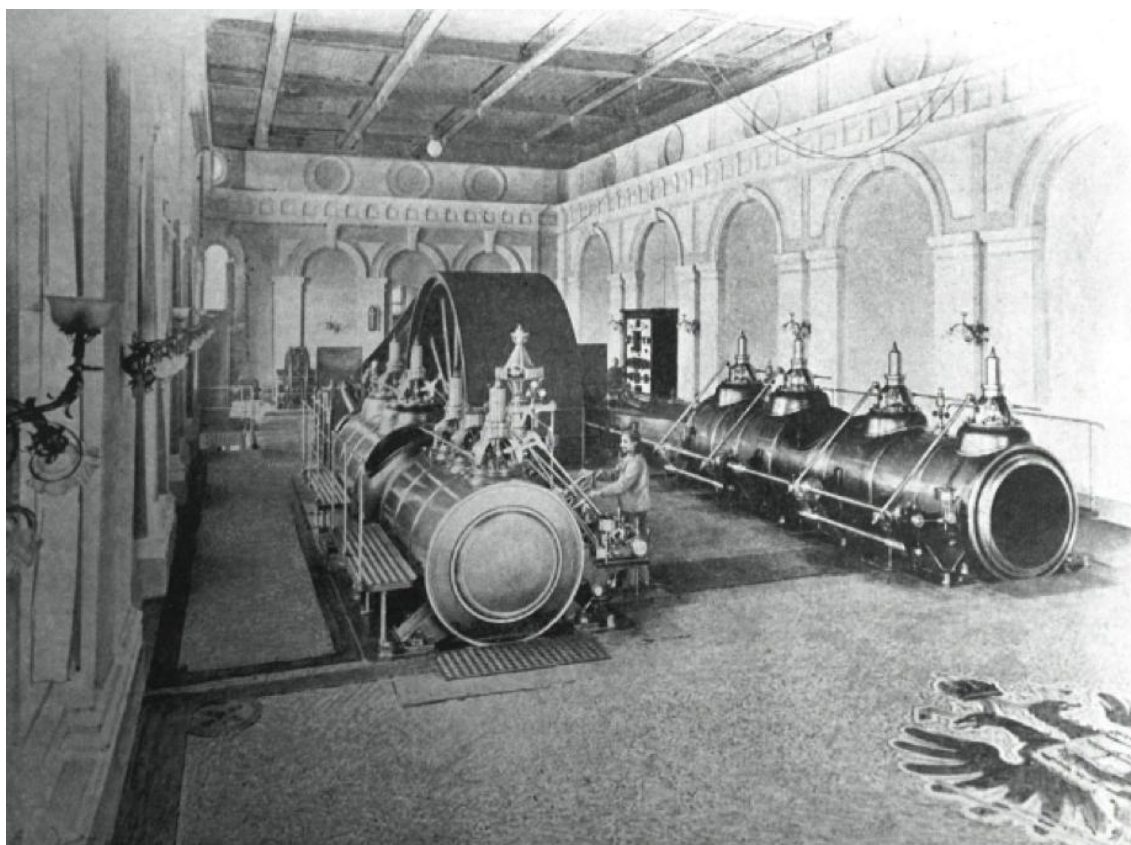
Popis: Ve spodním třetině obrazu je zachyceny stromy, keře a byliny s trávou. Při levé straně je malba zesvětlena, což vytváří optický průzor mezi dubem a smrkem. Na světlém pozadí dobře vynikají listy dubu. Ve druhé třetině je zleva umístěn akvadukt, cesta, potok a celý areál továrny s komínem. Na pravé straně se klikatí potok v lukách, podél něj rostou stromy. Do vrchního pásu zasahuje dýmící komín a kopec Ještědu, jehož vrchol halí mračna a mlhy. Dub na levé straně a smrk na pravé vytváří ohraničení obrazu.

Znak, příslušnost: Příroda na obraze funguje jako symbol, což je typické pro zobrazování přírody v romantismu (Stibral, 2005). Jako znak je chápat dub, symbol německví. V době romantismu byla národní identita a charakter spojována s přírodou,

v tomto případě můžeme mluvit o němectví. Němectví bylo spjato s lesy, ve kterých vzniká ona síla, nezlomnost, výdrž německého národa (Stibral, 2005).

Interpretace: Při interpretaci tohoto obrazu vyjdeme z literárního vyobrazování manufaktur a továren v době 1. poloviny 19. století. Ty jsou líčeny jako „*symbol užitě krásy, která je komponentem nerušícím, ba dokonce dotvářejícím zpravidla idylický ráz krajiny*“ (Faktorová, Stibral 2016: 61). Důvodem této idylky je právě harmonický místo-tvorný prvek vody, na kterém je provoz založen. Voda je v této době považovaným zdrojem energie. Opakem tohoto harmonického líčení je popis hutnických a těžebních industriálních krajin, která nejsou „*ani místem, ani krajinou*“, ale místem pekla (Faktorová, Stibral 2016: 51).

Vedle harmonie je místo představeno jako drsné (jizerské podhůří s žulovými skalkami, husté lesy, vysoký ještědský štít). Jedná se o krajinu, ve které se divoká příroda severu mísí s lidskou kulturou, tedy důvtipem německého národa. Domnívám se, že v první polovině 19. století místo splňuje pomyslnou německou národní krajinu. Továrna (kultura, člověk, technika) tvoří paralelu s přírodou (přírozenost), se kterou splývá vjedno: vertikála komínu je jedním s vertikálou stromů, kouř se mísí s mračky, celé místo je chráněno horou Ještědu a nechybí živorodý prvek vody. Jedná se o podobné vyobrazení u obrazu *Kříž v horách II.* (C. D. Friedrich 1812), ale místo katedrály je na obraze továrna.

Obr. č. 12: 1867, Parní stroj ve tkalcovně „Amerika“. Zdroj: Bergmanová (2008: 23)

Popis: Fotografie zachycuje interiér továrny. Ve spodním pásu fotografie je na dlažbě zaznamenán motiv dvouhlavé orlice. Ve druhé třetině jsou z hlediska perspektivy fotografovi nejbliže plynové lampy. Uprostřed středního pásu nachází parní stroj s obsluhou, za kterým se nachází průhled do další části strojovny.

Znak, příslušnost: V pravém dolním rohu je součástí dlažby symbol Rakouského císařství (1804 – 1867). Jedná se o dvouhlavou orlici s korunou na hlavách, která drží meč a žezlo vlády. V erbu na její hrudi je kráčeující český lev. Orlice je tradičně symbolem německví a stala se i součástí znaku Rakouského císařství, ve kterém symbolizuje sjednocení. Továrna pracuje pro blaho Rakouského císařství.

Interpretace: Zobrazení místnosti s parním strojem je podobné interiéru chrámů či zámků. Perspektiva je určena sbíhajícími se pilíři, podloubím, dlažbou s motivy a kazetovým stropem. Symetričnost, geometrické rozvržení prostoru působí harmonicky, intervaly mezi jednotlivými prvky jsou pravidelné. Jak upozorňuje Faktorová a Stibral (2016: 62) toto harmonické uspořádání struktur je součástí příslibu

blahobytu situovaného do budoucna. „Ráj na zemi“ je budována na víře v pokrok a techniku – parní stroj je přímo na osách zlatého řezu obrazu. Stroj je srdcem obrazu stejně jako i továrny, kterou pohání. Tento parní stroj o výkonu 300 HP je do továrny instalován roku 1867 a je tak 30krát silnějším než předchozí parní stroj (Rous, 2016). Továrna se prezentuje strojovnou, která je pro ni chloubou. Jak poukazuje Rous (2016: 59) strojovny a kotelny se stavěly „jako chrámy pokroku a okázale dávaly na obdiv bohatství majitele“. Strojovna je chrámem pokroku a lesklé kovové stroje slouží jako ikony v modlitebně v duchu víry v lepší zítřky. Vyobrazený člověk – jako „pouhá“ obsluha stroje, je oproti stroji upozaděn a působí, že je na snímku navíc.

Není náhodou, že lampy jsou v popředí snímku – poukazují na první použití plynu na osvětlení ve městě. Osvětlení (1843) je symbolem rozumu, pokroku a v zobrazení se objevuje hned vedle parního stroje. Plynové osvětlení souvisí s prodloužením pracovní doby, člověk ovládá střídání světla a tmy. Již neplatí, že Bůh řekl „budiž světlo“. Do města se plynové osvětlení dostalo až o 30 let později, což hovoří o prestiži místa.

Mechanizovaná tkalcovna nesla přezdívku *Amerika*. Domnívám se, že důvodem přezdívky mohlo být buď spojení technického ideálu s pokrokovou Amerikou. Jako druhé vysvětlení se nabízí vidina Ameriky jako ideálu díky své divoké přírodě s dostatkem zemědělské půdy. Emigrační vlna se dotkne i Liberce, do USA odchází lidé žijící v Jizerských horách (Procházková, 2016). Zvětšující se nároky na plochu továrny souvisí s postupným zastavěním údolí a budováním parku venku před továrnou. Parková zeleň měla mít nejspíš kromě reprezentativní funkce i funkci očištnou – měla tvořit protiváhu tohoto hlučného strojového parku uvnitř továrny. Mění se vztah k vodě, s užitou souvisí i citová vazba – voda není potřeba jako zdroj energie, je jí dán tvar ve formě vydlážděného koryta. Díky přehradě je udržována v bezpečné vzdálenosti od továrny. Citová vazba k vodě je střídána fascinací technikou, kterou má na rozdíl od vody člověk v rukou.

Obr. č. 13: 1900 -1920, Výstavba a slavnost v Liebiegově městečku. Zdroj: SOkA Liberec

Popis: Na obraze vidíme výstavbu Liebiegova městečka, konkrétně jeho centrálního náměstí *Teodor Platz*. Ve spodní části snímku vidíme výstavbu široké nedlážděné cesty lemovanou opracovanými žulovými kvádry. Na cestě stojí pozorovatelné výstavby. Na pravé straně je travnatý kopec obehnaný kamennou zídou. Za cestou se svah zvedá. Po levé straně snímku je dům, který vizuálně není součástí kolonie. Naopak rozestavěný dům napravo zapadá do image, typického vzhledu, budoucí kolonie. Na vrcholu svahu se tyčí dokončený *Hostinec u města Broumova*. Je možné, že se jedná o jeho slavnostní otevření (pak by se jednalo o rok 1911–1912). Uprostřed horní třetiny fotografie se nachází stěžejní dům s branou, který s hostincem a protějším blokem domů tvoří obdélníkové náměstí. Celá scéna je doplněna pozorujícími. Nezdá se, že by na výstavbě právě někdo pracoval.

Znak, příslušnost: Punc slávy není dán jen slavnostním oblečením návštěvníků (pozorovatelů). Hlavním reprezentativním prvkem náměstí jsou prapory visící na dostavěných domech. Jedná se celkem o osm žluto-černých praporů císařské vlajky užívané především v rakouské části monarchie. Takto má vypadat moderní bydlení, prezentované jako ukázkové bydlení monarchie. Domy jsou vystavěny podle vzoru, který bylo možno vidět r. 1906 na Výstavě německých Čech (Zeman, 2011).

Interpretace: Místo je představeno jako živé a i přes rozdělanou výstavbu jako prestižní. Dav této společenské akce tvoří dělníci, ale dle oblečení muži i ženy z vyšší společnosti (klobouky, dámské deštníky, pánské hůlky). Nabízí se domněnka, že se jedná o obyvatele kolonie – těmi jsou nejvyšší „funkcionáři“ firmy, ne řadoví dělníci.

Označení *Liebiegovo městečko* v sobě nese přívlastek spojený s vlastněním, čili že místo někomu patří. Jednotlivá pojmenování ulic, náměstí či hostince poukazují na to, komu místo patří – komu mají být zaměstnanci vděční za benefity a životní jistoty. Slovo *městečko* vypovídá o autonomii místa, které je téměř nezávislé na okolním městě. Má vlastní pravidla a tvoří ho téměř uzavřený koloběh lidí s cirkulárním oběhem peněz. Obyvatelé kolonie nemusí z práce chodit do města, v městečku nakoupí potraviny (zčásti pocházející z Liebiegových podniků ve vnitrozemí), společenské zázemí je tvořeno hostincem, školou a školkou, pravidelnými trhy a firemním kostelem.

Městečko je jasně oddělené od ostatní městské výstavby. Orientační bod dům s branou a věží je horním vstupem do tohoto teritoria, ve kterém dle mého bydlí vybraní privilegovaní. Jedná se o uzavřenou společnost obyvatel – kolegů. Zaměstnanecká kolonie není soukromým ani veřejným místem. V tomto principu spatřuji paralelu s dnešním trendem *suburbii* a *gated communities*. V případě městečka je však práce i město v docházkové vzdálenosti. Troufám si říct, že se Liebiegova továrna s městečkem se svojí mocí a existenciálním zázemím nachází na druhé straně rozevřených ekonomických nůžek. Je protiváhou industriální chudoby, která je patrná z popisu Nerudy (text. příloha č. 1) či Bontého statistické tabulky úmrtnosti: „*úmrtnost obyvatel mezi léty 1842 – 1851 vypovídá o tom, že téměř 63% zemřelých bylo mladších 20 let*“ (Ruda, Technik 1980: 54).

Obr. č. 14: 1925 – 1935, Johann Strasse v Liebiegově městečku. Zdroj: SOkA Liberec

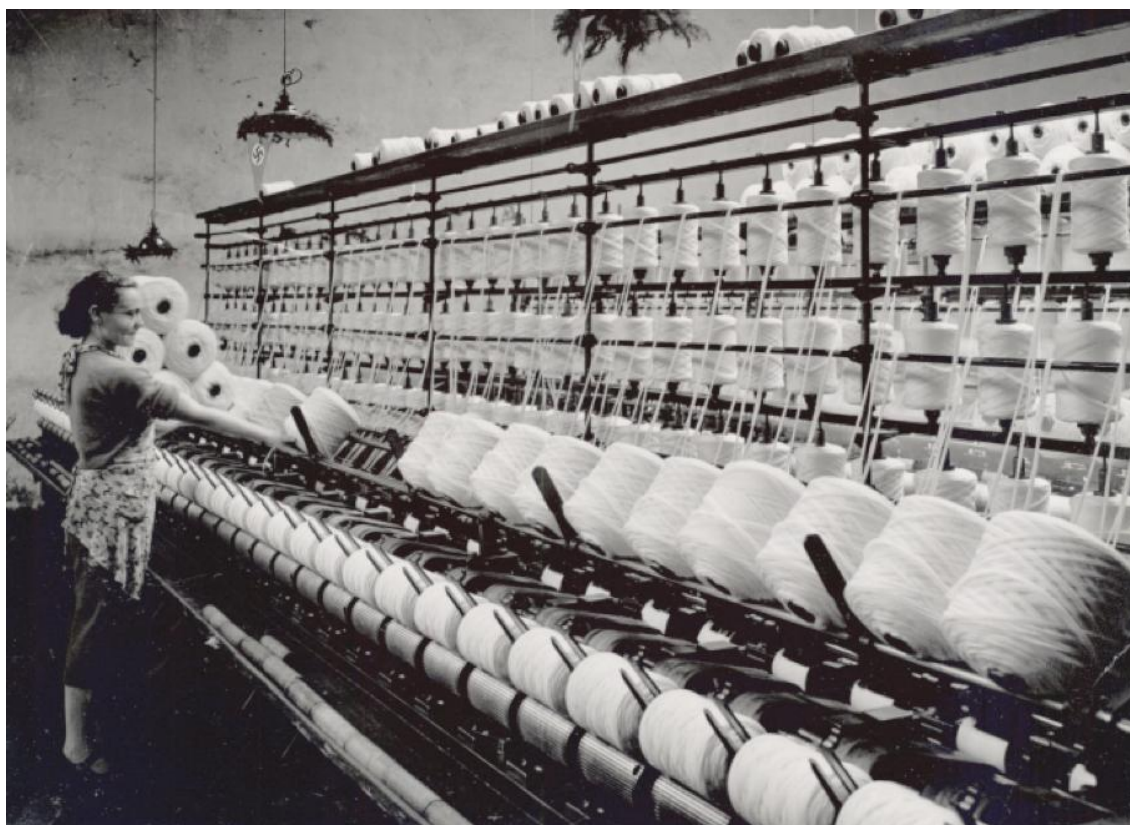
Popis: Mezi vzrostlými stromy (jírovec a lípa) vidíme nedlážděnou silnici s chodníkem a zaměstnancké dům s plotem na vyvýšené ploše. Tu lemují kamenná zeď z žuly. V místech, kde se cesty rozdělují, je zídka se schody. Jedná se o křižovatku *Johann Strasse* (ta vede vzhůru ve směru k *Theodor Platz*) a ulice *Theodor Strasse* (podél domu č. p. 14 vedoucí k nejstarší části zaměstnancké kolonie). Na ostrůvku nad schody, který mezi cestami vznikl, stojí postarší muž, který se opírá lokty o zídku. Za mužem je v dálce vidět žena v sukni a s šátkem na hlavě, která vede spolu s dalším člověkem vozík.

Znak, příslušnost: Dům v Liebiegovu městečku zvenčí vypadá jako rozlehlá vesnická usedlost podhůří, dle Zemana (2011) Bavorska či Tyrolska. Dřevěné malované okenice s prořezávaným zdobením, vikýř ve tvaru napoleonského klobouku, sedlová střecha s pálenými taškami, jsou v kombinaci s žulou typickými prvky *heimatstilu*. Muškáty osázené okenice vypadají jako z bavorského horského městečka. Muškáty, pelargonie, „ještě na přelomu dvacátého a 21. století zcela převládaly v truhlících po vzoru domů a podhorských venkovských stavení v Německu“ (Wikipedie, 2019).

Interpretace: Místo je prezentováno jako německé, a to včetně označení ulice. Tabulka s názvem ulice a číslem popisným je v němčině, ačkoli od roku 1924 musí ulice nést i český název *Janova ulice*. Odkazování se k minulosti (názvem ulic, vzhledem domů i zeleně) a navazování na tradice je charakteristické pro německou národní identitu. Jedná se však o „pseudo-autentičnost“ „historii“ vystavěnou na zelené louce. Zásadním prostředkem vytvoření dojmu stálosti je dle mého kromě zasazení výstavby do kopcovitého terénu i znásobování domů a jejich vizuální jednota. Venkovní vizuální pojetí jednotlivých domů, stejně jako Liebiegovských vil, kombinuje „tradiční“ s moderním a luxusním v interiéru (např. vlastní toaleta).

Vzrostlé stromy lemující cestu ve směru ke kostelu na kopci mohou být pro svoji výšku a objem kmene v této době již znakem výše zmíněné stálosti. Lípa a jírovec jsou druhy stromů, které se pro tyto účely užívaly. V městečku je využito podobného přístupu jako u Howardova zahradního města (*The Garden City Movement, 1898*), od kterého se městečko liší zónováním. Zóna práce je ve větší vzdálenosti od bydlení, a to právě kvůli průmyslovému znečištění. Liebiegovo městečko je umístěné nahoře nad továrnou proti směru větru. Zeleň je propojujícím prvkem místa a zároveň symbolem moderně pojatého bydlení, které poukazuje na prostornost okolí domů (porovnání s nahuštěným Soukenným náměstím). Kromě stromů ve svahu, k domkům patří i vlastní užitková zahrádka.

Oproti předchozím zobrazením je tu vyobrazen konkrétní jedinec, kterého je možno identifikovat. Usmívající se muž se složenýma rukama opřenýma o zídku působí dojmem vysloužilého zaměstnance a starousedlíka, který je obyvatel městečka či Domoviny. Domovinu, vyplácení starobních důchodů a realizaci blízkého pomníku lze vnímat jako akt úcty, respektu k minulosti – k lidskému stáří, celoživotní práci a boje za národ. K pomníku bych ráda dodala, že jeho umístění je naprosto stěžejní. Z lavičky kryté zelení je výhled na městečko, město – špičku nové radnice i okolní krajinu hor s Výšinou (investice Liebiegových). Lavička s výhledem je proto ideálním místem k rozjímání a uvědomování příslušnosti a pocitu domova. Město Liberec žádný pomník padlým doposud vystavět nedalo.

Obr. č. 15: 1938, Přádělna továrny Liebieg&Co. Zdroj: SOkA Liberec.

Popis: Na snímku vidíme interiér přádělny se snovacím zařízením. Levé straně snímku dominuje pracovnice, která doplňuje špulky. Žena má oblečené kalhoty pod kolena, triko s vyhrnutými rukávy, květovanou zástěru a otevřené boty. Špulky zabírají většinu snímku. V horní části fotografie jsou umístěny lampy zdobené smrkovým chvojím a praporky s hákovým křížem. Osvětlení, ze kterého visí prapory, je již elektrické.

Znak, příslušnost: Tento snímek je součástí fotografické prezentace podniku z roku 1938, kdy do války zbýval rok. Při detailnějším prohlédnutí snímku si nelze nevšimnout praporů s hákovým křížem na lampách. Jedná o dobu, kdy firma dostala zakázku na vlajky a prapory a hákovým křížem pro německou nacionalistickou stranu NSDAP Adolfa Hitlerova. Po první světové válce došlo k novému státnímu uspořádání Evropy. Liebiegovi cítili příslušnost k národu jinak, než jak jim bylo ukládáno územně v místě Liberce.

Interpretace: Žena má tmavé vlasy, není tak prototypem ženy árijské rasy. Důvodem, proč nebyla fotografována blondatá zaměstnankyně, může být právě fakt, že snímek byl pořízen před válkou a norimberské zákony na území Čech a Moravy přišly v platnost až s válkou v roce 1939. Její oblečení vypovídá o přívětivé teplotě na pracovišti. Vzhledem k tomu, že by uschlé smrkové jehličky opadávaly do snovacího zařízení, domnívám se, že se jedná o výzdobu sloužící pro účely fotografie.

Zobrazení lze dle mého označit za dvojí reklamu. Na fotografii propagována nacistická idea, a tak i hodnotová (ideologická a politická) orientace podniku. Zároveň je místo na snímku ukázané jako schopné velkovýroby a otevřené ke spolupráci s dalšími německými subjekty. Toto spojení výhodné spolupráce se firmě vyplácí i v době války, kdy je součástí výroby Blaupunktwerke s válečnými zajatci. Nedobrovolná práce dala místu nový rámeček, novou zkušenost. Místo se kvůli nelibým zážitkům muselo logicky stát prostředkem *place identity* v negativním pojetí.

Obr. č. 16: 50. léta 20. století, Úderníci v Textilaně. Zdroj SOKA Liberec

Popis: Na snímku z interiéru Textilany je vyobrazeno celkem osm zaměstnanců závodu. Snímek lze rozdělit do tří třetin. V horní třetině můžeme vidět potrubí a konstrukce s osvětlením a světlíky ve střeše. Této třetině dominují motivační tabule. Ve středním pásu fotografie jsou zachyceny obličeje zaměstnanců držících se okolo ramen. Jedná se celkem o šest žen a dva muže. Zraky většiny směřují do brožury, kterou v ruce třímá jeden z mužů. Brožura, manuál, je přímo v prostředku fotografie. Ve spodním pásu snímku jsou těla zaměstnanců od kolen výš.

Znak, příslušnost: Mezi lampami, tentokrát místo symbolických praporů ukazujících loajlnost firmy, visí motivační tabule. „Tyšlová pracuje na 4 stavech, plnění závazku čtvrtletky - 1. na 124%“. Dalším vyzdvihovaným zaměstnancem je Stejskal. Tyšlová a Stejskal jsou hrdiny z lidu, budovateli. Neznáme jejich křestní jména, je použito stranické oslovení s příjmením. Pro stranu jsou důležitější příjmení, které jedince pojí s rodinou – rodinným kolektivem. Bártlová a Vybíral (2015: 34) k onomu blahořečení kolegů – hrdinů poznamenávají: „*budovatelským zápalem i vnitřní mravní silou měli působit jako vzory pro samozřejmě každodenní hrdinství, s nimiž se mohl každý snadno identifikovat*“.

Interpretace: Fotografie jako kdyby zachycovala neformální poradu úderníků ze závodu. Konkrétním místem, kde je snímek pořízen, je nejspíš tkalcovna⁵. Zaměstnanci jsou prezentováni jako smějící se kamarádská parta, kolektiv. To je rozdíl od předchozích zobrazení, na kterých je jedinec sám. Skupinka mladých, upravených pracantů působí dojmem, že chodí do práce za kamarády. O neformálnosti pracovních vztahů vypovídá vzájemné objímání, úsměvy a ruce kolem ramen. Z fotografie nelze vyčíst pracovní hierarchii, nikdo nevypadá jako nadřízený ostatních. Mladý, přátelský kolektiv je lákadlem i při náboru nových zaměstnanců z řad studentů: „*Mladí přátelé, chcete mít zajímavé povolání, pracovat na moderních strojích s dobrým výdělkem a jistotou v zaměstnání? Poďte s námi tvořit módu!*“ (Bergmanová, 2008: 107). Místo

---

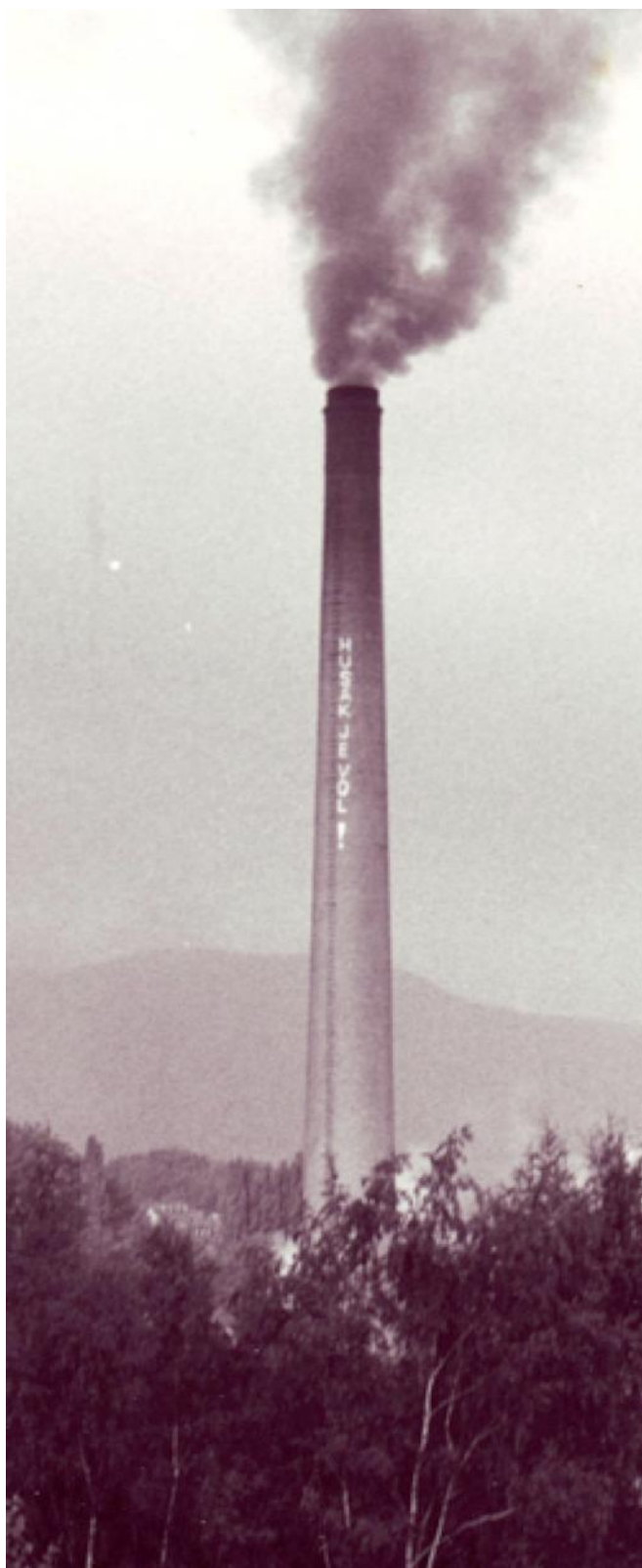
⁵ Na tomto místě je třeba porovnat s fotografií z roku 1867, kde je zaznamenána strojovna. Strojovna, kotelna má o 100 let absolutně opačný význam. Jak upozorňuje Rous (2016: 59): „*za socialismu se dokonce pojem kotelna stal synonymem pro zašívárnu, místo, kam se člověk tzv. uklidí nebo je uklizen, kde se dokonce ztratí*“. Tkalcovna by mohla být místem, ve kterém pracuje kolektiv, ne jedinec jako v kotelně.

je vyobrazeno jako ideální pracovní zázemí, kde panuje kolektivní duch, přátelská atmosféra a rovnost. Oblečené pracovní pláště se liší stříhem i vzory, takže to vypadá, jako kdyby ve fabrice nebyl povinný pracovní oděv – stejnokroj. To působí dojmem svobody. Ačkoli má fotografie předkládat spontánní moment kolektivní zábavy na pracovišti, lze vytušit, že jde o fotografii strojenou. Nikdo z fotografovaných se nedívá do fotoaparátu – jedna z žen má křečovitě zaťatou pěst, jiná si obranně mačká ruce před tělem. Místo je vyobrazeno lehce schizofrenním způsobem, typickým pro atmosféru komunismu, kterému je dána lidská tvář s konkrétními jmény budovatelů (Tyšlová, Stejskal). Ráj na zemi je v této době budován kolektivem – heroji z lidu. Tyšlová a Stejskal jsou díky své výkonnosti dáváni za vzor kolegům na pozemské cestě k dosažení blaha. Tato cesta lemována kolektivním úspěchem a rozdělena do intervalů dvouletky a pětiletky.

Lidé pracující v továrně se během deseti let fungování před, během a po druhé světové válce naprosto obměnili. Po válce do místa přicházejí Češi, a to po téměř 150 letech od „založení“ podniku. Ideologické rámování, stejně jako identita je stavěna na vymezení se vůči ideologii a identitě předchozí. Toto vymezení však dává za vznik výše zmíněné postojové schizofrenii, která se dle mého s místem v poválečné éře pojí. Nenávidění lynčování Němci z řad původních zaměstnanců jsou hledáni ve sběrných táborech, kde čekají na odsun. V továrně mohou setrvat jen tak dlouho, dokud poděděnou paměť ve formě zkušeností nepředají dál. Hlavním poválečným místotvorným procesem je dle mého vzdělávání a výchova – to jak v nové ideologii, tak v pracovních postupech.

Domnívám se, že národní identita nebyla u zaměstnanců, tj. u jednotlivců státu, tak silná jako v předchozích časových vrstvách tohoto místa, o to víc je pěstovaná kolektivní identita. Národ, lépe řečeno stát, je nyní založen na ideje kolektivu, kdy *rodina je stát*. V místě se setkává kolektiv mladých lidí, kteří sem přicházejí po základní škole na praktickou výuku. Pracují tu klidně i tři generace jedné rodiny zároveň, seznamují se tu budoucí manželské páry. Kolektiv je potřeba budovat na pracovišti i mimo něj, proto je postaráno o volný čas zaměstnanců. Místo Textilany je dle mého jednotlivci rámované díky sdíleným zážitkům. Ty vznikají mimo závod v místech, která se pojí s podnikovou kulturou – střediska ROH, prvomájové průvody, kolektivní sportovní akce apod.

Obr. č. 17: 21. srpna 1969, detail nápisu na komínu Textilany. Zdroj: Pokorný, 2008.

Obr. č. 18: 1971. Areál Textilany v pohledu na centrum. Zdroj: KODA, 2019.

Popis: Na fotografii můžeme přiblížený komín Textilany. Vzhledem k tomu, že se jedná o detail, okolí je rozmazané a nečitelné. Proto je užita a i fotografie z roku 1971, na které je již nápis zabělen a přemalován. Z té je patrné slévání tovární zóny s městem. Tento proces lze vyčíst z lokace mýtnice (20. léta 20. stol.), která značí, že továrna byla krajní částí města. Fotografie je vyfocena ve směru od Jablonce n. N. Na továrnu je hleděno z vyvýšeného pravého svahu údolí, na kterém je vybudováno sídliště Králův Háj. V levém dolním rohu snímku se nalézá vodní nádrž. Oba břehy údolí jsou pokryty březovým porostem. Podél Textilany vede lampami osvětlená Jablonecká ulice. Po levé straně od kouřícího komína jsou dvě chladicí věže s mračny páry. Nejvýraznější budovou na městském horizontu je výšková budova SVÚT. Vedle parovodu a chladících věží jsou vidět střechy budov Liebiegova městečka. Právě

straně horizontu vévodí špička evangelického kostela na Náměstí Českých Bratří, který je zbourán roku 1976.

Znak, příslušnost: Ze dne na den a na omezenou dobu se Textilana stává symbolem revolty. Na výročí ruské okupace se přes noc z 20. na 21. srpna 1969 na komíně Textilany objevuje nápis „*Husák je vůl*“. Nemohlo být výraznějšího místa pro umístění kritiky tohoto politika, který stál za moskevskými jednáními v srpnu 1968. Nápis je následně zamalován bílými čtverci.

Interpretace: Vezmeme-li v potaz, že komín měřil 84 m, nápis se nacházel zhruba ve výšce cca 60 metrů nad zemí. Kdo nápis na komín tehdy napsal, je stále tajemstvím. Předpokladem činu je silná identifikace s významem textu ze strany pisatele, zároveň i samotná dovednost do takové výšky nápis umístit. Tušená fyzická zdatnost a jistící vybavení nutné k práci v takové výšce vrhá podezření na liberecké horolezce. Ti touto dobou chystají první českou himálajskou expedici právě za podpory Textilany (viz textová příloha č. 3).

Mezi vizuální ikonografické symboly sovětského státu lze řadit i reálie jako jsou kouřící komíny továren (Bártlová a Vybíral, 2015). Vulgární kritika politika je umístěna na nejvyšší komín ve městě, potažmo na komín největšího závodu města. Komín nelze nechat zmizet, schovat, cenzurovat či rozehnat jeho pozorující jako je tomu v jiných místech piety ročního výročí od ruské okupace. Nápis je nadějí na sdílení názoru. Jedná se o ponížení komunistických vůdců a výsměch, při kterém je stranicky užito příjmení (Husák, Stejskal, Tyšlová). Tato image je opakem té v područí vedení a státu. Tím je dle mého narušena integrita a vytvářená image vzornosti – Textilana je přece jen ukázkový závod s vlastními lidovými milicemi, který za propagandistických hesel kráčí v prvomájových průvodech na prvních místech.

Stejný komín je v 80. letech nenáviděným „producentem“ znečištění. Nezapomínejme, že listopadové demonstrace zastřešovaly svůj demokratický záměr ekologickými protesty. Pára a kouř nejsou už symbolem produkce (obživy a pokroku), ale znečištěného ovzduší města. To nevyhovuje trendům moderního bydlení, obyvatelé blízkých sídlišť si na kouř stěžují a jeho zbourání je podmínkou pro výstavbu sídlišť nových, např. Broumovská (80. léta 20. století).

Obr. č. 19: Odpoledne 5. 3. 2005, Odstřel komína Textilany. Zdroj: Bergmanová, 2008: 253.

Popis: Na fotografii pořízené před odstřelem komína Textilany vidíme skupinku bývalých zaměstnanců firmy. Ve spodní polovině snímku je třináct pózujících, deset z nich drží v rukou vytištěné logo Textilany. V hloučku je převaha žen nad muži. Při levé straně hloučku vidíme další postávající pozorovatele. Horní polovině fotografie dominuje ještě stojící komín, který se tyčí za pózující skupinou. Josefínino Údolí, ve kterém stojí komín, je podle fotky téměř prázdné. Za skupinkou vidíme pouze zasněženou pláň.

Znak, příslušnost: Bývalí zaměstnanci v rukou drží logo firmy, pro kterou pracovali. Na akci bourání mohli přijít jako anonymní pozorovatelé a ztratit se v davu. Oni si vybrali tuto “přiznanou” formu podpory. Je možné, že jedna z dam logo rozdávala, jelikož jich drží v rukou více. Jestliže se dobrovolně ve svém volném čase jednotlivci prezentují logem rozpadlé firmy, musí dle mého cítit potřebu identifikace s místem (*place identity*) a hrdost.

Interpretace: Fotografie je schválně vyfocena tak, aby na ni byl zachycen komín ve své celé délce. Fotografie je dle mého pořízena na památku, připomínku komína. Abychom lépe pochopili okolnosti vzniku této fotky, je třeba připomenout Rousova slova (2016: 147): „*Některé firmy z první republiky a velké socialistické podniky byly uzavřeným společenstvím lidí, kteří zde strávili velkou část života. Život v továrně představoval jakousi druhou rodinu. ... Spíše pravidlem bylo celoživotní zaměstnání v jediném závodě.*“ Lidé z podniku se vídali prakticky stále, žili podobné příběhy v práci i po ní. Vazby na takovém pracovišti stejně jako vazby k místu byly intenzivní.

Pro bývalé zaměstnance se jedná o možnou formu loučení (viz text. příloha č. 4) uzavírání minulosti, která asociuje pohřeb, konečnost. I proto je 26. listopadu 2005 ustanoven *Den padlých komínů* nazývaný jako *Komínové dušičky* (KODA, 2019).

Komín v březnu 2005 zmizí, lépe řečeno je zmizen – odstřelen. Demolice komína je závěrečnou tečkou za érou propouštění, nezdařeném nalézání nových funkcí místa a postupů ve výrobě po revoluci. Dosavadních jistot jsou vystřídány existenciální nejistotou. Se symbolickým odstřelem komína je zlikvidován orientační bod v síti města a krajiny, stejně jako informační bod, který vypovídá o industriální minulosti města. Domnívám se, že jestliže jedinec dokáže číst tyto místní souvislosti z jednotlivých symbolů a konkrétních forem místa, pak na ně dokáže snáze navazovat v dalším formování místa. Dle mého se město o tuto možnost připravilo právě zbouráním komínu.

5.2 Soukenné náměstí

Obr. č. 20: 1895, Tuchplatz – Deutsches Haus. Zdroj: SOKA Liberec

Popis: Na fotografii je zaznamenáno shromáždění před empírovým hotelem Německý dům. Dav zabírá dolní třetinu fotografie. Hotel je situován při levé straně fotografie. V levém rohu je vidět pískovcový portál s otevřenými dveřmi do hotelu. Ve druhé třetině se na levé straně nalézá druhé patro hotelu, na které navazuje otevřená terasa. Nad vstupem je umístěna zdobně psaná vývěska se jménem hotelu a plynovými lampami po stranách. Druhé patro hotelu kopíruje tvarem a umístěním oken spodní patro. Na terasu navazuje blok domů. Kolmo na tento blok do placu zasahuje *Wagners Restaurant*, kde rostou dva stromy solitéry. Před řadou domů vede prašná cesta. Jedná se o ulici Pražskou, která za náměstí stoupá k radnici. V horní třetině fotografie je zachyceno třetí patro Německého domu se zdobným vystouplým reliéfem. Nad střechami domů se tyčí komíny.

Znak, příslušnost: Už samotné pojmenování dává jasně najevo svoji příslušnost. Nad kamenným portálem je umístěn zdobný prvek dvou bojovníků, kterým u nohou klečí menší postavy. Nad bojovníky se zbraní v ruce jsou ve stejných místech o patro

výš další dvě postavy, ty už zbraň nedrží. Určitá agrese, boj, síla a moc, nemusí nutně souviset s německou nadvládou nad místem. Nejspíš se jedná o mytologický motiv Merkura, který je symbolem obchodu a zisku a který měl majiteli domu, přinést štěstí v obchodu. Nápis *Gasthof Deutes Haus* je jako vystouplý reliéf umístěn na štít domu. To, že je název domu vepsán přímo do fasády domu, značí trvalost tohoto pojmenování, tj. příslušnosti a funkce domu. Ekonomický rozvoj místa se nese v německém duchu.

Interpretace: Soukenné náměstí má vždy jednu klíčovou stavbu, která udává jeho význam. Německý dům je touto budovou od počátku 19. století. Zrcadlí změnu v pojetí místa – z chudého soukenického plácku, kterému dominoval mlýn s užitkovou funkcí, se stává místo obchodu s prvním měšťanským domem (budoucím hostincem Německý Dům). Místo této doby je formováno prvkem dopravy – silnicí Pražskou přijíždějí obchodníky z Prahy⁶, kteří se v hotelu ubytovávají. Prvek dopravy a její efekt je znásoben výstavbou železnice (1859). Německý dům opět stojí na trase od nádraží směrem k radnici. Nelze nesouhlasit s Bokem, pro kterého je osa nádraží – radnice páteří osou města. Dle mého se jedná o dynamickou osu města oproti Landovi (2011), který dynamickou osu vidí v samotné železnici a rychlostní silnici.

Před hostincem se uzavírají obchody a dochází tu k burze látek, ta je nejspíš zachycena i na fotografii. Na snímku je necelá stovka mužů, žen a dětí. Kromě nich tu jsou koně a povozy. Jedná se o místo setkávání, dle oblečení lze rozpoznat, že se zde setkává vícero společenských tříd: movití obchodníci (v oblecích, s kloboukem, hůlkou a vázankou), řemeslníci a pracující (pracovní zástěry, vyhrnuté rukávy košilí bez saka), žebrající (muž s flašinetem na kolečkách) a mezi nimi děti. Tento mumraj je pozastaven právě díky snímku, na kterém jednotlivci pózuji (ruce v bok, ruce za zády, opření o hůlku). Jedná se o místo živé, jeho tempo je dáno odjezdy a příjezdy dostavníků, vlaků, rychlostí výroby, nabídkou a poptávkou a adaptací na měnící se trendy. Popisek fotografie říká, že se jedná o Reichenberg, ne Tuchplatz – město této doby je prezentováno jako prostranství před Německým domem.

---

⁶ Cesta Praha - Liberce znamená 17 hodin jízdy v dostavníku (Ruda A Technik, 1980).

Obr. č. 21: 1926, Reichenberg, Tuchplatz. Pohled směrem do ulice Pražské. Zdroj: SOKA Liberec.

Popis: Na fotografii je vidět rušné náměstí a ústí ulice. Na pravé straně snímku se nachází řeznictví s vysokou bránou do dvora. Na oba domy navazuje terasa hotelu Německý dům. Na protější straně fotografie (a náměstí) se nalézá obchodní dům *Bayer* s drogérií (1887). V přízemí domu jsou patrné otevřené krámký na způsob trhů, které kritizuje Sitte (Ruda a Technik, 1980). Na snímku je zaznamenáno ke stovce vyfotografovaných. Někteří vyfotografovaní spěchají, jiní si vykračují s rukama za zády, dvojice a hloučky jsou při chůzi zachyceni při rozhovoru. Výrazným prvkem dění jsou dvě tramvaje. Tato část Soukenného náměstí je osvětlena jednou lampou (mezi Německým domem a řeznictvím) na elektřinu.

Znak, příslušnost: Jako znak je u této fotografie brán jazyk. Pomocí něho se vizuálně komunikuje se čtenáři tohoto místa. Většina nápisů je v německém jazyce. Nezapomínejme, že „němčina byla jazykem úspěchu a výsad“ (Kohák, 2009: 77). České vývěsky je možné vidět na Mrázově železářství a vedlejším obchodě Jaroslava Novotného a jeho ženy „U Levného prodejce“ (*Zum billigen Quelle*). V obou případech se jedná o majitele s českým jménem, vývěska nade dveřmi je přeložena do obou jazyků. V Mrázově případě je do němčiny překládáno i české křestní jméno Jan, což poukazuje na jakousi dvojí identitu osoby majitele. Text výlohy je jen v němčině.

Je patrné, že němečtí prodejci nemají důvod, proč komunikovat (ať už v přímé komunikaci se zákazníkem nebo vizuálně s procházejícími) v češtině. Čeští prodejci se nespécializují pouze na češtinu, ale ani nezapírají svůj český původ změnou jména, která v této době není ničím výjimečným.

Interpretace: Na fotografii je místo prezentováno pomocí německého názvu, ačkoli v této době nese i český ekvivalent. Dle rukopisu pochází fotografie z ateliéru *Foto Madlé*. Motiv davu je pro fotografii veřejného prostranství ideální – ukazuje dynamiku, ruch, život místa, samozřejmostí jsou tramvaje jako integrovaná součást a pýcha místa (města). Místo je prezentováno jako “suché”, bez vody, ačkoli zadní strana obchodního domu Brüder Bayer je stále ještě obtékána otevřeným korytem Harcovského potoka. Ten je z fotografie vynechán. Nahuštěné území s domy, dopravou, obchůdky a davem lidí vylučuje přítomnost jakékoli zeleně.

Obr. č. 22: Okolo 1933, Historická pohlednice Dunaj a Baťa. Zdroj: Severočeské muzeum Liberec

Popis: Tato pohlednice zobrazuje pohled na Tuchplatz / Soukenné náměstí ve směru kolejí od nádraží, fotograf má po pravé ruce přesunutou Drogerii U Černého psa. Na pravé straně snímku je vidět čekárnu, vedle které se nachází tramvaj č. 3.

Mohutná stavba zabírající střed a většinu fotografie je palác Dunaj / *Donauhof* (1928), která stojí v místech dřívějšího Německého domu. Podél oblého rohu paláce právě projíždí tramvaj č. 1 ve směru Lidové Sady. Na rušném nároží Pražské ulice můžeme vidět obchodní dům Baťa (1932) na místě Mrázova železářství. Lidé, kteří se po náměstí pohybují, jsou oproti předchozím zobrazením více rozprostřeni. Náměstí působí otevřeně, vzdušně.

Znak, příslušnost: Na této fotce jako znak příslušnosti opět brán název (jazyk) a vizuální image značky (*branding, brand image*). Zatímco jednotlivé obchody a služby sídlící v Donauhof mají vývěsku v němčině, vedlejší Baťa má vývěsku dvojjazyčnou. Nejdříve si podrobněji představme jednotlivé subjekty a osoby, které zaujímají své místo v Donauhof. Jedná se o prodejce německé národnosti a o Židy. Vedle banky, kadeřnictví a pedikúry, prodejny linolea, prodejny *Julius Meinl* či řeznictví je na budově patrné i slovo *zakkaret* (taška v jidiš) a německý nápis *papírenské zboží Maxe Löwa*, což je typické židovské jméno. Jak Engelmann (2007: 130) píše, v Donauhof sídlí například židovský spolek *Lóže Societé*, a to v advokátní kanceláři Dr. Rudolfa Königsteina, který je prezidentem lóže. Další liberecká židovská rodina, Popperovi, tu má pobočku své vlastní prodejny „*U poslední módy*“ s jemným dámským prádlem.

Veškerá vizuální reprezentace Dunaje, tj. vývěska u vstupu a název vytvořen pomocí vystouplého reliéfu *Donau Allgemeine Versicherung A. G.*, je v němčině. Dojem německé a rakouské příslušnosti nedělá pouze užití německého jazyka, ale i vizuální znázornění názvu a dalších grafických doplňků. Písmo nápadně připomíná gotický švabach. Nejen tedy vizuál písma, ale i sám název Dunaj, odkazuje k rakousko-německé historii, národní identitě. Oproti tomu protější dům Baťa užívá opačnou vizuální reprezentace. Nápis jsou dvojjazyčné a progresivní červeno-bílý design oblých písmen (stejně tak i rohů prosklené stavby) poukazuje na modernitu spíše než na tradici.

Interpretace: Ráda bych se pozastavila nad významem Obchodního domu Baťa. Nejde nesouhlasit se Zemanem (2011), národní spory se projeví na liberecké architektuře. Češi se po první světové válce s novými právy chtěli vymezit vůči německému architektonickému tradicionalismu. OD Baťa byl zhmotněním tohoto procesu v nalézání nové identity. Vymezení bylo kromě výše popsaného loga patrné

i z použitých materiálů (železo-beton kombinovaný se sklem). Sklo dle mého vedle modernity představovalo lehkost, vzdušnost, která byla opakem kamene (masivnost, mohutnost) jako hlavního materiálu využívaného v německé nacionalistické architektuře patrné na obou palácích náměstí. Na budově je možné poukázat na koncept *paměť místa*. Předchůdcem OD Baťa bylo železářství Jana Mráze, který měl jako jeden z mála na Soukenném náměstí vývěsku i v českém jazyce. Na dvojjazyčnost nápisů navazoval i Baťa. Dvojjazyčnost nápisů a jejich rovnost je oproti předchůdci Mrázova domu dotažena k dokonalé rovnosti. Na fotografiích z období 2. světové války na OD Baťa nevlají vlajky s hákovými kříži jako je tomu u paláců Dunaj a Nisa. Na tento „odboj“ je navázáno i v budoucnosti místa.

S bouráním starého symbolu (klíčové stavby Německý dům), s kompletním skrytím Harcovského potoka a novou výstavbou došlo ke skokovým změnám a novému pojetí Soukenného náměstí. Že se jedná o změnu, která se dotýká široké veřejnosti, je zřejmé potřeby „zaznamenat změnu“ (viz obrazová příloha č. 1). Prof. Franz Klinger v devíti časosběrných fotografiích náměstí dokumentuje změny od 2. února 1931 do 17. srpna 1933. V rámci této série fotografií je zachycen i proces tvorby oválu (středu) náměstí. Až v tuto chvíli má místo tvar náměstí. Z Liberce se v meziválečném období stává město obchodu s finanční mocí, která se kumuluje na tomto nově reprezentativním místě.

Během 7 let, kterých uplynulo od pořízení předchozí fotografie, se výrazně proměnila hmotná struktura a výška místa. Výšky (tedy viditelnosti) je v případě obou budov: Na střechu budovy obchodního domu Baťa je připevněn zářivě červený nápis *Baťa* a na Donauhof jsou umístěny stojany na vlajku (na fotce nevyužité). Budovy představují nové orientační body viditelné z dálky. Na druhou stranu jejich výška a rozložitost znemožňuje výhled ze samotného Soukenného náměstí. Jedinec je sevřen mezi výškovými budovami, „malému člověku“ je ukázána moc a síla kapitálu.

Obr. č. 23: Okolo 1940, Konrad Henlein Platz pohled na palác Nisa. Zdroj: Bock (2016: 95)

Popis: Snímek zachycuje středovou část Konrad Henlein Platz s palácem Nisa (1936). Fotografie je pořízena z nároží náměstí a ulice Fügnerova, fotograf stál před palácem Dunaj. Fotografii lze představit pomocí tří zón, které jsou dány vzdáleností od fotografa. V první zóně se na pravé straně snímku nachází dvojice dětí. Druhou zónu tvoří koleje, které protínají snímek, dále parkující automobily při obou stranách snímku, zastávka s ostrůvkem, podzemní toalety, po pravé straně tušený střed náměstí (parkově pojatý ovál s již vzrostlou trávou) s lidmi. Ve třetí zóně je projíždějící nákladní či pořádkové auto, palác Nisa s kavárnou *Winkel* a ulice Široká s Barvířskou.

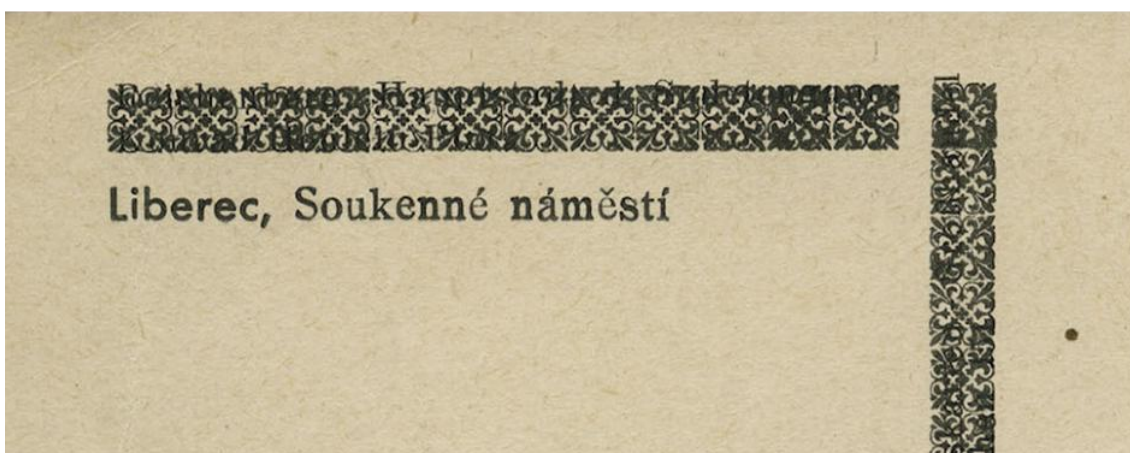
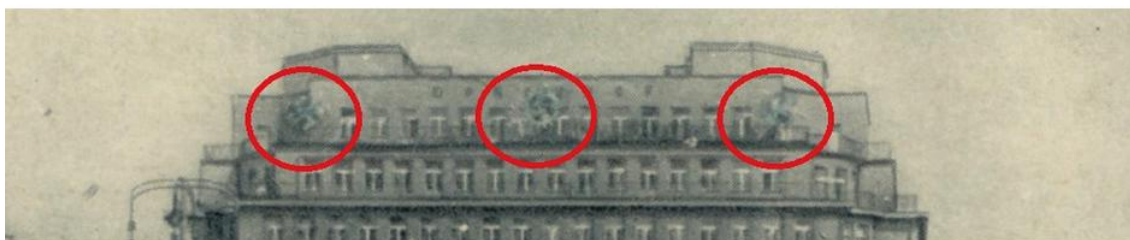
Znak, příslušnost: Jasným znakem ideologie a příslušnosti je hákový kříž, tedy svastika SS. Ta je umístěna v nejvyšším patře, tj. osmém podlaží, paláce Nisa. Patrná je hierarchie moci – umístit symbol co nejvýš, osázet dominanty místa tak, aby v místě již nebyl prostor na jiný názor. Palác Nisa může připomínat stavbu berlínského olympijského stadionu (1936). Důvodem této podobnosti je symetrie, práce s průčelím budovy a monumentalita, které je dosaženo užitím velkých ploch kamene jako hlavního stavebního materiálu. Obě tyto stavby působí díky barvě a masivnosti materiálu nezdolatelně, nepřemožitelně a věčně. Jedná se o nacionálně pojatou architekturu, která stojí proti OD Baťa.

Interpretace: Jakým způsobem je náměstí Konráda Henleina reprezentováno? Hlavním motivem fotografie je dvojice dětí, která fotografii není náhodou. Děti představují budoucnosti národa, symbolizují světlé zítřky, ve kterých vyrostou. Děvče má copánky, šaty s nabranými rukávy a zástěrkou. Chlapec je oblečen do kostkované košile s pletenou vestou a kraťas na kšandách. Obě děti mají podkolenky. Jejich oblečení připomíná bavorské kroje.

Děti vypadají jako malí dospělí, nehrají si, nemají hračky, jsou upravené, hezké, čisté, se světlými vlasy, spořádaně diskutují, chlapec stojí dokonce s rukama za zády. Děti by klidně mohli být členy mládežnické organizace *Hitlerjugend* (její sídlo je v nedaleké budově bývalé České Besedy). Za dvojicí dětí se nachází jeden ze čtyř parkujících automobilů, které poukazují na prestiž celého místa. Podzemní veřejné toalety, jako znak hygieny ve veřejných prostorech moderního města, jsou na místě vybudovány ve 30. letech. Přízemí budovy tvoří kavárna *Gross Kaffee Winkle*. Ruční psací písmo, které je použito na nadepsání snímku, vyvolání pocit tradice, domova a familiárnosti. Taktéž i znění německého nápisu: *Liberec: Na Náměstí Konráda Henleina*, jako kdyby autor chtěl říci, že takhle vypadá zdejší život.

Ráda bych se pozastavila nad nově pojatým zeleným středem v tomto náměstí. Velikost provzdušněné středové plochy byla dána, hádám, poměrem s výškami okolních budov. Do místa byla přivezena hlína, díky které středový ovál zarostl travou (červenec 1933). Zprvu byl ovál obehnan jen obrubníkem, spolu se zatravněním tak vznikla bariéra pro zkracování cesty přes střed náměstí. V místech zastávky a veřejných toalet byl vysázen živý plot. Pruh hustého keře lemoval,

zastiňoval vchod do podzemních toalet směrem od zastávky, tím byl vytvořen pocit soukromí pro vcházející. Následovalo obehnání středového oválu nízkým zábradlím (40. léta), které upozorňovalo na zákaz vstupu do vnitřku parkové plochy. Důvodem byl nejspíš obvodový květinový záhon, kterým byla vyzdvižena estetická funkce zeleně. Je otázkou, zda první stromky uprostřed tohoto oválu sázeli Němci nebo Češi. Osobně se přikláním k druhé možnosti. Připadá mi, že náměstí 40. let bylo uchopeno čistěji a záměrem bylo vidět z jednoho konce Konrad Henlein Platz na konec druhý tak, aby jedinec pocítil měřítko monumentality Velkého Liberce.

Obr. č. 24: Pohlednice s fotografií Soukenného náměstí ze 40. let, na které je proveden poválečný retuš. Celková pohlednice a její detaily. Zdroj: SOkA Liberec.

Popis: Lze tušit, že se původně jedná o pohlednici užívanou mezi lety 1940-1945. Fotografie pochází téměř ze stejné doby jako předchozí snímek. Na pohlednici je

vidět téměř zatravněný střed náměstí. Pohlednice má druhou stranu potištěnou rámem z ornamentů. V tomto případě není popis potřebný jako u předchozích fotografií.

Znak, příslušnost: Na první pohled na fotografii není nic zvláštního. Při přiblížení pohlednice je však zřejmý retuš znaků, symbolů příslušnosti předchozího režimu. Nedokonale jsou smazány hákové kříže, které byly umístěny na Donauhof. Německé nápisy jsou i dále na fotografii viditelné (např. Linoelumhaus v Donauhof, vývěsky Drogerie), naopak vymazán je i reliéf s názvem pojišťovny na Donauhof.

Interpretace: Pohlednice je příkladem přepisu identity. Tento počin lze označit za retuš a masku, obléknutí identity do nového hávu. Jedná se o přetisk minulosti, její překrytí a nahrazení, podvod, smazání minulosti, na kterou má historie navázat. Nabízí se dvě interpretace tohoto zobrazení. První možností je, že byla tato pohlednice používána i nadále po válce, někdy mezi roky 1945 – 1948, kdy bylo náměstí opět Soukenné. Původní německý nápis není možné dekodovat. Druhou interpretací této pohlednice může být osobní vypořádání se s minulostí. Pocity studu či hněvu transformované do jednání, kdy jedinec smaže znaky, které poukazují na příslušnost místa v minulosti. Tímto činem se osoba snaží smazat či pozměnit svoji paměť a fotografie jako artefakt kotvící paměť, přestává plnit svoji funkci.

Doba v období války (kdy z Liberce prchají Židé a Češi, následně jsou odsunuti Němci, po kterých je město opětovně osídlováno Čechy) je největším zásahem do místní paměti i identity. Nezapomínejme, že v rámci německého odsunu dojde k vystěhování většiny dosavadních obyvatel. Noví obyvatelé nejsou nositelé místní paměti. Nenavazují, ale vymezují se vůči minulému, tedy německému. Těžko navazovat na cizí paměti skupin a minulost, kterou kolektiv nezná. Odsun Němců je v případě Liberce tak nekompromisní, že i všechny stopy jsou skryty, smazány a přepsány. Z města mizí dvojjazyčné a německé názvy ulic. Dodnes jsou některé názvy ulic zcela nepochopeny⁷. Jiný je přístup např. Slovinska, ve kterém ulice v pohraničních

---

⁷ Příkladem může být překlad ulice Jezdecké, která se nachází poblíž Soukenného náměstí. Původní německý název ulice je Reiterova podle poslance frankfurtského parlamentu. Na fakt nepochopených toponym upozorňuje Lábus (2016).

městech s Itálií nesou dvojjazyčné názvy doteď. Soukenné náměstí je před druhou světovou válkou místem, kde se křižují národnosti a světonázory (viz předchozí fotografie). Denně se zde na křižovatce obchodu vídali Němci s Čechy i Židy. Po válce mizí židovská paměť, ta německá je vytěsněna násilně.

Obr. č. 25: 1945 – 1948, Májový či dožínkový průvod na Soukenném nám. Zdroj: SOkA Liberec

Popis: Na fotografii vidíme Soukenné náměstí či Gottwaldovo náměstí (1945-1946 Soukenné náměstí, 1946 → Gottwaldovo náměstí). Většinu fotografie zabírá alegorický vůz, který je tažen koňmi. Za vozem můžeme vidět palác Nisa a ústí Barvířské a Široké ulice. Alegorický vůz řídí postarší muž v obleku s „mlynářskou“ čepicí na hlavě. Tento kočí drží otěže dvěma koňům, kteří vůz táhnou. Za sedícím mužem stojí mladý pár. Oba na sobě mají oblečený kroj, chlapec má na hlavě klobouk s peřím a slečna krajkováný čepec. Vedle vozu kráčí čtveřice dívek, které drží stuhy. Stuhy jsou spojeny s dřevěnou deskou, která je vyřezaná do tvaru České republiky. Na siluetu republiky je připevněn nápis „živíme celý národ“. V zadní části vozu stojí čtyři dívky, u jejichž nohou sedí děti v krojích. Dívky mají květiny a pentle ve vlasech, prošíváné vesty, nabírané rukávy, škrobené límce a kolové sukně. Skrz vůz jsou vidět skupinky, které slávu sledují. Na paláci Nisa je umístěn prapor České republiky o délce dvou podlaží.

Znak, příslušnost: Jako znak příslušnosti je brán právě alegorický vůz s osazenstvem. Alegorický vůz je snahou o historicismus, pokouší se vyvolat pocit nostalgie, českého vlastenectví, návazání na slovanské tradice, které Liberec nikdy nezažil. Osazenstvo vozu svým vzhledem připomíná obyvatele moravské či slezské vesnice – selky, sedlák, lidové kroje či dudák. Jak poznamenává Bártlová a Vybíral (2015: 25) vizuální obrazy a průvody propůjčují abstraktním konstruktům antropomorfní formu a zapojují ji do veřejné sociální komunikace. Na voze je převaha mladých žen, které je možné vnímat jako aspekt plodnosti. Dle Bártlové a Vybírala (2015: 26) se jedná o ženskou alegorii a personifikaci plodnosti, včetně konotací s mateřskými významy: *„úloha žen je spatřována zejména v kontextu posilování národní soudržnosti“*. Nápis „žijíme celý národ“ (font aktuální politické reprezentace) říká, že daná skupina živí celý národ. Takovýto alegorický vůz by dával smysl na Moravě, ale ne v liberecké kotlině, která je závislé na plodinách dovezených z úrodnějších částí země. Jediný autentický prvek výzdoby jsou větvičky smrků, kterými je vůz ověnčen, jelikož smrkovými lesy je prosycena liberecká krajina.

Interpretace: Fotografie zaznamenává budování univerzální kolektivní identity místa, čili identity bez kořenů a návaznosti na minulost místa a města. Je to pokus o unifikaci národní historie, bez ohledu na předchozí paměť míst a měst. To je možné díky absolutní obměně struktury obyvatelstva. Je využito tvorby společenských kódů, asociací, kánonu, opakování, stejně jako zážitku, kterým tato přehlídka může být. Místu je dán nový význam spojený s každoročními prvomájovými průvody. Průvody vedou vždy přes toto náměstím. Důvodem je, že se komunistický výbor usídluje v blízkosti znárodněných paláců (Dunaj, Baťa, Nisa) s bývalou mocí kapitálu. Trasa průvodů vede od nádraží ulicí 1. máje okolo ÚV KSČ až sem, dále se pokračuje ulicí Revoluční, Rumunskou, přes Šaldovo náměstí a ulicí Sokolskou dolů, kde byly u divadla průvody rozpuštěny. Průvody nejsou vedeny historickými cestami Liberce (tj. ulicí Pražskou či Moskevskou) a nevedou přes hlavní liberecké náměstí s radnicí. Domnívám se, že důvodem byla „cizí“ minulost této historické části stejně jako její symbolika tradice (zpátečnictví). Vůči té se komunistická strana snaží vymezit a z Gottwaldova náměstí dělá výkladní skříň modernity s technokraticky pojatým dolním centrem, v tomto zajedno souhlasím s Landou (2011). Gottwaldovo náměstí má v komunistickém pojetí představovat zárnou budoucnost státu. To je důvodem,

proč sem jsou umístěny všechny další reprezentativní budovy včetně OD Ještěd či nového Domu kultury.

Ráda bych pozastavila nad tím, jak byla užívána příroda jako znak při reprezentaci komunistické myšlenky při průvodech na Gottwaldově náměstí. Případá mi, že „národní krajinou“ měla být krajina kulturní, tj. zemědělská, ve které se odráží hodnoty a ideály strany: krajina, která je obdělávána (člověk přetváří a ovládá), která plodí (užitek – utilitární funkce), která je zděděna po slovanských předcích, tj. část Moravy, Slezska (česká identita, ne pohraničních oblastí s dvojí identitou) a která je sdílena a patří všem společně (kolchozy, JZD).

Změna režimu a pojetí místa je viditelná i ze vzhladu zeleného oválu uprostřed náměstí. Striktně geometrický styl zeleně je spolu s přehnanou, pro mě až kýčovitou úpravou (motýly, hvězdy), snahou o tu nejreprezentativnější podobu místa. Tato forma úpravy dle mého zrcadlí společenský diskurs doby – přirozenost nebo dokonce divokost je svázána a jsou jí dány jasné hranice. Nikdo nesmí vyčnívat nebo se lišit (obrysy, geometrické tvary důvěrně známé), vše musí být dokonalé. Podíváme-li se na definici slova kýč, je to přesně to, co danou podobu vystihuje: *„Kýčovitý předmět se snaží představovat něco lepšího, než co ve skutečnosti je. Kýč se vyznačuje přebohatou nabídkou, neúměrností a nepřiměřeností.“* (Čandová, 2019).

Obr. č. 26: 1985, Obchodní dům Ještěd focený z OD Baťa, Zdroj: Památkový katalog,

Obr. č. 27: Červenec 1979, Slavnostní otevření OD Ještěd. Zdroj: Online sbírky Moravské galerie, 2019. Autor: P. Štecha

Popis: Na fotografii vidíme obchodní dům Ještěd, téměř v celé velikosti. K interpretaci významu místa pomůže fotografie ze slavnostního otevření. Snímek je

v tomto případě popsán odshora, tedy nejvzdálenější části od fotografa. Na fotografii je vchod do obchodního domu ze strany Gotwaldova náměstí stejně jako vchod na druhé straně obchodního domu z ulice Na Rybníčku. Na této straně je OD obklopen vzrostlými stromy. V tomto směru je nad OD vidět novostavba vysílače a hotelu Ještěd (1966-1973). V opačném směru jsou z místa viditelné tradiční orientační body – špička radnice a kostela. Vzhledem k oblečení procházejících a faktu, že dvojice zaměstnanců připevňuje nápis „LETNÍ DOPRODEJ“, jedná se nejspíš o konec léta. V zadní vyvýšené části jsou vidět „ponorková“ zaoblená okénka, která jsou podobná těm na Ještědu. V levé části pavilonu jsou futuristicky vyhlížejícími světlíky Fullerových bání.

Znak, příslušnost: Střecha je osázena praporky s logem a reklamou, v tomto případě jde o propagaci LVT. OD není v područí strany a nenes ideologické symboly. Je to čistě nákupním objekt a jako takový nese reklamní poutače jednotlivých subjektů (mimo jiné právě Textilana), kteří se na sebe odkazují na sebe samotné. Důvodem ideologické nezátíženosti je možná jeho *tabula rasa* co do předchozích ideologií. Soudruzi nemusí přehlučit žádnou předchozí symboliku jako tomu je např. u jednotlivých paláců na náměstí.

Interpretace: OD Ještěd představuje „*vymanění se ze striktně unifikovaného kánonu diktovaného z mocenského centra v Sovětském svazu*“ (Bártlová a Vybíral 2015: 113). Bártlová a Vybíral upozorňují na skutečnost, že „*architektonické monumenty není možné zavřít do trezoru*“ (2015: 114). Po Praze a Máji, pův. Prior O2 (1975), Kotvě (1975) má i Liberec svoje místo luxusu, dostatku, malý „západ“ v srdci socialistického města. Na jedné straně chce strana ukázat socialistický městský standard a deklarovat tak rozvoj východního bloku. Na straně druhé stojí diskurs komunistické strany, který je spojen s potřebou hanit a potírat konzumerismus přicházející ze Západu.

Snímek ze slavnostního otevření OD ukazuje dav čekající před branami do „Nového světa“ či „Ráje“. Ráj je tentokrát místem svobody. OD je možný chápat jako místo, ve kterém je možné se svobodně rozhodovat a schovat se před okolním světem a

realitou všedního dne. Dle mého M. Masák a K. Hubáček částečně připomínají místní paměť. Motiv řeky je v centru oživen alespoň metaforou v jejich konceptu⁸. OD Ještěd je přímo „napasován“ na historický kontext místa a přírodní podmínky města. To v případě deštivého Liberce znamená vybudovat zastřešené a zároveň otevřené místo, které by fungovalo jako podloubí. Autoři navázali na dva základní kulturní procesy, kterými bylo místo dlouhodobě formováno: 1) místo jako křižovatka cest a dopravy, 2) místo jako „dějiště“ obchodu. Svoji roli na podobě OD má přítomnost tehdejšího starosty Moulise. Jedná se o dobu s uvolněnější atmosférou 60. let, architekti si mohou dovolit přemýšlet o volnočasových aktivitách občanů v dolním centru města, u kterým vedle nakupování rezonuje i potřeba setkávání. Atmosféra se odráží na vzhledu rozvolněné zelené plochy náměstí. Geometrické tvary s motýlky a nahrazuje záhon, který připomíná loučku. Nejspíš shodou okolností mají květiny velmi podobnou barvu té, kterou nesou pozděj i kachličky OD Ještěd.

Obr. č. 28: 15. listopad 1989, Informační stěna v pasáži OD Ještěd. Zdroj: Karpaš (2004: 531)

⁸ „Proud zájmů a činností obyvatel plynoucích řečištěm tradičních cest, s peřejemi i zátokami, s ostrůvky, hrázemi i pevnými a přirozenými břehy.“ (Ročenka 2007: 56)

Popis: Na snímku je vyobrazena komunikační zeď, která se nachází v listopadu 1989 v pasáži obchodního domu Ještěd na Gottwaldově náměstí. Na snímku je vyfotografováno celkem 11 lidí, kteří si pročítají příspěvky, pobídky a hesla na žluto-oranžové zdi průchodu. Fotografie zachycuje muže i ženy. Lidé jsou oblečeni do teplých bund a kabátů, většina z nich má na hlavě pokrývku hlavy.

Znak, příslušnost: V tyto dny se z pasáže stává místo, ve kterém se ihned projevují společenské změny. Jako prvek příslušnosti jsou chápána hesla, která vypovídají o demokratickém smýšlení pisatelů. Na zdi pasáže OD Ještěd jsou sdělení jako: *Pozor, stará hra v novém obsazení!*, *Dělníci připojte se!*, *Diskuzní večery pro veřejnost 30. 11. a 1. 12. ve 20:00 S Klub Harcov.*

Interpretace: Je zřejmé, že se jedná o frekventované místo, kterým prochází lidé různé věkové kategorie, společenské třídy i názorů, což je důvodem pro umístění tohoto komunikačního prostředku právě sem. Frekventovanost průchodu dle mého není tím hlavním důvodem. Lidé se tu musí cítit svobodně. To, že se u zdi zastaví a pročítají jednotlivá sdělení, diskutují o nich s dalšími přicházejícímu nebo je dokonce sami vylepí, poukazuje na jejich odvahu a odhodlání. Do posledních polistopadových dnů není jisté, jak domácí politická situace dopadne. Lidé mohou být kdokoli vyfotografováni (jak se právě děje), což vypovídá o jejich pocitu svobody a bezpečí mezi stěnami této pasáže.

Zamýšlená funkce moderního tržiště, kterou zamýšlel Masák, se tímto naprosto vyplňuje. OD Ještěd, ačkoli je „architektonickým solitérem“ (Beneš, 2016: 127), jako stavba komunikuje se svým okolím a ovlivňuje společenské dění. Fotografie ukazuje toto místo jako otevřenou zastřešenou komunikační zónu. Jak komentuje Verl „*Ještěd byl opravdovým místem setkávání, v Liberci to bylo snad nejdůležitější sraziště. Atmosféra tam byla dobrá, to se nakonec projevilo i za revoluce v listopadu devětaosmdesátého, kdy byl Ještěd centrem komunikace celého města.*“ (Mikulička, 2016).

Domnívám se, že uvolněná atmosféra před r. 1968 se snahou o demokratizaci sehrála svoji roli v symbolice OD Ještěd. Ateliér SIAL je spojen s osobou V. Havla. Ten v uvolněném Liberci zažívá srpnovou invazi (1969) v okruhu svých přátel, kterými

jsou právě architekti SIAL. Havel popisuje význam, který mohl OD ve své době nést: „Význam SIALu, pokud vím, prvního nezávislého ateliéru u nás, nebyl jen v architektuře, ale i v tom, že se stal jedním z ohnisek společenské sebereflexe let šedesátých.... Dnes to může znít divně, ale pokud se mohly různé funkce díla či jeho infrastruktura přiznat a neskrývat se, mělo to i své hlubší celospolečenské opodstatnění,“ (Ročenka, 2007: 76). SIAL je v době Sametové revoluce (1989) jedním ze spontánně vzniklých opozičních center. I tak si myslím, že výběr komunikační zdi byl pocitovým rozhodnutím, spíše než objektivním.

Obr. č. 29: Březen 2009, fotografie z prvního dne březnové destrukce OD Ještěd. Zdroj: Machová, 2009.

Popis: Tento snímek zachycuje scénu z bourání obchodního domu Ještěd. Scéna je zaznamenána z Jánské ulice. Fotografie lze vodorovně rozdělit na dvě poloviny. Ve spodní polovině se nachází muž, který je k fotografovi zády a který sám drží fotoaparát a dokumentuje destrukci obchodního domu. Muž má na sobě teplou bundu a Reebok kšiltovku. Zbytek dolní poloviny fotografie tvoří zelená lehce průhledná látka, která je upevněna na přenosném, stavebním plotě s mřížkou. V horní polovině fotografie je zaznamenán výjev destrukce. Torzo bývalého pavilonu s textílem a módou je částečně odhaleno, jednotlivé stěny jsou „potrhány“, jiné už kompletně strženy.

Žluto-oranžové kachličky ruiny kontrastují s bílým nebem. Ke kachlům Beneš dodává, že „*vykazovaly obdivuhodnou kvalitu až do demolice objektu*“ (2016: 127).

Znak, příslušnost: Za znak je v tomto případě považován plot se značkou *Heras*. Jedná se o značku půjčovny přenosných plotů. Není zřejmé, kdo je vykonavatelem ani objednavatelem destrukce bývalého OD Ještěd. Kdo dal ke zbourání rozkaz? Kdo z něj bude mít prospěch? Bourání OD Ještěd trvá jen několik málo dní. Lidé nemají čas se stavbou jakkoli rozloučit. Celá scénérie je zakrytá zelenou sítí, téměř neprůhlednou, které zde funguje jako zábrana proti prachu. K bourání obchodního domu dochází za oponou. Liberečtí tak zažijí stav před a po, nemají příležitost destrukci vnímat postupně, a tak ani možnost ztrátu symbolu zpracovat. Na většině míst není přes plachtoví vidět, což řeší fotografové všelijak. Z místa existují snímky fotografů, kteří fotí pod plachtou nebo nad ní, kdy se pomocí betonových soklů drží plotu a drápají nad něj. Tak jako je na jedné straně plotu bourání obchodního domu oplakáváno, na druhé straně barikád je vítáno a velebeno, a to jak investory, tak i částí široké veřejnosti.

Interpretace: Fotografie lze zařadit do kategorie „*svědectví destrukce*“ (Anděl, 2004: 42). Na snímku je typický výjev z doby demolice – lidé se zastavují, pozorují, komentují, spontánně navazují kontakt s dalšími pozorujícími a hlavně, zaznamenávají proces demolice. Muž na snímku pořizuje fotografie na svůj fotoaparát. To však znamená, že si muž musel fotoaparát donést cíleně. Nejde o spontánně vytvořenou fotografii, ale o plánovaný akt. Mobilní telefony nejsou běžné jako dnes, tedy ani pořízení fotografie není výsledkem spontánního rozhodnutí. Fotografování jako akt záchrany, čili *Preservation by documentation – ochrana skrze dokumentaci* (Freiwilling, 2015: 77), přichází v tomto případě příliš pozdě. Jakoby si místní uvědomovali, co bourání Ještědu znamená, až když už probíhá. Připadá mi, že se jedná o lidský úděl (univerzálii), kdy člověk zjistí, co měl, až když to ztratí. Samozřejmě jsou i tací, kteří si možnost ztráty uvědomují již předem a participují se na záchraně objektu pomocí petic.

Obr. č. 30: Únor 2009, Červinka zakrojuje dort k příležitosti slavnostního otevření OC Forum. Zdroj: Besperát, 2009.

Popis: Na fotografii vidíme oslavu uspořádanou na počest slavnostního otevření OC Forum. Hlavním objektem na dolní polovině fotografie je dort, který je zmenšeninou dřívějšího OD Ještěd. Ten politici umožnili přes nevoli libereckých občanů a památkářů zbořit. Horní polovina fotografie zaznamenává představitele aktuální politické reprezentace volebního období za stranu ODS a ČSSD. Ve středu fotografie je politik Červinka, který zakrojuje dort za účasti investorů OC Forum. Jedná se o výjev z oslavy uspořádané k příležitosti slavnostního otevření OC Forum. V pozadí interiéru vidíme prosklené kanceláře budovy.

Znak, příslušnost: V tomto případě jsou za znak považovány osoby politických činitelů, kteří jsou v roce 2009 součástí politické moci města. Politici jsou těmi, kdo rozhodují o veřejném místě a nechávají zbourat OD Ještěd, aby na jeho místě mohlo vyrůst OC Forum. Představitelé politické strany ODS, tedy vedení města, jsou spojeni s projekty firmy Syner. Ta je hlavní stavební firmou nového obchodního centra. Jedná se o představitele stavebního lobby, kteří využívají politické moci v rozhodování o sféře veřejné, podobě veřejných míst a v neposlední řadě i veřejných financí. Hlavní roli na fotografii má pan Červinka, náměstek za kulturu, který krájí pitoreskní nápodobu

OD Ještěd. Podle jeho výrazu se zdá, že si činnost porcování užívá, což skrze fotografií působí až teatrálně. Vzadu za panem Červinkou stojí pan Dušek, europoslanec za ČSSD.

Interpretace: Tuto oslavu, tj. důvod oslavy, bychom mohli interpretovat pomocí Benešových slov: „*Na této budově si můžeme doložit konflikt zájmových řešení aktuálního vlastníka s architektonickou ideou*“ (2016: 127). Ve výstavbě OC Forum má klíčovou roli stavební firma Syner. Ta je spojována s veřejnými zmanipulovanými lobby ve spolupráci s libereckou ODS a tehdejším primátorem Kittnerem (Náš Liberec, 2016). O jednotlivých kauzách čerpání veřejných peněz městského rozpočtu informuje politický portál *Náš Liberec* (2016). Jedná se např. o opravu liberecké nemocnice (2006), rekonstrukci bazénu a lázní (2012), Mistrovství světa v klasickém lyžování (2009) spojené s výstavbou bytů, stavbu *Home Credit Areny* (2005), stavbu parkovacího domu Tesco, která je následně prodána městu (2000) nebo o onu rekultivace Soukenného náměstí (2012). Ta proběhne ve spolupráci s dodavatelem, jehož jednatelem je Kousal. Zakázky jsou z veřejných zdrojů přeplaceny a peníze tak mizí v kapsách podnikatelů a politiků (Náš Liberec, 2016). Firma Syner mimo jiné proslula i díky zmanipulování výběrových slosování (např. *Karlovarská losovačka*) v 90. letech.

Ráda bych se pozastavila nad přesunem jírovce maďalu, který byl jako solitér uprostřed dolního centra uznán za významný krajinný prvek a k jehož přemístění došlo před výstavbou OC Forum. Jírovec se nacházel za OD Ještěd, kde rostl od roku 1867. Cena tohoto krajinného prvku byla vyčíslena na 7 milionů (iDNES, 2007). Jeho umístění (díky kterému byl označen za významný krajinný prvek) a zakořenění na původním místě bylo opět přeplaceno investorem. Strom byl bez větších demonstrací přesunut. Firma musela zajistit jeho přežití, proto bylo se stromem manipulováno v ochranném obalu. Celá kauza byla pro svoji hořkosladkou komičnost přitažlivá, o čemž hovoří fakt, že strom má vlastní heslo *Liberecký jírovec: jírovec stěhovavý* na wikipedii (Wikipedie, 2019). V této akci se odráží jasně antropocentrický přístup, kdy příroda jde doslova stranou, ačkoli tu byla dávno před investorem. Strom kvůli probíhajícím pracím nemohl zakořenit. Kladně hodnotím následné rozšíření ochranného území stromu, které bylo dáno novým statutem památného stromu. Původní umístění stromu bylo odhadem v místech dnešního obchodu *New Yorker* uvnitř OC Forum

a poté je přesunut přes cestu mezi silnici a budovu OC Forum (v zatáčce ve směru k parkovišti u Kulturního domu).

Nyní je třeba napsat pár slov k formování středové částí Soukenného náměstí. Podoba laviček z 90. let (viz obr. č. 10) dle mého vypovídala o nastupujícím individualismu. Nejednalo se o lavičky pro více lidí, jak je tomu u laviček běžně. Jedinec seděl odděleně, od dalšího člověka jej dělil kus studeného betonu, který zabíral většinu tohoto sedacího objektu.

Aktuálně je náměstí otevřeným prostranstvím představujícím odpočinkovou zónu. Dle mého má parkově pojatý střed náměstí s lavičkami vynahrazovat chybějící parky ve středu města. V místě není jediný vrostlý strom, tedy ani stín. Jedinec sice může přímo vejít do zelené části náměstí, ale ostrůvky s vydlážděním udávají klikatou cestu, po které chodec musí náměstím projít.

Novou funkci místa korunují lavičky, které jsou umístěny podél parkových ostrůvků. Laviček je na tomto místě neuvěřitelných sedmdesát pět – domnívám se, že kapacita sedacích míst je výrazně naddimenzovaná a nejsou nikdy využity všechny. Soukenné náměstí je totiž i nadále spíš křižovatkou, místem průchozím, ne náměstím, kde se korzuje. Liberečtí se schází buď u radnice, nebo na terminálu Fügnerova. Firma s kontroverzními konexemi zakázku vyhrála s jiným návrhem, než který poté realizovala, což bylo znovu předmětem kritiky veřejnosti i odborníků (Reichenberg: Liberec, 2019). Osobně spatřuji absurdnost situace právě v tom, že řešení vzhledu a funkce náměstí probíhá v podání architekta a jednotlivých libereckých odborníků (architekt, historik) právě ve formě spontánně vzniklé internetové diskuze.

Současnou klíčovou stavbou Soukenného náměstí je OC Forum s obchodním řetězcem May Liberec. Jméno nabízí spojit si název místa s významem slova *forum*, zde se však nenachází žádné rovnítko. Slovo *Forum* představuje místo diskuze a volného projevu, ve kterém je možné sdělit svůj názor, ale vyslechnut názor druhých. To dle mého nemá s tímto palácem konzumu nic společného. A to zvláště, když uvážíme, že obchodní centrum vyrostlo na nevyslyšené diskuzi ze strany občanů.

Podávání petic a veřejný zájem hodnotím jako moment, kdy se liberečtí občané přihlásili k zájmu o veřejný prostor, což pro město nebylo zcela typické⁹. Označení *My Liberec* je taktéž rozporuplným pojmenováním. Nabízí se paralela s Masákovým obchodním domem *Máj* v Praze, který na rozdíl od OD Ještěd přežil dobu útoků na brutalistní architekturu 70. let¹⁰. Čteme-li „My“ po česku jako *My Liberec* nebo anglicky *My Liberec* (překlad můj Liberec), tak jako tak jde o přesný opak vlastnických vztahů. Liberec rozhodně už není libereckých občanů, místa už nepatří ani městu. Vlastníkem je holandský developerský holding, stejně jako v případě Textilany.

---

⁹ Dosavadní nezájem bylo možné vysvětlovat jako důsledek „nezakořenění“ v místech (Šolc in Nosálek, 2015). Občané nemají ve městě rodinné kořeny, protože většina jejich předků tu začala žít až po válce.

¹⁰ Stejně jako Hubáčkův OD Ještěd dopadl i Transgas v Praze (1978), Hotel Praha (1981) či Telefonní ústředna Dejvice (1982).

6 Shrnutí

Na základě historické rešerše a vizuální analýzy s interpretací bych na tomto místě ráda pojmenovala hlavní místo-tvorné principy ve vývoji obou míst. Principem je myšleno východisko, rámec, opakovaný motiv, spíše než vývojový proces založený na změně.

6.1 Shrnutí principů v místě Textilana

Klíčovým principem, který místo prostupoval, je *princip práce a pokroku*. Pracovitost a píle byly v předválečném období i v komunistické éře místa, velebené vlastnosti. Pracovitost byla v 19. století vnímána jako německá národní vlastnost. Všeříkající je šlechtický erb Liebiegových. Vedle nápisu *PER LABORER AD HONOREM* (Prací ku cti) je umístěn symbol včel. Práce v době válek, kdy v továrně nedobrovolně pracují váleční zajatci na opravě či výrobě válečné zbroje (vysílačky), je spojena s osvobozením, povznesením lidského ducha. Po druhé světové válce princip graduje a má vlastní kult. S tímto principem jde ruku v ruce zpracovávání přírodních zdrojů, tlak na neustálý pokrok a růst související s přeměnou okolí – místa, města, krajiny, potažmo environmentu (White, 1967). Textilana byla místem typickým pro zavádění pokrokových technologických novinek (zdrojů, postupů, materiálů) stejně jako sociálních projektů. S pracovitostí, která šlechtí a dělá z jedinců lepší lidi a pokrokovostí je úzce spojen *princip ideálu (vzoru) a společenské prestiže*.

Princip ideálu a vzoru představuje dle mého proces, kdy místo spoluutváří (tj. aktivně se podílí) ideál národní či ideologický, a jako takové je předkládáno jako vzor. Ideál a prestiž byly deklarovány pomocí přírodních složek, výstavby v místě (městě i krajině), péčí o své zaměstnance, autonomií a uzavřeností. Na počátku místa byla prestiž dána jeho pojmenováním po hraběnce. Na počátku 19. období Textilana bylo místo v rukou Liebiegových, rodu šlechticů z lidu, kteří po vzoru předchozích vlastníků pečovali o své zaměstnance, a nejen je. V první polovině 19. století byla továrna vedle vodního toku součástí vnímané ideální národní krajiny.

V druhé polovině tohoto století se ideál soustřeďuje do vnitřku továrny, ve které je strojový park s parním strojem v jeho srdci. V tento klíčový moment vymizela zeleň

z bezprostřední blízkosti továrny i centra města, ideál (opět spojený s rodem) se přemístil do zušlechtování krajiny okolních hor a turismu a zazelenění zaměstnanecké kolonie. Prestiž kolonie a Domoviny byla dána vyčleněním a autonomií vlastního městečka pro zaměstnance. S luxusním vybavením a okolní zelení bylo poukázáno na ideál moderního bydlení v duchu národní identity. Vlastní vily rodu byly situovány do blízkosti zámku, čili do míst světské moci. Ukázka prestiže na výstavbě byla dána i faktem, že Liebiegovi byli prvním vlastníkem automobilu (později automobilky poblíž Soukenného náměstí) – poznávacím znakem jejich vlastní výstavby byla garáž. K pojení s městskou mocí čili deklaraci moci nad městem došlo donací na výstavbu nové radnice – nejviditelnějším bodem v orientaci města. Výstavba na úpatí Jizerských hor byla motivována společenskou prestiží turismu. Stejně tak se jednalo o snahu vytvořit viditelné připomínky národních hodnot, které sloužily k hodnotové orientaci města.

V první polovině 20. století ideál národní splynul s ideálem ideologickým. Předválečná prestiž byla dána výrobou praporů a vlajek s hákovým křížem. Ty byly prostředkem, jak extrémní ideologii německé národní identity vizuálně šířit do krajiny města, měst a států. Na tyto trendy navázalo vedení znárodněného podniku po válce, který byl předkládán jako budovatelský vzor s vlastními milicemi a kolektivním sociálním zázemím, vzděláváním a volnočasovou výchovou. Vzornost podniku byla na pár dní ohrožena nápisem *Husák je vůl* umístěným na komínu – v tomto případě se místo stalo ideálem opačných hodnot, než které jím byly oficiálně propagovány. Samostatnost podniku (i přes finanční dotace státem) byla dána celoplošným pokrytím výroby. Sociální uzavřenost a zacyklení podniku připomínalo komunitu. V komunistické éře byla prestiž Textilany předkládána podílením se na výstavbě dvou zásadních objektů v místě dolního centru města, tj. nejmocnější části města. Stavbami byl obchodní dům Ještěd a Dům Kultury Liberec. Reprezentace a prestiž podniku byla vždy dána péčí o zaměstnance, se kterou je spojen *princip poskytování jistot*.

Princip jistoty definuje místo od jeho počátku (daným jménem a funkcí), kdy v dobách výstavby první manufaktury dostávají dělníci jídlo v jinak „hladovém“ Liberci. Dále princip představuje zaměstnanecké bydlení a jednotlivé benefity. Je dán uspokojením základních existenciálních potřeb zaměstnanců, které určuje např. Maslow (1943): potravinové stravenky – fyziologické potřeby, domov – ochrana

před přírodními jevy, útočiště, bezpečí, lékařské vyšetření – bezpečí, zdraví, vyplácení důchodů – naplnění potřeby úcty, poskytované vzdělávání – seberealizace (v případě dětí), zajištění budoucnosti dětí (ze strany rodičů). Během sledovaných dějin byl tento princip životních jistot několikrát narušen, což se projevilo na stávkách v místě (stávky 1842 z důvodu mechanizace továrny či hladové stávky během první světové války).

Místo během své existence vykazuje nebývalou *schopnost adaptace* na změny, což je posledním principem místa. Adaptabilita podniku se projevovala při zhoršených podmínkách doby – rychlé přeorientování na poptávané zboží, jiný sortiment zboží, levnější materiály apod. Po roce 1989, kdy bylo paradoxně „možné téměř vše“, se nedaří uplatnit tuto dosavadní schopnost. Místo přestalo představovat existenciální jistoty a došlo k propouštění zaměstnanců. Z jistoty se stala absolutní nejistota. Vyhadzov znamenal nejen hledání nové práce, ale i nového lékaře, zubaře, společenského vyžití, nové trávení volného času, nové instituce pro vzdělávání dětí apod. Stavba Textilany byla ve své poslední časové vrstvě symbolem opačným než ve vrstvách předchozích – což je dle mého důvod, proč došlo k jejímu zboření. Bourání poukazuje na nemožnost adaptace, tj. na nenalezení nových rolí místa v jejich dosavadní podobě.

6.2 Shrnutí principů v místě Soukenné náměstí

Soukenné náměstí bylo formováno odlišnými místo-tvornými principy než místo Textilana. Jako hlavní princip místa, který se projevuje i do dalších principů, spatřuji *princip dynamičnosti*.

Princip dynamičnosti je dán prvkem vody a faktem, že místo bylo a je křižovatkou – ne náměstím. Jedná se o místo, které bylo určováno tokem (vody a lidí), rychlostí pohybu (doprava) a setkáváním (soukenictví, obchod). Takto by bylo možné částečně definovat i předchozí místo Textilany. Oproti té je však dynamičnost spojená s nestálostí a setkáváním různých lidí (názorů, národností, tříd). Dynamika vody, které bylo ušetřeno horní náměstí, určovala význam tohoto místa. S její dynamikou souvisí i znečištění a kontaminace vody. Lužická Nisa a Harcovský potok byly kromě chemického znečištění pravidelně i modře zbarvené. Modrou barvu můžeme považovat za orientační, určující znak obou míst, potažmo města 19. století. Modrá byla

barvou libereckého sukna a tedy i barvou, kterou měl potok a řeka. Modrá sloužila i ke společenskému zorientování – např. Tyl, který Liberec navštívil v roce 1837, popsal scénu, kdy modrou barvu pozoroval i na rukou hráčů kulečnicku (Rudová 1969: 4). Podle modré šlo tedy rozpoznat dělníky pracující se sukem, čili společenskou třídu. Neruda poté o necelých 30 let později (1865) píše: „*Kamenice¹¹ má v řečišti svém místo vody rozpuštěnou šmolku... Modro a nic jiného než modro, sukno a nic jiného než sukno...*“ (Ruda, Technik 1980: 59-60). Voda byla ohrožujícím prvkem města (továren – pokroku) stejně jako i nového pojetí tohoto místa. Byla připomínkou minulosti, nuzných kořenů místa. Byla proto separována, koryto bylo vydlážděno a určil se její pohyb. Po 1. světové válce chtělo město započít svoji novou moderní éru. Do té bylo nutné vstoupit bez přítomnosti vody. Z fotografií SOkA Liberec (viz obrazová příloha č. 2) je patrné, že se pracovalo i přes noc, cílem bylo schovat vodu co nejrychleji a beze svědků.

Na tomto základu se Soukenné náměstí 30. let 20. století stalo náměstím obchodu a moci. Voda zároveň způsobila, že křižovatka je v dolíku, a to v dolíku mezi dvěma důležitými místy. Dynamika místa byla dána, a dle mého je tomu tak i v současnosti, rychlostí, kterou se v místech prochází/projíždí. Dle mého bylo místo určované spěchem. Až do prvních obchodnických burz bylo místo křižovatkou historických cest, které směřovaly k jiným než sem. Následně se na křižovatce díky obchodu setkávali a míjeli lidé různých společenských vrstev (dělník, mistr, obchodník), světonázorů a identit (Němec, Čech, Žid) a ideologií. Po válce mu bylo uměle dáno pomalé tempo politických přehlídek a průvodů. OD Ještěd podtrhovalo princip dynamiky (proudění, míjení se, střetávání, obchod) a stal se srazištěm města. Od 90. let místem srazů stává blízký terminál MHD.

Místo formovalo a formuje výše částečně popsaná potřeba vymezit se vůči minulosti, tento princip je nazván *princip modernity*. Vymezení se vůči vodě jako připomínce minulosti je popsáno výše. Stejný proces představuje i bourání jednotlivých domů. Soukenné náměstí mělo během své historie vždy jednu či více budov, které určovaly jeho význam (mlýn, Německý dům, obchod Brüder Bayer, Dunaj – Baťa – Palác Nisa, OD Ještěd, OC Forum) a jako takové byly osázeny symboly moci

---

¹¹ Neruda měl na mysli Lužickou Nisu.

umožňující hodnotovou orientaci v místě. S modernizací místa musela ustoupit klíčová stavba předchozí éry – kromě výše uvedené trojice staveb (dle mého právě proto, že jde o integrovanou trojici budov a ne jednotlivé stavby). Na tomto místě je třeba zmínit protiváhu horního náměstí s radnicí. Život na náměstí s radnicí v 19. století byl pomalejší, na reprezentačním místě se korzovalo, oproti tomu dole u řeky bylo chudě a kmitalo se tu. Tento protipól se částečně ztratil s výstavbou trojice paláců, se kterou se moc tříští se na tu městskou (radnice) a obchodní (dolní centrum). S komunistickým režimem se modernita a budoucnost soustřeďuje na Soukenné náměstí, zatímco náměstí u radnice představuje minulost a tradici, vůči které se chce strana vymezit. Výstavba OD Ještěd měla být stavbou, která víru v budoucnost a modernitu korunuje. Po revoluci se moc obou míst slila v jedno a místo je příkladem lobby, kdy se veřejná správa města spojí se soukromou podnikatelskou sférou.

Další princip, který jde ruku v ruce s dynamikou místa, tj. *princip adaptace*. Místo se neustále mění a přizpůsobuje změnám a symbolice na úrovni národu i státu, co do ideologií a režimů, tak i výměnám politických stran v čele města. Jestliže se jednotlivé budovy náměstí a jejich symbolika nedokážou přizpůsobit, pak musí být zbořeny. Tak je tomu i v případě OD Ještěd. Zbylé budovy jsou téměř vždy osázeny novými symboly a tím jsou adaptovány. V dnešní adaptované podobě název *Soukenné náměstí* s názvy okolních ulic působí nepatřičně a vytrženě z kontextu. Ve fyzické podobě neuchovalo nic, co by připomínalo textilní minulost místa a města.

S rychlým tempem (dynamikou) a modernitou je úzce spojena doprava, která jednoznačně udává podobu místa. Domnívám se, že i zeleň v místě značí ono moderní pojetí dolního centra. Během 19. století byla s narůstající zástavbou zeleň z místa téměř vytlačena (stejně jako v místě Textilana), zeleň představovala „luxus“ prostornosti. Do místa se vrátila až s onou skokovou přestavbou ve 30. letech 20. století.

Od té doby se v její úpravě dle mého zrcadí hodnotový diskurs dané doby. Domnívám se, že na místech lze sledovat přerod ideálu a víry v lepší budoucnost, která je situována z dřívějších klášterů do továren a následně do obchodních domů.

7 Zařazení do konceptů

Na tomto místě je třeba zařadit obě místa do výše uvedených konceptů *Místo paměti*, *paměť místa*, *identita místa* a *Place identity* (místní identita). U obou míst lze dle mého říct, že jsou i nadále místy paměti (jak je definuje Nora, 1998), jelikož jejich aktuální podoba odráží hodnoty této doby, tj. hodnoty post-modernity.

7.1 Zařazení Textilany do konceptů

Aktuální podoba území (symbolická a fyzická) odráží opak výše zmíněných principů – jedná se o jakási antonyma jejich názvů. V území nedochází k systematické práci, ačkoli je i nadále obýváno uzavřenou specifickou sociální skupinou. Tato sociální třída, která se tu setkává a bydlí, je tou nejméně prestižní, tj. nejchudší. V prázdné budově bývalé tkalcovny Blaupunkt nalézají útočiště bezdomovci, pro které je Textilana jistotou podobné jistotě v předchozích časových vrstvách. Další sociální skupinou pohybující se v území jsou sprejeři, kteří v místě nechávají vizuální stopu. Stěny Blaupunktu jsou pro ně místem zviditelnění a opět jakési prestiže, kterou udává výška a velikost nápisu. Dle mého u jedinců těchto sociálních skupin může v *místě* dojít ke vzniku *place identity*, stejně jako tomu bylo u zaměstnanců v jednotlivých časových vrstvách místa. V době bourání o uplatňování principu ideálu, který byl spojován s ideálem národním, nelze mluvit. Místo přestalo fungovat právě v době, kdy se Česko stalo opět republikou. Aktuální podoba může zrcadlit negativní vymezení vůči předchozí komunistické ideologii spojené s hodnotami post-modernity, která se projevuje v nespoutané svobodě. Území je vlastněno nadnárodní firmou, ze které plyne i těžko uchopitelná nadnárodní identita místa.

Železo-betonová budova s přezdívkou *Blaupunkt*, tj. *brownfield* se postupně součástí okolní zeleně, která podléhá *džungalizaci* (Cílek, 2006). Ta je i nadále důležitým hodnotovým prvkem. Ačkoli území lze směle označit za *industriální* či *novou divočinu* (Cílek, 2006), oproti lomům a haldám v případě Textilany nelze mluvit o druhové rozmanitosti. Dochází tu k monotónní sukcesi ruderální druhů, kde převažují společenstva R-stratégů. Neřízené zazelenění lze vnímat jako formu péče (lépe nepéče), která se projevuje v oné nespoutané svobodě. Postindustriálních ruiny poukazují na konečnost a pomíjivost lidského pachtění (Rous 2016: 170).

Území postupně získává svoji neoficiální funkci a stává se opět *místem* díky prvku zeleně, která plní roli městské divočiny. Tím, že je zelené údolí blízko sídlištěm, je místem zkratk, ale i procházek maminek s kočárky (s terénními koly) a pejskařů. Domnívám se, že právě v tomto procesu a vzhledu místa zafungovalo cosi jako *paměť místa*. Ačkoli druhové složení zeleně je jiné než před postavením první manufaktury, i tak si jsou místa podobná více než kdy jindy v historii.

Domnívám se, že i tyto druhy (z řad K-stratégů), např. habr či dub, by se do místa časem navrátily tak, jak to popisuje Sádlo (1999) na příkladu Prahy. Stejně jako na počátku 19. století je nyní místem procházek, jejich trasu a četnost lze přesně určit z vyšlapaných cest. Myslím si, že na jinou časovou vrstvu v místě nelze navazovat. Přípomínkou tovární paměti místa byl komín, který vnímám jako hlavním prvkem tvořící *genius loci* a *identitu* postindustriálních míst (Norbert-Schultz 2010). Komín je vertikálou, která vystupuje z vrstev minulých a svoji existencí se promítá i do vrstvy přítomné – tak dochází k syntéze času, ve které se skrývá ona schopnost *paměti míst*. Území dle mého nemá *identitu místa*, jelikož splňuje její kritéria stálosti a unikátnosti dle Lewické (2008). Orientace v místě (Lynch 1960) i v dějinách místa, o které mluví Alfrey a Clark (1993) je možná jen díky budově Blaupunkt a tramvajové zastávce *Textilana*. Oba názvy jsou každodenní připomínkou v žité každodenní realitě města.

7.2 Zařazení Soukenného náměstí do konceptů

Podoba Soukenného náměstí s jeho klíčovou stavbou OC Forum i nadále odráží post-moderní hodnoty, což znamená, že Soukenné náměstí nadále zůstává *místem paměti*. Unifikovaný objekt (lépe než místo) nese znaky globalizace a konzumerismu. OC Forum na Soukenném náměstí je unifikovaným, reprodukovatelným prostorem, který popírá odlišnosti. Jde o prostor, který je identický z mnoha dalšími nejen po městě, státu, ale i celém globalizovaném světě. Vlastníkem je holandský developerský holding, stejně jako v případě *Textilany*, takže i zde můžeme mluvit o nadnárodní či globální identitě.

V této chvíli by se nabízela změna názvu diplomové práce na *Proměny míst paměti: Textilana a Soukenné náměstí*, jelikož práce prokázala, že OD Ještěd je jen jednou z klíčových budov ve vývoji místa. Samotné bourání OD Ještěd je dle mého

právě procesem typickým pro toto místo (princip dynamiky a adaptace). Bourání lze označit za proces *paměti místa*. Místo bylo neustále přetvářeno vodou a během posledních 200 let i bouráním starého a výstavbou nového.

Dle mého názoru OD Ještěd splňoval obě kritéria *identity místa* (Lewicka, 2008), a to kritérium stálosti i jedinečnosti. Stálost spatřuji v onom navázání na procesy místa, ačkoli uznávám, že v žité realitě 70. let musel dům představovat naopak změnu. Mohutná stavba město zajisté dělila na příznivce a nepřátele již od dob svého vzniku. Jedinečnost byla dána moderním architektonickým provedením, napasováním OD na konkrétní podmínky a procesy místa, stejně jako i prvenstvím na poli moderního nakupování ve městě.

Myslím si, že OD Ještěd musel zmizet, jelikož byl každodenní připomínkou doby komunismu, během které dům vznikl. Bouráním OD Ještěd – připomínky kotvící komunistickou minulostí (*místo paměti*), se mohli občané a radní vůči tomuto režimu vymezit (koncept *Place identity*). A to i přes to, že v době vzniku OD představoval místo svobody a setkávání. Domnívám se, že vlna nevole spojená s demolicí OD Ještěd mohla být způsobena přijetím této minulosti a osobním vztahem k tomuto místu. OD Ještěd byl místem prvních zážitků s moderním nakupováním, jízdou na eskalátorech (Landa, 2011), stejně jako místem srazů, prvních rande v mléčném baru či prvních nákupů oblečení dle vlastního výběru. Lítost a petiční snahy proti bourání stavby byly dle mého způsobeny mimo jiné i tím, že OD byl dějištěm důležitých osobních mezníků. Jinými slovy byl místem, díky kterému došlo k vymezení jedincovu sebe-definování.

Ráda bych upozornila na *paměť místa*, která dle mého zafungovala u trojice budov palác Nisa – palác Dunaj a OD Baťa. OD Baťa je budovou, kterou v čase vnímám jako nenápadný prvek „odboje“ vůči stávající moci: Vymezení českého vůči německému v 19. století (Mrázovo dvoujazyčné železářství, česká image budovy a značky proti palácům německé národní architektury), dále síla značky, kdy po znárodnění a přejmenování na JAS byl nový název stavby proveden v podobném fontu psacího písma. Po revoluci to znamená navrácení budovy značce Baťa. V aktuální časové vrstvě se jedná o místo kanceláře Mjölka ve vrchních patrech budovy. Tuto architektonickou kancelář osobně vnímám jako subjekt stojící proti zajetým

svatebním lobby strukturám typu Syner. I v současnosti jsou zbylé dva paláce významově propojeny, jelikož patří stejnému majiteli, jehož jméno se stalo součástí „lidové slovesnosti“ Liberci (*nákup u Kendíka, Kendíkovy byty*). V minulosti byly budovy vždy osázeny stejnými mocenskými symboly.

Při bourání obou míst se projevila fascinace zkázou a nadšení pro techniku. Proces bourání Textilany byl natočen na kameru umístěnou na vršku komína. Při pozorování destrukce mohlo jít o vnitřně motivovanou potřebu rozloučit se s těmito symboly. Lítost nad bouráním se dle mého dostavila až při či po samotné destrukci. Msta nebyla před bouráním nijak zdokumentována, k tomu došlo až po destrukci při pociťování ztráty.

Orientace v místě, městě (Lynch, 1960) je ztížena výstavbou OC Forum, která nerespektuje viditelnost horizontu a ve směru od ulice Fügnerova není vidět Ještěd (Landa, 2011). Hodnotová orientace je v tomto případě rámována „*horizontem spotřebních žní*“ (Beneš, 2016: 127). Možnost vyčtení informace o dějinách místa ze vzhledu místa náměstí, o které píše Alfrey a Clark (1993), je možná pouze z názvu Soukenné náměstí a jednotlivých názvů ulic. Názvy však bez přítomnosti vodního prvku působí vytrženě z kontextu doby. Vody byla informačního rámcem obou míst. S jejím skrytím mohlo dojít jak k dezorientaci, tak i mýlce, popř. k lhostejnému vztahu k tomuto přírodnímu prvku.

Klíčovým mezníkem v dějinách obou míst (tedy v identitě a paměti), je doba před a po druhé světové válce, kdy dojde k úplné obměně obyvatel města. Tím musel být jednoznačně narušen vztah lidí k městu a jeho památkám, jelikož pováleční přistěhovalci neměli v místě žádné kořeny. Navíc město bylo protkáno připomínkami buď německé identity či dvojí identity (Německo-české). Ty pak byly systematicky vytěsněny. Jak píše Šolc v rozhovoru s Nosálkem (2015: 263) liberečtí se stále učí „*nechovat se k městu jako k cizímu, ale přijmout jej za své a chovat se podle toho*“. Město se postupně vrací k židovské a německé minulosti města.

K detabuizaci válečných a poválečných dějin dochází až od počátku 21. století, a to např. díky literatuře I. Rouse – *Tábory a válečná výroba* (2012). Více se navazuje na spolupráci s německými pamětníky, jako např. v rámci projektu Živá paměť Liberce.

Významným informačním zdrojem o jednotlivých libereckých Židech je kniha I. Engelmann (2007). V roce 2019 město Liberec navrácí paměť do míst, které se pojily s životem bývalých židovských obyvatel města. Formou je nahrazení městské dlažební kostky kostkou zlatou, která nese informaci o osudu jedince, který v místě žil či pracoval.

Domnívám se, že znalost historie obou míst většina libereckých obyvatel nezná. To by však bylo možné říct, až po bližším výzkumu na kvantitativní bázi. Ten by bylo možné propojit s kvalitativní částí zjišťující vztah (*place attachment, place identity*) a orientaci v místech v této časové vrstvě.

8 Závěr

Liberec je město, pro které je typická neustálá změna. Město bylo během svých dějin částí i vícero států, což se muselo projevit na identitě místních. Územní, ideologické a politické změny ve vedení města a státu se podepsaly na neustálé proměně sledovaných míst. Obě místa se prokázala jako body schopné transformace reagující na okolní proměny. Schopnost transformace dle mého nebyla ukončena jejich bouráním. Bourání budov dle mého poukazuje na nemožnost adaptace – na nenalezení nových rolí v jejich dosavadní podobě. Pro místo Textilany nebylo nalezeno nové oficiální funkce. Neoficiálně plní funkci městské divočiny, která v sobě odráží rámec doby – tak jak tomu u míst paměti bývá. Území (lépe než *místo*) dle mého i nadále funguje jako místo paměti, ačkoli již nemůžeme mluvit o jeho národním kritériu.

Stejně tak bourání obchodního domu OD Ještěd je jen epizodou ve vývoji tohoto místa paměti. Bourání neznamenalo konec vývoje tohoto místa paměti. Současné obchodní centrum (lépe než *místo*) je i nadále místem paměti, i přes to, že se jedná o unifikovaný prostor typický pro období post-modernity v procesu globalizace. Taktéž i „džungalizovaná“ zeleň vzniklý po Textilaně můžeme brát jako ukázkou zeleně a tedy i odraz hodnot v době post-modernity. Svobodné, neřízené rozrůstání zeleně, ve které nejsou stálé (trvalé) druhy poukazuje na hodnotu svobody, individualismu, ve kterém má péče formu volnosti. V případě OC Forum se zrcadlí hodnota spotřeby a konzumu. Obchodní centrum nese znaky globalizace a multikulturalismu, které se promítají do vlastního uzavřeného světa. Nákupní svět má oproti okolnímu světu jasná pravidla nabídky – poptávky; nákupu – prodeje; potřeby (spotřeby) – jejího ukojení.

Ačkoli liberečtí občané během bourání prokázali participaci v městském plánování, potvrdili jakousi lidskou univerzálii smutku po boji. Docenění staveb, přírody a lidí jako kdyby bylo pro lidský druh možné až potom, co tyto podněty zmizí.

Diplomová práce poukázala na možné užití vizuální analýzy v sociálním výzkumu, který se kromě kulturních znaků zaobírá i znaky přírodními. Díky vizuální analýze bylo možné zjistit vztah ke strukturám jako je příroda (přirozenost) a technika (kultura, člověk) v jednotlivých časových vrstvách. Tyto struktury vypovídají

o hodnotovém diskursu napříč časem, což je předností vizuální metody, která se nesoustřeďuje jen na aktuální časovou vrstvu. Jinými slovy, přírodní prvky (zeleň, voda) a jejich formování umocňují symboliku míst a fungují jako neoddělitelná součást míst paměti. Dále diplomová práce nastínila možné propojení konceptu *míst paměti* s konceptem *identita místa / místní identita*, které má svoji výpovědní hodnotu zvláště na území Sudet. Díky tomuto konceptuálnímu spojení došlo k rozkrývání odlišných českých a německých národních identit a hodnot, které se promítají i do environmentálně-estetického pojetí míst.

Historická rešerše prokázala, že jestliže popisujeme historii dvou míst a jejich interakci, dojde k nastínění procesů a vztahů na úrovni celého města, okolní krajiny i státu. Dle mého byla klíčová technika popisu v přítomném čase. V tom spatřuji edukační potenciál této metody (techniky).

Práce by mohla přispět novými podněty k interpretaci vývoje a vizuálního zobrazování industriálních staveb (Textilana) stejně jako veřejného prostoru v podobě formujícího se náměstí s užitým prvkem zeleně (Soukenné náměstí). Zároveň tato práce předkládá zmapovaný vývoj obou míst, který by mohl být podkladem pro jejich další formování, případně např. pro environmentální interpretaci míst.

9 Seznam použitých zdrojů:

Archivní materiály:

SOkA Liberec: Státní okresní archiv Liberec. Badatelna. *Databáze fotografií*. 19. – 21. století

Severočeské muzeum Liberec. *Sbírka pohlednic*. 19. – 21. století

Literatura:

ALFREY, Judith a Catherine CLARK. *The Landscape of Industry: Patterns of Change in the Ironbridge Gorge*. Londýn: Routledge, 1993. ISBN 0415033195.

ALTMAN, Irwin a Setha M. LOW. *Place Attachment*. New York: Plenum Press, 1992. ISBN 0306440717 9780306440717.

ANDĚL, Jaroslav. *Česká fotografie 1840 - 1950: Příběh moderního média*. Praha: KANT, 2004. ISBN 80-86217-66-3.

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých zemích starověku*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6

AUGE, Marc. *Ne-místa: úvod do antropologie super-modernosti. Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti*. Praha: CEFRES: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 119-132.

BARKER, Chris. *The Sage Dictionary of Cultural Studies*. Londýn: Sage, 2006. ISBN 978-0761973416.

BÁRTLOVÁ, Milena a Jindřich VYBÍRAL. *Budování státu: Reprezentace Československa v umění, architektuře a designu*. Praha: UMPRUM, 2015. ISBN 978-80-87989-01-2.

BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-11-3.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON, 2004. 80-86429-32-6.

BENEŠ, Ondřej. *Metody zkoumání a interpretace architektury*. Praha: ČVUT, 2016. ISBN 978-80-01-05925-8.

BERGMANOVÁ, Vlasta. *Textilana v obrazech a datech*. Liberec: Technická univerzita, 2008. ISBN 978-80-7372-399-6.

BOCK, Jiří. K počátkům Liberce a záhadné vsi Habersdorf. *Ročenka liberecké architektury*. 2011, 2011(7), 3-5.

BOCK, Jiří. *Jeřáb, Liberec III: Městská čtvrť v proměnách doby*. Liberec: Česká beseda, 2016. ISBN 978-80-86660-40-0.

CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. 2. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-86569-29-2.

CÍLEK, Václav. DRESLEROVÁ, Dagmar. HÁJEK, Pavel. POKORNÝ, Petr. SÁDLO, Jiří. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. 3. upr. vyd. Praha: Malá Skála, 2008.

CLARK, Peter. Urbánní dějiny a zelený prostor. *Lidé města*. 2010, 12(1), 135-146. Dostupné na: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/12-2010-1/urbanni-dejiny-a-zeleny-prostor.html>)

CULEK, Martin. *Biogeografické regiony České republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6693-9.

ČERMÁKOVÁ, Aneta. *Potenciální využití obchodního střediska Ještěd v Liberci*. Liberec, 2011. Diplomová práce. Technická univerzita, Fakulta umění a architektury.

DADEJÍK, Ondřej a Karel Stibral. *Krása, krajina, příroda I.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí*. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-807-3632-861.

DOBROVOLNÁ, Martina. *Sociální konstrukce holocaustu jako místa paměti a místa samozřejmosti*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

DOUDOVÁ, Helena. *Obchodní středisko Ještěd*. KLÍMA, Petr. *Kotvy máje – České obchodní domy 1965–1975*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2011, XX str. ISBN 978-80-86863-40-5.

ENGELMANN, Isa. *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Liberec: Kruh autorů Liberecka, 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

FAKTOROVÁ, Veronika a Karel STIBRAL. *Počátky estetického ocenění a uměleckého zobrazování industriální krajiny*. MALURA, Jan a Martin TOMÁŠEK. *Příroda vs. industriál: Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, 41 - 84. ISBN 978-80-7464-864-9.

FARSKÝ, Kamil. *Hydrologická charakteristika území*. BEJČEK, Pavel. *Voda blízko nás*. Liberec: Náš kraj, 2015, str. 14 – 15. ISBN 978-80-86660-38-7.

FERENČUHOVÁ, Slavomíra. *Meno, mesto, vec: Urbánne plánovanie v sociológii mesta a prípad (post)socialistického Brna*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5583-4.

FRAGNER, Benjamin, Eva DVOŘÁKOVÁ, Pavel FRYČ a Tomáš ŠENBERGER. *Industriál - paměť - východiska*. Praha: Titanic, 2007. ISBN 978-80-86652-33-7.

FREIWILLIG, Petr. Bourání paměti: zpráva o pokračujícím ztenčování industriální kulturní vrstvy v Libereckém kraji, léta 2010-2015. *Fontes Nissae. Prameny Nisy*. 2015, 16 (2), 68-78.

FRELICH, Jiří. V českých městech žijí skoro tři čtvrtiny obyvatelstva. *Statistika & My*. 2012, 2012(4), 26-27.

GEHL, Jan. *Města pro lidi*. Brno: Partnerství, 2012. ISBN 978-80-260-2080-6.

GIBAS, Petr. Fenomenologie prostoru: O geografii místa, krajiny i nepřítomnosti. OSMAN, Robert a Roman MATOUŠEK. *Prostor(y) geografie*. Praha: Karolinum, 2014, s. 231-249. ISBN 987-80-246-2733-5.

GIBAS, Petr, Petr VAŠÁT a Markéta POLÁKOVÁ. Mezi taktikou a afektem, ne-místem a místem: Vizuální analýza každodenní geografie osob bez domova. *Sociologický Časopis*. 2017, 53 (4), 533-564.

GIERYN, Thomas F. A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*. 2000, 2000(26), 463-496.

GIFFORD, Robert. Environmental Psychology Matters. *Annual Review of Psychology*. 2014, 2014(65), 541-579.

GOJDA, Martin. *Archeologie krajiny: Vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0780-6.

GOUVEIA, Anna Paula S., Priscila Lena FARIAS a Patricia GATTO. Letters and cities: Reading the urban environment with the help of perception theories. *Visual Communication*. 2009, 8(3), 339-348.

HÁJEK, Pavel. *Česká krajina a baroko*. Praha: Malá Skála, 2003. ISBN 80-902777-6-4.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. 1. vydání. Praha: SLON, 2010.

HERNÁNDEZ, Bernardo, Carmen M. HIDALGO, Esther M. SALAZAR-LAPLACE a Stephany HESS. Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*. 2007, 27(4), 310-319.

HLAVAČKA, Milan. Místa paměti. ČECHUROVÁ, Jana. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 602–609. ISBN 978-80-7422-309-9.

HLEDÍKOVÁ, Magdalena. *Několik environmentálních pohledů na město*. 2009, 69-92, in: FERENČUHOVÁ a kol.: *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009.

HODÚLOVÁ, Tereza. *Identita místa: Případová studie sídliště Solidarita*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze

HOUŽVIČKA, VÁCLAV. Otisky historie ve vědomí obyvatel pohraničí západních Čech (v kontextu česko-německých vztahů) – Dějiny jako zdroj regionální identity. HOUŽVIČKA, Václav a Lukáš NOVOTNÝ. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický Ústav Akad. věd ČR, 2007, s. 15-48. ISBN 978-80-7330-109-5.

CHYTRÝ, Milan. KUČERA, Tomáš. KOČÍ Martin. Katalog biotopů České republiky: interpretační příručka k evropským programům Natura 2000 a Smaragd. Praha: AOPK ČR, 2001.

JÄKL, Gilbert. Tramvajová doprava v letech 1907 – 1921. *Ročenka liberecké architektury*. 2007, 2007(3), 33 – 35.

JILEMNICKÁ, Jana. *Každodenní život německého obyvatelstva v Liberci za 1. světové války*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

KARPAŠ, Roman, Jan MOHR a Pavel VURSTA. *Kouzlo starých pohlednic Liberecka*. Liberec: KNIHY 555, 1997. ISBN 80-238-1496-6.

- KARPAŠ, Roman. *Knihy o Liberci. 2.* Liberec: Dialog, 2004. ISBN 80-86761-13-4.
- KLVAČ, Pavel. *Člověk, krajina, krajinný ráz.* Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, katedra environmentálních studií, 2009. ISBN 978-80-210-5090-7.
- KOHÁK, Erazim. *Domov a dálava: Kulturní totožnost a obecné lidství v české filosofii. 2.* Praha: Filosofia, 2010. ISBN 978-80-7007-340-7.
- KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914.* Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1.
- KŘIVÁNKOVÁ, Andrea. *Zeleň nebo beton?: Postoje starousedlíků a novousedlíků ke změnám horní Bystrce.* Brno, 2017. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- LÁBUS, Václav. Německé stopy v současné toponymii Jizerských hor. DAVID, Jaroslav. *Toponyma: Kulturní dědictví a paměť míst.* Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, s. 116 – 133. ISBN 9788074648343.
- LANDA, Filip. Socialistický Liberec a technokraticky pojatý střed 1945–1990. UMLAUF, Václav. *Střed Liberce v proměnách staletí.* Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011, s. 101-134. ISBN 978-80-7372-804-5.
- LAPINTIE, Kimmo. Modalities of Urban Space. *Planning Theory.* 2007, **6**(1), 36-51.
- LEFEBVRE, Henri. *The Production of Space.* Oxford: Blackwell, 1991. ISBN 0-631-14048-4.
- LEWICKA, Maria. Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology.* 2008, (28), 209-231.
- LUPTÁK BURZOVÁ, Petra. DVOŘÁKOVÁ, Ilona. HEJNAL Ondřej. RŮŽIČKA, Michal. TOUŠEK, Ladislav. Paměť a prostor: Reprezentační strategie vzpomínání v postindustriálním městě. *Sociální studia,* 2014, roč. 10, č. 4, s. 107-126.

- LYNCH, Kevin. *The Image of the City*. MIT Press, 1960. ISBN 978-0262620017.
- MARTUCCELLI, Danilo. *Sociologie modernity: Itinerář 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-145-1
- MASLOW, Abraham H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943, 1943/50, 370-396.
- MOHR, Jan. Soukenné náměstí. *Ročenka liberecké architektury*. 2005, 2005(1), 44-47.
- MÜLLER, Karel B. Formování pozitivních identit mezi minulostí a budoucností. Příspěvek k projektu evropské identity. *Sociologický Časopis*. 2007, 43(4), 785-807.
- NIESNER, Tomáš. *Vymezení konceptu place attachment*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. Problematika míst. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 7-31. ISBN 80-902196-3-2.
- NORBERG-SCHULTZ, Christian. *Genius loci*. 2. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- NOSÁLEK, Petr. *Místa Paměti národa: Post Bellum*. Praha: Jota, 2015. ISBN 978-80-7462-827-6.
- NOVOTNÁ, Barbora. Panelák jako symbol. *Sociální studia*. 2010, 2010(3), 127-131.
- NOVOTNÁ, Barbora. *Sídliště jako postsocialistický symbol i milovaný domov*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- ORWELL, George. *1984*. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-7309-002-3.

PAŘÍZKOVÁ, Kateřina. *Kulturní a estetický rámeček pojmu krajinný ráz*. Brno, 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

PROCHÁZKOVÁ, Lenka. Česká toponyma ve spojených státech amerických se zvláštním zřetelem k českému Chicagu. DAVID, Jaroslav. *Toponyma: Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, s. 180 – 191. ISBN 9788074648343.

PROSHANSKY, Harold M. The City and Self-Identity. *Environment and Behavior*, 1978, roč. 10, č. 2, s. 147–169.

PROSHANSKY, Harold M., Abbe K. FABIAN a Robert KAMINOFF. Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*. 1983, 3(1), 57-83.

Ročenka liberecké architektury. 2007, 2007(3), 55 – 58

Ročenka liberecké architektury. 2009, 2009(5), 55 – 58

ROUS, Ivan. *Liberecké podzemí*. Liberec: Kalendář Liberecka s.r.o, 2009. ISBN 80-87213-04-9.

ROUS, Ivan. *Postindustriál*. Liberec: KNIHY 555, 2016. ISBN 978-80-86660-41-7.

ROUS, Ivan. *Tábory a válečná výroba*. Liberec: Kalendář Liberecka s.r.o, 2012. ISBN 80-87213-10-0.

ROUS, Ivan. Protipovodňová opatření a lokální ochrana před velkou vodou v minulosti. BEJČEK, Pavel. *Voda blízko nás*. Liberec: Náš kraj, 2015, str. 40 – 44. ISBN 978-80-86660-38-7.

RUDA, Vladimír. Počátky textilního průmyslu v Liberci. In *Zprávy české besedy: sborník krajského sdružení rodáků a přátel Liberecka*, Liberec, 1973.

RUDA, Vladimír a Svatopluk TECHNIK. *Liberec minulosti a současnosti*. 2. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1980.

RUDOVÁ, Hana. *Šest představitelů české kultury o Liberci*. Liberec: Česká beseda, 1969.

ŘEHÁČEK, Marek. *Liberecké zajímavosti: Kniha třetí*. Liberec: Petr Polda, 2011. ISBN 978-80-90-5590-0-4.

ŘEHÁKOVÁ, Blanka a Klára VLACHOVÁ. *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě*. *Sociologický Časopis*. 2004, 40(4), 489–508.

SÁDLO, Jiří. *Land use čili k čemu jsou haldy lidem*. KRINKE, Lukáš, ed. *Haldy/Arizona: Pozůstatky důlní činnosti v okolí Kladna: dobře, nebo špatně?*. Kladno: Hornický skanzen Mayrau ve Vinařicích u Kladna, 2006, s. 27-31. ISBN 8023999885.

SÁDLO, Jiří. *Duše krajiny*. *Geografické rozhledy*. 2009, 8(4), 2-3.

SEMIAN, Michal. *Regionální identita Českého ráje*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova.

SOSNOVCOVÁ, Eva. *Vladimír Grégr a architektura mezi dvěma světovými válkami v ČSR*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

SPIRN, Anne W. *Městská příroda a urbanismus: obnovování velké tradice*. 1985. In: KŮSOVÁ, Petra a Karel MAIER. *Urbanistická čítanka 1.: Vybrané texty urbanistické literatury XX. století*. Praha: ČKA, 2000. ISBN 80-902735-8-0

SÝKOROVÁ, Jarmila. *Rostlinstvo*. BEJČEK, Pavel. *Voda blízko nás*. Liberec: Náš kraj, 2015, str. 12 – 14. ISBN 978-80-86660-38-7.

SZALÓ, Csaba. *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. *Sociální studia*. 2006, 3(1), 145–160.

SZTOMPKA, Piotr. *Vizuální sociologie: fotografie jako výzkumná metoda*. Praha: Slon, 2007. 978-80-86429-77-9.

ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti. *Sociální studia*. 2004 (2), 79-91.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Sial*. Praha: Arbor vitae, 2010. ISBN 978-80-87184-41-9.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“. *Sociální studia*. 2010 (1), 59-87.

TALLER, Ivan. *Čtení kratochvilné o starém Liberci I*. Liberec: Kalendář Liberecka, 1996.

TALLER, Ivan. *Čtení kratochvilné o starém Liberci II.*, Liberec: Kalendář Liberecka, 1997.

TECHNIK, Svatopluk. *Jak se mění Liberec*. Liberec: Česká beseda, 1969.

TERRAY, Emmanuel. Berlín: křižovatka pamětí. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 119-132.

TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.

TUAN, Yi-fu. *Space and Place: The Perspective of Experience*. 7. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977. ISBN 0-8166-3877-2.

VÁVRA, Jaroslav. Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa. *Geografie*. 2010, 115(4), 461-478.

VONKA, Martin. *Tovární komíny: funkce, konstrukce, architektura*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2014. ISBN 978-80-01-05566-3.

WHITE, Lynn. The Historical Roots of our Ecological Crisis. *Science*, 1967 (155), 1203-1207.

ZEMAN, Jaroslav. LIBEREC: Urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky. Liberec: KNIHY 555, 2011. ISBN 978-80-86660-33-2.

ZICH, František. Regionální identita obyvatel Euroregionu Nisa: sborník příspěvků z Konference „Evropská, národní, či regionální identita?. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003. ISBN 80-7330-039-7.

Internetové zdroje:

BESPERÁT, Ondřej. Foto: Obchodní dům Ještěd v Liberci před demolicí. *Aktuálně.cz* [online]. 2009 [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/obchodni-dum-jested-v-liberci-pred-demolici/r~i:photo:240667/>

ČANDOVÁ, Barbora. Kýč. In: *MedKult* [online]. 2019 [cit. 2019-12-11]. Dostupné z: <http://medkult.upmedia.cz/Keywords/kyc/>

CÍLEK, Václav. Čaj pro třetího: Co jste udělali s naší krajinou? *IVysílání* [online]. 2006 [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1098523484-caj-pro-tretiho/306295350040009/titulky>

iDNES. V Liberci přestěhovali kvůli obchodům 150letý kaštan. *IDNES.cz* [online]. 2007, (12. 3. 2007) [cit. 2019-12-12]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/archiv/v-liberci-prestehovali-kvuli-obchodum-150lety-kastan.A070312_172903_zajimavosti_mia

KODA: *Komínová databáze* [online]. 2019. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <http://koda.kominari.cz/>

KUČERA, Zdeněk. Jak vnímáme krajinu a její paměť. *Geografické rozhledy* [online]. 2009, 8(4), 6–7 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/685/pdf>

Liberec: Reichenberg. "Linka" automobilového průmyslu v Liberci. *LIBEREC: REICHENBERG: Architektura na severu Čech*. [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <http://liberec-reichenberg.net/clanky/cist/nazev/59-linka-automobiloveho-prumyslu-v-liberci>

Liberec: Reichenberg. Pár poznámek k rekonstrukci Soukenného náměstí. *LIBEREC:REICHENBERG: Architektura na severu Čech* [online]. 2012. [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <http://liberec-reichenberg.net/clanky/cist/nazev/61-par-poznamek-k-rekonstrukci-soukenneho-namesti>

Liberec: Reichenberg. Diskuze: Přestavba libereckých náměstí. *LIBEREC: REICHENBERG* [online]. [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <http://liberec-reichenberg.net/diskuze/cist/nazev/8-prestavba-libereckych-namesti/reakce/97>

LUBAS, Miloslav. Proti novému náměstí v Liberci se žene vlna odporu. Je tam 75 laviček. *IDNES.cz* [online]. 2012, (5. 12. 2012) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/kontroverzni-rekonstrukce-namesti.A121205_175224_liberec-zpravy_ddt

LUBAS, Miloslav. Na náměstí za 18 milionů se drolí dlažba. Na vině je radlice, říká Syner. *IDNES.cz* [online]. 2013, (1. 2. 2013) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/na-soukennem-namesti-v-liberci-se-droli-dlazba.A130201_083225_liberec-zpravy_tm

MACHOVÁ, Martina. Památka nepamátka, obchodní dům Ještěd mizí ze světa. *Aktuálně.cz* [online]. 2009, 2009(25. 3. 2009) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/ceska-ekonomika/pamatka-nepamatka-obchodni-dum-jested-mizi-ze-sveta/r~i:article:632865/>

MapoMat. *Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky* [online]. 2019. [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <http://webgis.nature.cz/mapomat/>.

Marushka: Liberec [online]. Staré mapy. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://marushkapub.liberec.cz/default.aspx?themeid=2>

MIKULIČKA, Jan. S komunisty jsem si užil, vzpomíná ředitel obchodního domu Ještěd. *IDNES.cz* [online]. 2016, (8. 6. 2016) [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/liberec/zpravy/povidani-s-autorem-sloganu-jeste-jdu-do-jestedu-janem-verlem.A160708_155300_liberec-zpravy_tm

Náš Liberec. *Náš Liberec* [online]. 2016 [cit. 2019-12-12]. Dostupné z: <https://www.nasliberec.cz/>

Online sbírky Moravské galerie. Otevření obchodního domu Ještěd, Pavel Štecha. *Moravská galerie* [online]. 2019. [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_10152

Památkový katalog. Obchodní dům Ještěd. *Památkový katalog* [online]. 2015 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/obchodni-dum-jested-18010583>

PAVLÍČKOVÁ, Jana. Liebiegovo městečko se možná stane památkovou zónou. *Liberecký deník.cz*. [online]. 2017, (14. 3. 2017). [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://liberecky.denik.cz/zpravy_region/libiegovo-mestecko-se-mozna-stane-pamatkovou-zonou-20170314.html

PAVLÍČKOVÁ, Jana. Pozemky po Textilaně město nechce, může je koupit kdokoliv. *IDNES.cz* [online]. 2018, (10. 9. 2018) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/liberec/zpravy/liberec-pozemky-textilana-mesto-nekoupí.A180910_102600_liberec-zpravy_jape

POKORNÝ, Pavel. Rok 1968, 1969 a kdo byl v Liberci vůl. In: *Blog iDNES: Pavel Pokorný blog* [online]. [cit. 2019-11-17]. 2008. Dostupné z: <https://pavelpokorny.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=47318>

PROCHÁZKA, Vladimír. První česká himalájská expedice. *Hory info* [online]. [cit. 2019-11-17]. 2009. Dostupné z: <https://www.horyinfo.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2009100011>

PROKOPOVÁ, Milada. Pláň po Textilaně už deset let zarůstá křovím. Majitel tam chce byty nebo park. *IDNES.cz* [online]. 7. 6. 2015 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/liberec/zpravy/co-s-plani-po-liberecke-textilane-byty-kancelare-nebo-vedecky-park.A150707_162817_liberec-zpravy_tml

REJSKOVÁ, Petra. Kino Lípa si stěžuje na malou návštěvnost. *Liberecký deník* [online]. 2009, (23. 3. 2009) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://liberecky.denik.cz/zpravy_region/kino-lipa-si-stezuje-na-malou-navstevnost20090323.html

SÁDLO, Jiří. Co bude, až spadne: Katastrofický scénář vývoje Prahy bez lidí. *Vesmír* [online]. 1999, 1999(3) [cit. 2019-12-11]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1999/cislo-3/co-bude-az-spadne.html>

Statutární město Liberec. Veřejná zeleň v Liberci. *Liberec.cz* [online]. 2019. [cit. 2019-11-07]. Dostupné z: <https://www.liberec.cz/> (<https://www.liberec.cz/cz/magistrat-radnice/odborny-magistratu/odbor-spravy-verejneho-majetku/oddeleni-komunalnich-sluzeb-ekologie-verejne-zelene/dokumenty/verejna-zelen-ve-meste-liberci.html>)

Statutární město Liberec. Významné krajinné prvky. *Liberec.cz* [online]. 2019. [cit. 2019-11-07]. Dostupné z: *Statutární město Liberec* [online]. [cit. 2019-11-07]. Dostupné z: <https://www.liberec.cz/> (<https://www.liberec.cz/cz/prakticke-informace/zivotni-prostredi/vyznamne-krajinne-prvky/seznam-vkp/rybnik-textilany.html>)

Statutární město Liberec. Územní plánování. *Liberec.cz* [online]. 2019. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.liberec.cz/cz/prakticke-informace/uzemni-planovani/>

Spolek za estetiku ve veřejném prostoru, Zlatá něha. *Galerie umění ve veřejném prostoru Liberce a Jablonce nad Nisou* [online]. [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <http://www.spoleksevp.cz/> <http://www.spoleksevp.cz/picture.php?/123/search/92>

United Nations. *The World's Cities in 2016* [online]. United Nations, 2016 [cit. 2019-11-17]. ISBN 978-92-1-151549-7. Dostupné z: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf

VÁVRA, Aleš. V letité díře po liberecké Textilaně budou byty. *Liberecký deník* [online]. 2008, (8. 8. 2008) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://liberecky.denik.cz/zpravy_region/v-letite-dire-po-liberecke-textilane-budou-byty.html

VRABEC, Jan. Obchodní dům Ještěd zmizí těsně po skončení mistrovství v lyžování. *Liberecký deník* [online]. 2008, (7. 11. 2008) [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://liberecky.denik.cz/zpravy_region/obchodni-dum-jested-zmizi-tesne-po-skonceni-mistro.html

Wikipedie. Liberecký jírovec. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2019. [cit. 2019-11-09]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Libereck%C3%BD_j%C3%ADrovec

Wikipedie. Pelargonie. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2019. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pelargonie>

Wikipedie. Ještěd (obchodní dům), Pohled na obchodní dům od Soukenného náměstí. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2019. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Je%C5%A1t%C4%9Bd_\(obchodn%C3%AD_d%C5%AFm\)#/media/Soubor:Liberec,_Soukenn%C3%A9_n%C3%A1m%C4%9Bst%C3%AD,_O_D_Je%C5%A1t%C4%9Bd.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Je%C5%A1t%C4%9Bd_(obchodn%C3%AD_d%C5%AFm)#/media/Soubor:Liberec,_Soukenn%C3%A9_n%C3%A1m%C4%9Bst%C3%AD,_O_D_Je%C5%A1t%C4%9Bd.jpg)

Jmenný rejstřík

Alfrey, J.	17, 110, 112	Fragner, B.	42
Albrecht z Valdštejna	33	Freiwillig, P.	38, 99
Altman, I.	18	Frelich, J.	17
Anděl, J.	37, 39, 99	Gehl, J.	18
Assmann, J.	21, 22	Gibas, P.	23, 37
Auge, M.	23	Gieryn, T. F.	16, 18
Barker, Ch.	18	Gifford, R.	25
Bauman, Z.	36	Gojda, M.	17
Bártlová, M.	73, 77, 92, 95	Gouveia, A. P.	25
Beck, U.	36	Hájek, P.	17
Beneš, O.	97, 99, 101, 112	Halbwachs, M.	21, 22
Bergmanová, V.	33, 40, 42 – 52, 54, 55 – 57, 60, 61, 63, 65, 73, 78,	Havel V.	35, 98
Besperát, O.	100	Hernández, B.	25
Bock, J.	32, 44 – 46, 49, 52, 57, 60, 86	Hitler, A.	50, 71
Bonté	68	Hlavačka, M.	21, 23
Cílek, V.	16, 17, 20, 100	Hledíková, M.	18,
Clark, C.	17, 110, 112	Hodúlová, T.	24
Clark, P.	17	Houžvička, V.	22
Culek, M.	27, 28	Hubáček, K.	54, 95
Čandová, B.	93	Chytrý, M.	30, 31
Čermáková, A.	60	Jákl, G.	48
Červinka, O.	100, 101	Jilemnická, J.	48
Dadejík, O.	16	Karpaš, R.	32, 42, 43, 46, 48 – 51, 54 – 57, 96
Dobrovolná, M.	23	Kendík, A.	57, 112
Doudová H.	60	Kittner, J.	101
Dušek, R.	101	Klinger, F.	85
Engelmann, I.	84, 113	Klvač, P.	17
Faktorová, V.	43	Kohák, E.	26, 82
Farský, K.	64, 65	Kořalka, J.	42
Ferenčuhová, S.	20, 23, 24	Kousal, R.	59, 60, 101
		Königstein, R.	84
		Křivánková, A.	25

Kučera, Z.	16	Pokorný, P.	75
Kühn, M.	47	Prohansky, H. M.	25
Landa, F.	111, 112	Procházková, L.	66
Lábus, V.	91	Prokopová, M.	61
Lapintie, K.	16	Rejsková, P.	60
Lefebvre, H.	18		32, 35, 40, 42, 43,
Lewicka, M.	18, 20, 24, 25, 110, 111	Rous, I.	44, 46, 50, 51, 54, 66, 70, 73, 79, 109,
Liebieg, J.	41 – 45	Ruda, V.	33, 41, 42, 43, 45, 46, 53, 82, 107, 136
Liebieg, H.	47 – 48	Rudová, H.	107
Liebieg, T.	47 – 50	Řeháček, M.	43
Löw, M.	85	Řeháková, B.	26
Lubas, M.	60	Sádlo, J.	19, 20, 110
Lupták Burzová, P.	22, 23,	Semian, M.	25
Lynch, K.	19, 23, 24, 110, 112	Sitte, C.	82
Machová, M.	59, 60, 98	Sosnovcová, E.	26, 27
Martuccelli	36	Spirn, A. W.	17
Masák, M.	54, 95, 97, 103	Stíbrál, K.	16, 43, 63, 65
Maslow	105	Sýkorová, J.	29
Mikulička, J.	97	Szaló, C.	24 - 26
Mohr, J.	40	Sztompka, P.	37
Moulis, J.	54, 96	Štětka, V.	39
Mráz, J.	82, 84, 85, 111	Švácha, R.	54
Müller, K. B.	24	Šmídová, O.	36, 37
Němcová, B.	43	Taller, I.	40, 44, 45
Neruda, J.	68, 107		33, 41 – 43, 45, 46,
Niesner, T.	25, 35	Technik, S.	52, 53, 68, 81, 82, 107, 136
Nora, P.	9, 11, 15, 21 – 23, 26, 46, 85	Terray, E.	23
Norberg-Schultz, Ch.	19, 24, 110	Trampota, T.	34
Nosálek, P.	51, 103, 112	Tuan, Y.	16, 18
Novotná, B.	22, 23	Tyl, J. K.	107
Novotný, J.	82	Vávra, A.	61
Orwell, G.	22	Vávra, J.	24, 35
Pařízková, K.	27	Vitruvius	18
Pavličková, J.	61, 62	Vlachová, K.	26

Vojtěchovská, M.	34
Vonka, M.	44
Vybíral, J.	73, 77, 92, 95
White	104
Zeman, J.	27, 32, 33, 42, 43, 45, 47 – 49, 54, 58, 59, 67, 69, 84,
Zich, F.	25

Seznam příloh

Seznam textových příloh:

Text č. 1: *Neruda o Liberci z roku 1865* (odkaz na str. 43, 67)

Text č. 2: *Dobový inzerát z 13. a 16. října 1938* (odkaz na str. 51)

Text č. 3: *Liberecký horolezec Vladimír Procházka ml. o expedici svého otce* (odkaz na str. 76)

Text č. 4: *E-mailová korespondence s Vlastimilou Bergmanovou z 12. 6. 2019* (odkaz na str. 78)

Text č. 5: *Vyjádření ochránce práv Otakara Motejla po demolici v květnu 2009* (odkaz na str. 59)

Seznam obrazových příloh:

Obrazová příloha č. 1: Časosběrné snímky od Prof. Klingera, 1. 4. 1932 – 17. 8. 1933, foceno z paláce Nisa. (odkaz na str. 84)

Obrazová příloha č. 2: Zatrubňování Harcovského potoka, 30. léta 20. stol. (odkaz na str. 106)

Obrazová příloha č. 3: Cesta k Náměstí Pod Branou, Klicperova ulice, 2019.

Obrazová příloha č. 4: Náměstí Pod Branou, 2019

Obrazová příloha č. 5: Pomník padlým v 1. světové válce, Liebiegovo městečko, 2019.

Obrazová příloha č. 6: Budova Blaupunkt, území Textilany, 2019.

Obrazová příloha č. 7: Území Textilany s vyšlapanými cestičkami od chodců, 2019.

Obrazová příloha č. 8: Soukenné náměstí s palácem Nisa, 2019.

Obrazová příloha č. 9: Palác Dunaj na Soukenném náměstí, 2019

Obrazová příloha č. 10: Forum (po levé straně) od terminálu MHD Fügnerova, po pravé straně OC Delta, 2019.

Obrazová příloha č. 11: Vstup do OC Forum ze Soukenného náměstí, 2019

Obrazová příloha č. 12: Úprava středu Soukenného náměstí, 2019.

Seznam mapových příloh:

Mapa č. 1: Území Textilany v Císařském mapování r. 1843

Mapa č. 2: Území Soukenného náměstí v Císařském mapování r. 1843

Mapa č. 3: Území Textilany r. 2003, 2006, 2012 a 2015.

Mapa č. 4: Soukenné náměstí 2003, 2015.

Mapa č. 5: Území Textilany (3) s širším okolím: Terminál MHD Fügnerova (1), Liebiegovo městečko (2), Domovina (4).

Mapa č. 6: Soukenné náměstí (4) s okolím: Soutok Harcovského potoka a Lužické Nisy (1), Náměstí E. Beneše (2), území Textilany (3), OC Forum (5)

Seznam příloh tabulek:

Tabulka č. 1: *Aktuální a historické názvy ulic v okolí obou míst.*

Přílohy

Textové přílohy:

Text č. 1: Neruda o Liberci z roku 186. Zdroj: Ruda a Technik, 1980: 59-60

„Nepříjemný je Liberec jako málokteré město... Lidé tu vypadají jako marinovaní ouhoři, místo domů jsou zde jen barvírny, Kamenice (myšleno Lužická Nisa) má v řečišti svém místo vody rozpuštěnou šmolku... Modro a nic jiného než modro, sukno a nic jiného než sukno... Kdosi vyličil, že Liberec vypadá jakoby byl někdo dal pyšné paláce a mizerné chatrče do jednoho pytle a pak vše vysypal, ať to padne kam to padne. Pravda. chatrčí je tu dost, ale pravých paláců jsem neviděl! Ostatní domy jsou zase jen továrnami, jeden jako druhý...několik set stejných modelů a dohromady jmenuje se to Liberec. ... (Liberec) má přece pro svoji roztroušenost a nepravidelnost zcela jen ráz venkovského, a sice pohorského městečka. Právě tak jak pohorské vesnice roztrušují budovy své po stráních zcela bez pravidel, stavěli liberečtí továrnici po nížinách, jak je napadlo. ... Továrny potřebují světla, nepřiléhají rády k budovám jiným a každou stranu továrny počtili Liberečané hned jménem ulice. ... Rovněž těžko určit, je-li Liberec nyní opravdu bohat, poslední doba všeobecných továrnických úpadků dosti mnoho mu as ublížila. Tolik je ale jisto, že jsem nikde neviděl takové množství otrhaných dětí jako v Liberci.“

Text č. 2: Dobový inzerát z 13. a 16. října 1938. Zdroj: Engelmann, 2007: 174

„Velkoobchod s vínem a výroba likéru, založeno 1854, s pevným kmenem odběratelů, v nejlepším stavu je okamžitě na prodej, a to s domem nebo i bez domu... Dotazy a informace řiďte na: Eduard Soyaka syn, velkoobchod s vínem, Liberec, Barvířská 15.“

Text č. 3: Liberecký horolezec Vladimír Procházka ml. o expedici svého otce Vladimíra Procházky st. (Chrousta). Zdroj: Procházka, 2009

„Nějak na přelomu září – října 1969, kdy na A IV kulminoval boj o vrchol, si mne „podala“ STB, že prý jsem na vysoký komín n.p. Textilana načmáral Husák je

vůl! Velký nápis se tam objevil v noci z 20. na 21. srpna 1969. Soudruzi byli vzteky bez sebe, Textilana expedici poskytla oblečení a nákladák – a teď tohle! Když jsme s bráchou doprovázeli na letiště kamarády z Expedice Peru 1970, vstříc jejich osudu, Milan Náhlovský mi řekl 'Dej si bacha, ještě jdou po tobě! Textilana nám na výpravu nabízela dvakrát tolik hadrů, když jim řeknem' kdo to tam namaloval.' A měl jsem to na talíři ještě nedlouho před Semišem!“ (Procházka, 2009)

Text č. 4: E-mailová korespondence s Vlastimilou Bergmanovou z 12. 6. 2019

(E-mail navazuje na dotaz ohledně zaslání fotografií z knihy v lepší kvalitě): „*Bourání 5. března 2005 - taktéž můj archiv - pro velkou část bývalých zaměstnanců Textilany bylo bourání komínu symbolickou tečkou za historií továrny a jakýmsi rozloučením, podotýkám, velmi smutným.*“

Text č. 5: Vyjádření ochránce práv Otakara Motejla po demolici v květnu 2009: „*V souvislosti s případem libereckého obchodního domu Tesco veřejný ochránce práv doporučuje, aby demolici významných objektů, které se staly součástí vzhledu města, vždy předcházela vážná debata s odbornou i laickou veřejností. Z reakce na připravovanou a z části již zahájenou demolici stavby v Liberci je zřejmé, že část veřejnosti přijala budovu obchodního domu jako svým způsobem unikátní ztvárnění obchodních prostor své doby, které by mělo být zachováno. Z celé řady podobných případů, jako je záležitost libereckého obchodního domu Tesco, je zřetelně vidět, že se lidé stále více zajímají o prostředí, v němž žijí, více si uvědomují kulturní kontext a tradiční hodnoty.*“ (Ročenka Liberecké architektury 2009: 79).

Obrázové přílohy:

15. November 1932.

Prof. Franz Klinger.

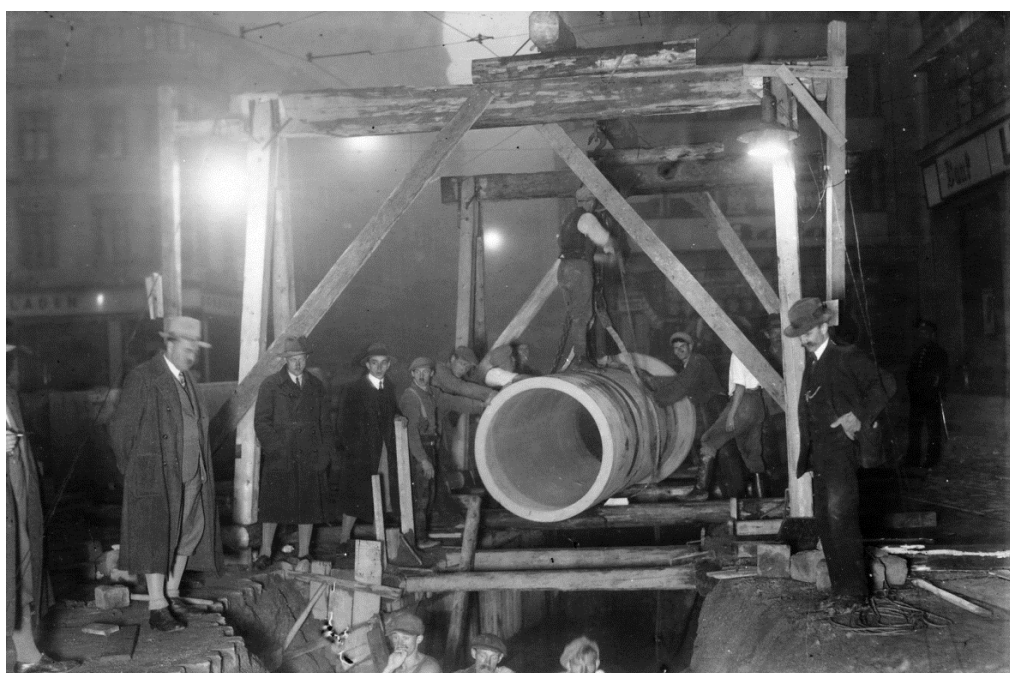
12. Dezember 1932.

Prof. Franz Klinger.

Obrazová příloha č. 1: Časosběrné snímky od Prof. Klingera, 1. 4. 1932 – 17. 8. 1933, foceno z paláce Nisa. Zdroj: SOKA Liberec

Obrazová příloha č. 2: Zatrubňování Harcovského potoka, 30. léta 20. stol. Zdroj: SOKA Liberec

Obrazová příloha č. 3: Cesta k Náměstí Pod Branou, Klicperova ulice, 2019. Zdroj: vlastní

Obrazová příloha č. 4: Náměstí Pod Branou, 2019. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č. 5: Pomník padlým v I. světové válce, Liebiegovo městečko, 2019. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č. 6: Budova Blaupunkt, území Textilany, 2019. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č.7: Území Textilany s vyšlapanými cestičkami od chodců, 2019. Zdroj: vlastní

Obrazová příloha č.8: Soukenné náměstí s palácem Nisa, 2019. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č.9: Palác Dunaj na Soukenném náměstí, 2019. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č. 10: Forum (po levé straně) od terminálu MHD Fügnerova, po pravé straně OC Delta, 2019. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č. 11: 2019, Vstup do OC Forum ze Soukenného náměstí. Zdroj: vlastní.

Obrazová příloha č. 12: Úprava středu Soukenného náměstí, 2019. Zdroj: vlastní.

Mapové přílohy:

Mapa č. 1: Území Textilany v Císařském mapování r. 1843

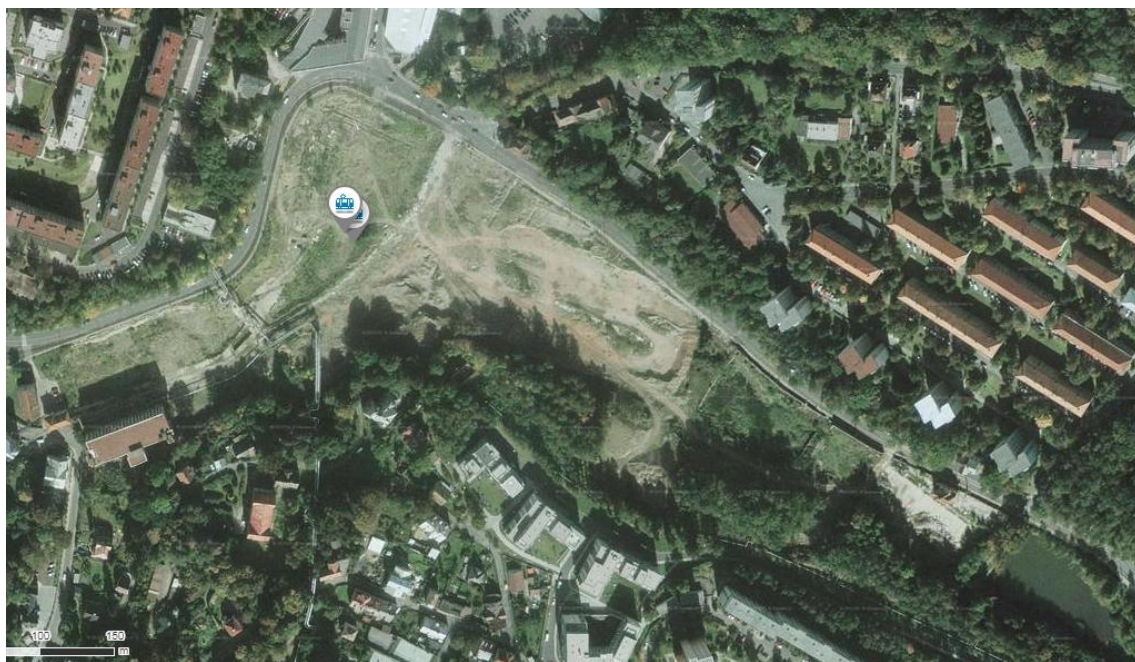
Zdroj: Marushka, Staré mapy. Měřítko 1: 1890

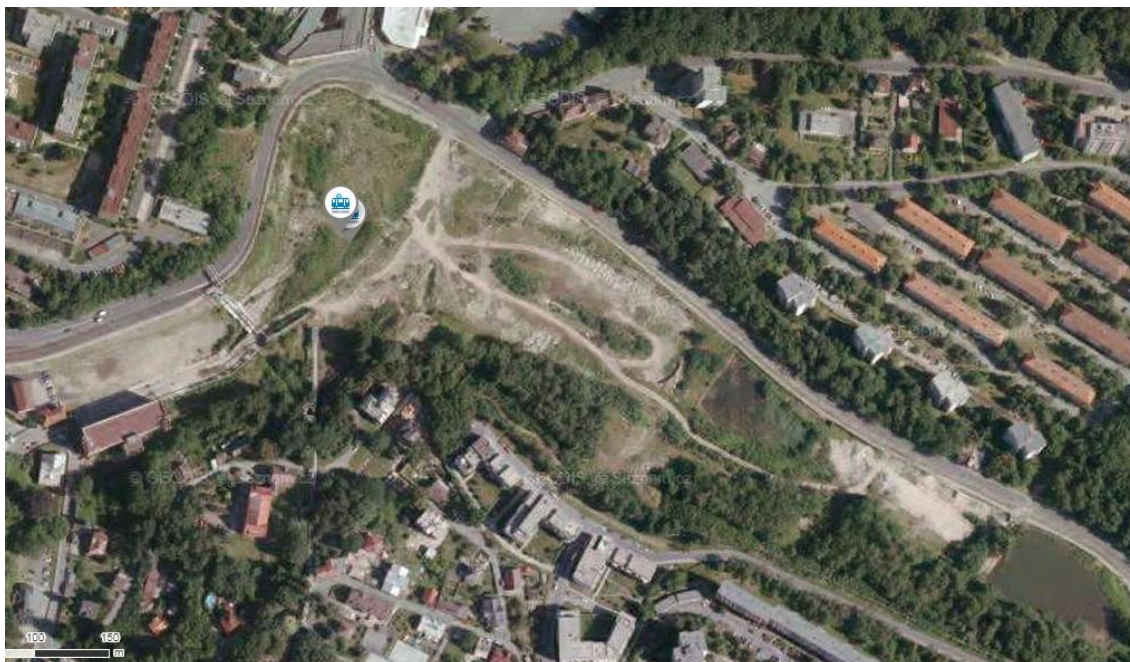
Mapa č. 2: Území Soukenného náměstí v Císařském mapování r. 1843

Zdroj: Marushka, Staré mapy. Měřítko 1: 1890

Mapa č. 3: Území Textilany r. 2003, 2006, 2012 a 2015.

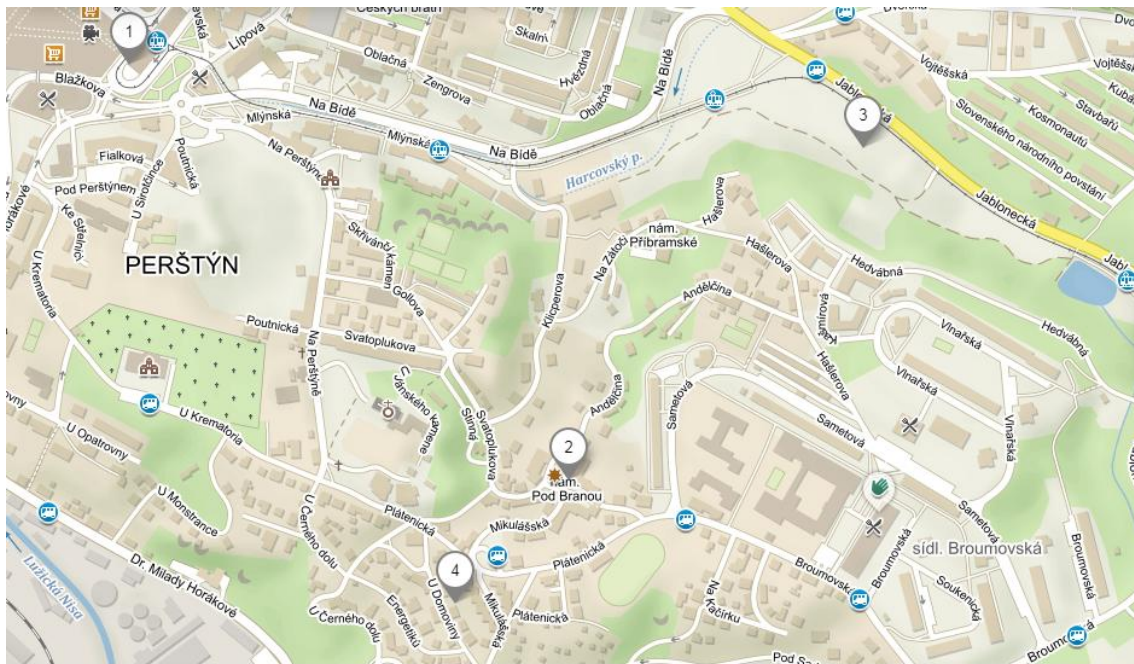
Zdroj: mapy.cz, 2019. Měřítko 1: 10 000

Mapa č. 4: Soukenné náměstí 2003, 2015.

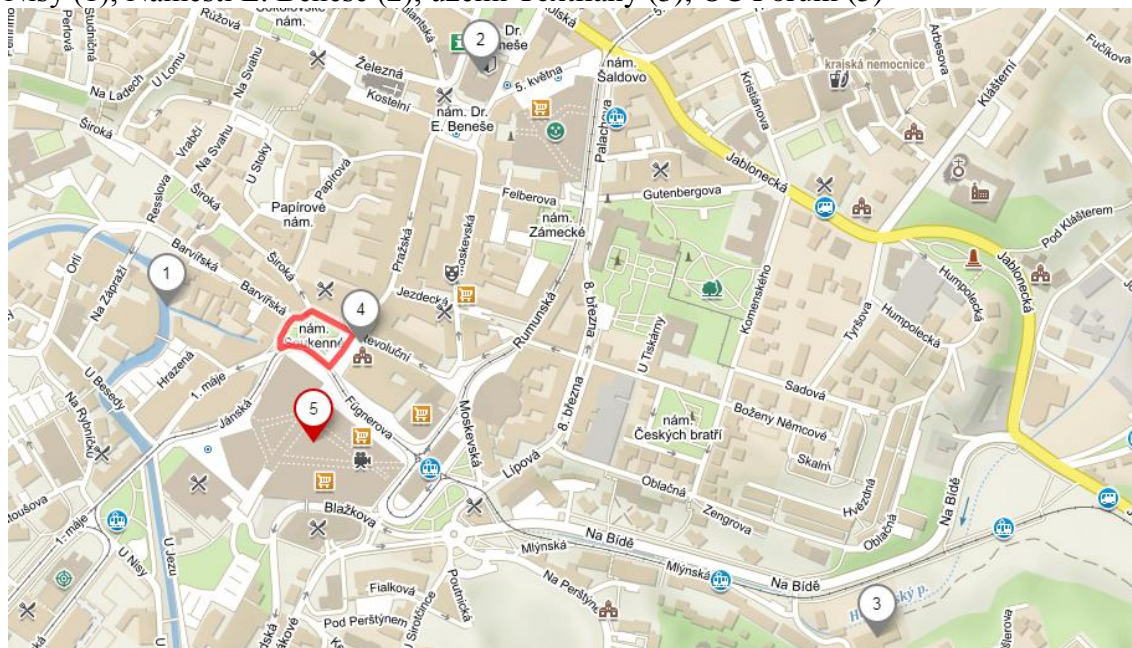
Zdroj: mapy.cz, 2019. Měřítko 1: 10 000

Mapa č. 5: Území Textilany (3) s širším okolím: Terminál MHD Fügnerova (1), Liebiegovo městečko (2), Domovina (4).

Zdroj: mapy.cz, 2019. Měřítko 1: 10 000.

Mapa č. 6: Soukenné náměstí (4) s okolím: Soutok Harcovského potoka a Lužické Nisy (1), Náměstí E. Beneše (2), území Textilany (3), OC Forum (5)

Zdroj: mapy.cz, 2019. Měřítko 1: 10000.

Přílohy tabulek:

Tabulka č. 1: Aktuální a historické názvy ulic v okolí obou míst.

Aktuální název ulice	Německý, původní, název ulice	Další názvy
1. máje	Bahnhofstrasse	Nádražní ulice (1924 – 1938), Třída maršála Stalina (1945 – 1962)
Andělčina ulice	Angelika-Strasse	
Barvířská ulice	Färbergasse	
Fügnerova ulice	Staden-Strasse	Stadenova ulice (1925 – 1945)
Husova ulice	Liebieg-Strasse	Liebiegova třída
Jablonecké ulice	Gablonzer-Strasse	Riesengebirgsstrasse, Gebirgs Strasse (1904 – 1910)
Jánská ulice	Johannessgasse	
Jezdecká ulice	Reitergasse	
Klicperova ulice	Johannstrasse	Janova (od 1925 – 1945)
Mlýnská ulice	Mühlgasse	
Moskevská ulice		Böhmische Gasse, Wiener Gasse, Vídeňská ulice (1925 – 1945)
Mostecká ulice	Bruckengasse	
Na Bídě	Auf der Sorge	Sorgegasse
Na Rybníčku	Teichgasse	
Náchodská ulice		Kaisergasse (1825), Tuchstrasse (od 1925), Soukenická (1925 – 1945)
Náměstí Eduarda Beneše	Altstädter Platz	Staroměstské náměstí, Dr. Ed. Beneš Platz (1937), Adolf Hitler Platz (1938 – 1945), náměstí Presidenta Dr. Edvarda Beneše (1945 – 1952), Náměstí bojovníků za mír (1952 – 1990)
Orlí	Adlergasse	
Palachova ulice		Klotyldina ulice
Pražská ulice	Pragergasse	Mülgasse, Schückergasse (1898 – 1924), Schückrova (1924 – 1938)
Revoluční ulice	Hablau	Hablova (1925 – 1945)
Rumunská ulice		Pivovarská ulice
Soukenné náměstí	Tuchplatz	Konrad Henlein-Platz (1938)

		– 1945), Soukenné náměstí (1945), náměstí Klementa Gottwalda (1946 – 1990)
Svatoplukova ulice	Teodorstrasse	
Široká ulice	Breitegasse	
U Domoviny	Heimstättenstrasse	Krobotin-Strasse (do 1918)
U Jánského kamene	Johannesgasse	
U Nisy	Neissegasse	
U Splavu (již neexistuje, zanikla r. 1969)	Schleussengasse	
Náchodská (již neexistuje, dnes OC Forum)		Soukenná ulice
Náměstí Pod Branou	Theodor Platz	Teodorovo náměstí, náměstí Práce (1945 – 1946), náměstí Města Ivanova (1947 – 1991)

Zdroj: Bock (2016), Marushka (2019)